ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2024 m. birželio 7 d. Nr. 11 (1435) Kaina 1,80 Eur

Greta dirbtinio intelekto utopijų Karlas Marxas atrodo be vaizduotės ..... p. 3
Kunigas poetas nėra didelė retenybė lenkų kultūroje ..... p. 5
Antano Sheshi proza ..... p. 12

Nepraeinanti praeitis

Tik drąsieji ieško žinių

SOFI OKSANEN

Bene žymiausios šiuolaikinės suomių rašytojos Sofi Oksanen (g. 1977) esė *Menneisyys, joka ei ole menneisyys* paimta iš pernai pasirodžiusios jos knygos „Bristi į tą pačią upę: Putino karas prieš moteris“. Oksanen mama – estė, 8-ajame deš. ištekėjusi už suomio ir persikėlusi gyventi į vyro šalį.

Lietuviškai išleisti Oksanen romanai „Valymas“ (2010), „Šunų aikštelė“ (2021, vert. A. Krilavičienė), „Stalino karvės“ (2012), „Kai dingo balandžiai“ (2013, vert. D. Sirijos Giraitė), „Norma“ (2017, vert. U. Liepuoniūtė).

Kitaip nei mano močiutės sesuo, kuri dėl okupacijos metais patirtos prievartos tapo nebyli, aš atradau balsą. Nors ir svajojau tapti rašytoja nuo šešerių metų, niekad nemaniau, kad parašysiu šio likimo įkvėptą romaną ar dramą. Nė neįsivaizdavau, kad rašysiu apie Estiją ir sovietinę santvarką. Šiuo požiūriu būčiau galėjusi paveldėti savo giminaitės tylą. Aš neturėjau kalbos, kuria galėčiau rašyti su Sovietų Sąjunga susijusius tekstus. Sąmoningai tą suvokiau tik tada, kai būdama suaugusi atsiverčiau vaikystės dienoraščius.

Dienoraštį pradėjau šešerių vos išmokusi rašyti. Jame išsamiai apmąstydavau tiek perskaitytas knygas, tiek šalnų temperatūras. Pradėjusi pirmą klasę aprašydavau namų darbus ir klasės išvykas, o tarp lapų dėliojau visokiausius popierėlius. Dienoraščių stirta sparčiai augo ir aš įsivaizdavau, kad dokumentavau savo kasdienį gyvenimą dešimtmečius.

Tik suaugusi atkreipiau dėmesį į vaikystės dienoraščių keistumą. Dienoraštį visada veždavausi kartu, kai keliaudavome į Sovietų Sąjungą. Nepaisant to, juose neradau įrašų apie Estiją. Dieną prieš kelionę minėdavau daiktų pakavimą, o toliau einantys įrašai siekdavo dienas, kai jau buvome grįžę į Suomiją. Mano vaikystės dienoraščiuose trūksta pusės gyvenimo.

Galiausiai supratau, kad tie dienoraščiai vis dėlto yra esminė mano šaltinių medžiaga – tik ne įprastu pavidalu. Vietoj detalių jie pateikia galimybę apsvarstyti, kodėl į juos neįtraukiau nieko, kas susiję su Sovietų Sąjunga.

Niekas man niekada nedraudė apie ją rašyti. Autoritariniuose ir totalitariniuose režimuose vaikai vis dėlto mikliai perpranta, ką verta nutylėti, o apie ką kalbėti eufemizmais. Jie sugeba skaityti tarp eilučių, bet nebūtinai moka įvardinti užslėptas prasmes tikraisiais vardais, ką ir kalbėti apie gebėjimą jas aprašyti.

Paradoksalu išties, kad kuo tiksliausiai atmintyje išsaugojau dalykus, kurių neužrašiau. Akys ir atmintis atstojo kamerą šalyje, kurioje fotografuoti buvo leidžiama ne visur. Albanų poetė Albana Shala teigia, kad diktatūroje gyvenusiam žmogui užtrunka daug laiko, kol jis išmoksta ieškoti žinių, nes totalitarizme tai pavojinga. Pavojinga žinoti per daug. Tik suaugusi supratau, kaip giliai buvau perpratusi šį principą. Dangus ant galvos nenukrito, kai pradėjau ieškoti žinių. Susipažinimas su archyviniais duomenimis ir KGB dokumentais mane išlaisvino. Tik sujungdama prisiminimus su žiniomis ėmiau suprasti totalitarinę sistemą ir kurti kalbą, kuria galėčiau ją aprašyti. Tik taip aš įgijau balsą.

Patirčių atpažinimas ir jų įžodinimas suteikia galimybę apie jas kalbėti. Dienoraščiuose būčiau galėjusi vartoti eufemizmus, kuriuos buvau įvaldžiusi. Juk į Sovietų Sąjungą rašydavau laiškus puikiai žinodama, kad kiekvienas iš Vakarų pasaulio atsiųstas laiškas pereidavo pro KGB akis, o nedemokratiniame režime buitinį gyvenimą galima aprašyti ir be Ezopo kalbos. Pavyzdžiui, ravėti močiutės daržą nėra politinis veiksmas ir apie jį būčiau galėjusi rašyti be užuolankų – jei tik tai nebūtų išdavę apie viešnagę kaime, kuriame užsieniečiams buvo draudžiama lankytis. Nesąmoningai suvokiau net šį dalyką ir apie tai nerašiau, nors niekas man to nenurodė. Vis tiek supratau, kad tylėdama apsaugosiu save ir savo giminaičius. Nepasitikėjau sovietine santvarka net dienoraštyje.

Nes niekada negali žinot.

Rašytoja Lea Ypi knygoje „Laisvė“ rašo, kad savo giminės istoriją ji sužinojo tik po Albanijos diktatūros griūties. Ją ištikęs šokas. Ypi buvo auklėjama tapti pavyzdinga piliete, mylinčia dėde Enveru vadinamą diktatorių Hoxhą. Kai jos tėvai atmintinai iškaltus komunistinius lozungus kartojo patys jais netikėdami, Ypi juos laikė absoliučia tiesa. „Sužinojau teisybę tokiu metu, kai ji nebebuvo pavojinga, tačiau tokiame amžiuje, kai jau galėjau stebėtis, kodėl man buvo taip ilgai meluojama. Gal mano šeima manimi nepasitikėjo? Jei taip, kodėl jais pasikliauti turėčiau aš?“[1]

Byeon Sang-byeok. Katė, sugavusi paukštį. XVIII a.

Tai, kodėl gulagų istorijos ir praeities tyrinėjimai tapo nepageidautini Rusijoje, be kitų priežasčių, yra susiję su baime iš giminaičių sužinoti nemalonius faktus. Ne visi trokšta žinoti tiesą. Persekiotojų ir represuotojų yra tiek daug, kad dažnai aukos pačios tapdavo represuotojais, o represuotojai – aukomis. Dėl homopropagandos įstatymų iš Rusijos pabėgusi žurnalistė Masha Gessen aprašė savo močiutes – paprastas, nuostabias babas, – kurių galimybes Sovietų Sąjungoje susiaurino žydiška kilmė. Tik suaugusi Gessen sužinojo, kad močiutė Ester sutiko dirbti NKVD, KGB pirmtakėje. Po sveikatos patikrinimo Ester vis dėlto nepriėmė į tarnybą dėl prasto regėjimo. Kita močiutė, Ruzja, ėjo cenzorės pareigas Glavlite – Sovietų Sąjungos literatūros direktorate. Istoriją studijavusi Ruzja mokytoja tapti negalėjo, nes nesutiko meluoti vaikams. Cenzorės darbas jai atrodė mažesnis blogis.[2]

Ir mano giminėje buvo trėmėjas. Suaugusi jo gyvenimo motyvais parašiau romaną, bet, rodos, nepakankamai įslaptinau tapatybę. Vėliau sutikau skaitytoją, teigusį, kad jų namuose visada buvo spėliojama, kas buvo tas skundikas. Jie žinojo, kad kažkas įskundė, tik nežinojo kas. Jiems viskas paaiškėjo tik perskaičius knygą. Tai mane nustebino. Išdavikas man buvo žinomas nuo pat vaikystės, mūsų šeimoje tas nebuvo slepiama. Pasirodo, tai buvo paslaptis kitiems.

Praeities nagrinėjimas Estijoje didesnių sunkumų nekelia, nes šalis buvo okupuota – ji tapo auka. Tai, kad dalis tautos ėmė bendradarbiauti su okupantais, – jau sudėtingesnė tema, bet ir ją įmanoma gvildenti. Šie klausimai savitai susisieja su seksualiniu smurtu ir tremtimis Ukrainoje: remiantis liudijimais, moterys buvo spaudžiamos užsiimti seksu manipuliuojant maisto ir vaistų atsargomis, o žmonių ištrėmimas iš šalies galėjo būti vykdomas jų pačių kojomis. Abiem atvejais tariamas veiksmų savanoriškumas nėra joks laisvos valios veiksmas. Ana Orjol darbuojasi Andrejevo fonde, kuris siuntė psichologų komandą seksualinės prievartos aukoms į regionus, išvaduotus iš Rusijos okupacijos. „Man neteko sutikti nė vienos ukrainietės, kuri būtų pasipriešinusi rusų kareiviui, nes jos visos nužudytos“, – teigė Orjol.[3]

Nepriklausomai nuo to, kokiomis taikos sąlygomis baigsis karas Ukrainoje, praeities nagrinėjimas ar atsisakymas ją nagrinėti palies ir ateinančias rusų kartas. Niekas nenorės girdėti, kad mylimas senelis karo metais į rūsį tempė ukrainietes, o močiutės auskarai yra jo lauktuvės iš Ukrainos. Niekas nenorės klausti, kam tie auskarai priklausė seniau. Niekas nenorės gilintis į tai, kad įstojo į universitetą be stojamųjų egzaminų todėl, kad tėvas kariavo Ukrainoje. Lengviau prisiminti tėvą veteraną kaip herojų, o ne kaip nusikaltėlį ar girtuoklį, kurio įstojimas į armiją užtikrino motinai valstybės paramą, nes pinigų vaikams išlaikyti iš jo paties nesulaukė. Lengviau apsimesti nieko nežinančiam, išlikti abejingam ar vadinti Ukrainą ir „kolektyvinius Vakarus“ blogiukais, kurie tyčiojasi iš nekaltos Rusijos.

Persekiojimo aukų likimus dokumentuojanti organizacija „Memorial“ po masinių protestų paskelbta užsienio agente, o 2021 m. Rusijos Aukščiausiojo Teismo sprendimu ši seniausia Rusijos žmogaus teisių organizacija panaikinta. Masha Gessen knygoje „Neprisiminti“ aprašo atminties aktyvistų darbą XX a. paskutiniame dešimtmetyje. Viena jų, Irina Anatoljevna Fligė, atskleidė, kaip buvo nutrauktas jų darbas Rusijoje: „Mes nustojome liudyti laipsnišką visa ko užmarštį. Nuo pat pradžių neteisingai supratome liudijimo prasmę. Manėme, kad siekėme išsaugoti istorinę atmintį. Tačiau istorinė atmintis gali egzistuoti tik tada, jei esama labai aiškios ribos, skiriančios ją nuo dabarties, – kaip, tarkime, Holokausto atveju. Tačiau tokios ribos mes neturime. Neturim praeities – tik amžinai besitęsiančią dabartį. O kol ji tęsiasi, tegalime kalbėti apie tąsą, bet ne atmintį.“[4] Praeities nusikaltimų negalima ištirti tol, kol jie nepripažįstami nusikaltimais, o nusikaltimais jie taps tik tada, kai nauja valdžia nutrauks buvusios valdžios tęstinumą. Kol to nenutiks, Rusija ir toliau taikys įprastus metodus.

Niekas netikėjo, kad Serbijos prezidentas Slobodanas Miloševičius už karo nusikaltimus stos prieš Hagos tribunolą.[5] Vis dėlto tai įvyko.

Iš: Sofi Oksanen. Samaan virtaan: Putinin sota naisia vastaan. Helsinki: Like, 2023
Vertė Rūta Marija Viljamaa

[1] Lea Ypi, *Free: Coming of Age at the End of History*, Penguin Books, 2021.
[2] Masha Gessen, *Ester and Ruzya: How My Grandmothers Survived Hitler's War and Stalin's Peace*, Random House Publishing Group, 2004.
[3] Jessie Williams, „Rape as a war crime in Ukraine: Investigators face stigma, shame and Russian occupation to deliver justice“, *inews.co.uk*, 2023.II.20.
[4] Masha Gessen, *Never Remember: Searching for Stalin's Gulags in Putin's Russia*, Columbia Global Reports, 2018.
[5] Slavenka Drakulić knygoje *They Would Never Hurt a Fly: War Criminals on Trial in the Hague* (2005) pasakoja apie Jugoslaviją sugriovusių karų nusikaltėlius: „Daug lengviau ir maloniau gyventi melo liūne nei pažvelgti tiesai į akis ir prisiimti iš jos kylančią galimą asmeninę kaltę ar kolektyvinę atsakomybę.“

Mokslas

Ištrauka iš rudenį pasirodysiančios knygos „Matematinis gyvenimo žodynėlis“

Perėjau per įvairiausias būtis akademiniam pasaulyje – buvau ir dėstytoju, ir programuotoju, ir mokslo komunikatoriumi etc. Traukė visą gyvenimą tas akademinio pasaulio sakralumas, turėjimas reikalų daugiau su abstrakcijomis nei kas minutę kintančiais kontekstais. Bet niekaip nelipo viena pagrindinių to pasaulio savybių, į kurią puikiai įveda anglų rašytojas ir teologas C. S. Lewisas.

Knygoje „Tiesiog krikščionybė“ autorius rašo apie vieną įdomų dėsningumą žmogaus evoliucijoje. Evoliucijos metu žmogaus fizinis kūnas gana aiškiai kito – žmogus darėsi vis aukštesnis, jo stuburas vis statėjo, vystėsi sudėtinga raumenų struktūra, gerėjo žmogaus matymas, uoslė. Toks fizinio kūno kitimas yra nesunkiai paaiškinamas – fizinės kūno savybės gerėjo, nes žmogus ėjo per gyvenimą vedamas savo išgyvenimo instinkto: reikėjo susirasti kuo daugiau maisto, kovoti dėl grobio ar dauginimosi partnerio. Minimalių buities sąlygų atsiradimas taip pat prisidėjo prie geresnės žmogaus fizinės būsenos.

Jei į tolesnę žmogaus gyvavimo perspektyvą būtų pažvelgta tuo momentu, kai tokiu dėsningumu kito jo fizinis kūnas, būtų galima spėti, kad praėjus tam tikram laikui žmogus būtų tapęs kokiu 5 metrų aukščio gyvūnu, turinčiu milžinišką raumenų skaičių ir tobulą regą. Visgi tam tikru momentu žmogaus kūnas nustojo keistis kardinaliais mastais ir žmogaus evoliucija pasiekė netikėtą posūkį – ėmė tobulėti ne žmogaus kūnas, bet mąstymas.

Lewiso teigimu, žmonija pamiršo apie šį istorinį evoliucijos posūkį. Žmonija neabejoja, kad protas yra pajėgus paaiškinti visus pasaulio reiškinius, ir yra visiškai pasinėrusi į pasaulio pažinimą per protą. Teologo spėjimu, žmogus atsirems į tam tikras proto tobulėjimo ribas ir kažkuriuo periodu pradės kardinaliais mastais tobulėti dvasiškai.

Paprastumas kyla iš matematikos

Kuo šis Lewiso spėjimas siejasi su mokslu? Mano manymu, šiomis dienomis lygiai taip pat nepastebima mokslo vaidmens riba ir kartais juo bandoma aklai manipuliuoti visur, kur įmanoma, ir taip stipriai, kiek įmanoma. Štai, paėmus kokią matematiką, galima pastebėti, jog betarpiškas pasitikėjimas mokslu dažnai lemia sudėtingų matematinių modelių, visai neturinčių realios prasmės, kūrimą. Taikliai apie tai moksliniame straipsnyje „Matematika yra taikoma visų, išskyrus taikomosios matematikos mokslininkus“ kalba matematikas Davidas P. Wilsonas.

Pasak jo, maksimalaus vaidmens mokslui suteikimas matematikus verčia bet kokia kaina įžiūrėti tam tikrų fenomenų ar sudėtingų dėsnių egzistavimą nagrinėjamoje matematikos srityje ar problemoje. Wilsonas skiria du šios klaidos atvejus:

1) Kai norima įžiūrėti dėsnius, kuriuos mokslininkas jau yra studijavęs prieš pradėdamas nagrinėti tam tikrą problemą. Tokiu atveju – net ir nujausdamas, kad tam atvejui jo taikymai netinkami, – jis stengsis problemos sprendimą priartinti prie jam žinomų dėsnių.

2) Kai norima įžiūrėti tam tikrus keistus fenomenus, kurių mokslininkas dar nėra studijavęs, prieš pradėdamas nagrinėti problemą. Šiuo atveju matematikas tol nagrinės problemą, kol įžiūrės jam vienam suprantamą sudėtingą sąryšį, nes, jo manymu, pasitelkiant mokslą tiesiog privaloma atrasti problemos sprendimo būdą.

Abiejų minėtų atvejų rezultatas – dar vieno sudėtingo modelio sukūrimas, kurio praktinė reikšmė – bevertė.

Dirbtinis intelektas

Ne tik matematikos srity perdėtas pasitikėjimas mokslu kiša koją siekiant prasmingų rezultatų – neretai visai panaši padėtis susiklosčiusi ir šiomis dienomis itin aktualioje dirbtinio intelekto srityje. Švedų mokslininkas Bobas L. T. Sturmas, nagrinėjantis dirbtinio intelekto panaudojimą muzikoje, straipsnyje „Paprastas metodas nustatyti, ar muzikinės informacijos gavimo sistema yra arklys“ rašo, kad mokslininkai pernelyg dažnai pasitiki dirbtinio intelekto algoritmais, nors net iki galo nesupranta, kaip jie veikia. Sturmas pasakoja apie istorinį eksperimentą, atliktą su arkliu ir išryškinantį tokio aklo pasitikėjimo algoritmais beprasmybę.

XX a. pradžioje Vokietijoje gyveno arklys Protingasis Hansas. Kurį laiką atrodė, kad jis gali teisingai atsakinėti į paprastus matematinius klausimus – pateikus kokį nors matematinį uždavinį, jis visada pateikdavo teisingą atsakymą į jį, sutrepsėdamas atitinkamą kartų skaičių. Vis dėlto po kurio laiko, atliekant ypač akylai kontroliuojamus eksperimentus, paaiškėjo, kad Protingasis Hansas paprasčiausiai reaguoja į klausiančiojo žmogaus kūno kalbą, o ne pats teisingai išsprendžia uždavinius. Klausiantysis beveik visuomet trepsintį arklį stebėdavo kiek pasilenkęs ir išsitiesdavo, vos arklys sutrepsėdavo teisingą kartų skaičių. Kitaip tariant, ilgą laiką atliekant eksperimentus su arkliu, dėl kontrolės stygiaus nenustatyta tokio parametro, kaip žmogaus kūno kalba, svarba arklio atsakymams.

Pasak Sturmo, ir šiais laikais begalė mokslininkų aklai pasitiki dirbtiniu intelektu nuodugniau jo nesuprasdami. Kaip ir arkliui buvo pateikiamas uždavinys, taip ir mokslininkai algoritmui nurodo apdoroti konkrečius duomenis ir gauna galutinį rezultatą. Vis dėlto kaip ir Protingojo Hanso atveju – gana dažnai visiškai nesigilinama, kuri dirbtinio intelekto algoritmo dalis ir kaip veikia galutinį rezultatą. Potencialus rezultatas, analogiškas minėtam istoriniam kontekstui, – absoliučiai klaidinga hipotezė apie algoritmo veikimą, drastiškai mažinanti to algoritmo naudingumą ir realią prasmę.

Religijos ir mokslo dvikova

Net ir pripažinus, kad įtikėjimas beribe mokslo galia kartais kiša koją patiems mokslininkams, siekiantiems rezultatų konkrečioje srityje, kyla klausimas – kaip spręsti šią problemą? Juk paties Lewiso cituota mintis tarsi suponuoja kažkokį beprasidėsiantį žmonių dvasinį tobulėjimą kaip visa ko sprendimą, kuris mokslo kontekste gali skambėti gana juokingai. Kaip būtų galima adaptuoti šią Lewiso mintį apie „dvasinį evoliucijos posūkį“ mokslo kontekste?

Ieškant sąsajų tarp dvasiškumo ir mokslo, žinoma, reikėtų nagrinėti religijos ir mokslo sankirtą. Amerikiečių sociologas Johnas H. Evansas knygoje „Moralinės vertybės, o ne žinios: šiuolaikinio JAV religijos ir mokslo konflikto permąstymas“ kalba apie nuolatinį religijos ir mokslo konfliktą ir to priežastis. Evanso teigimu, viena pagrindinių mokslo konflikto su religija ar apskritai su visa bendrąja visuomene priežasčių yra ta, kad šiuolaikiniai mokslininkai mato bendrąją visuomenę kaip neracionaliai ir nesistemingai mąstančią ir kad jai trūksta elementarių žinių apie įvairias mokslo kryptis. Kitaip tariant, mokslininkų nuomone, konflikto ašis yra konkrečios mokslo žinios bei jų trūkumas, o Evanso teigimu, visuomenė dažniau mąsto apie pasaulį pro tokių vertybių kaip teisingumas ar etika prizmę.

Visgi vieno žymiausių religijos ir mokslo sankirtos tyrinėtojų Iano Barbouro darbai rodo, kad religijos ar bendrosios visuomenės atstovų ir mokslininkų skirtingas perspektyvas į pasaulį galima suderinti. Pasak jo, nauji mokslo atradimai gana dažnai mesdavo iššūkį nusistovėjusioms religinėms idėjoms ir gana dažnai tos tradicinės religijos doktrinos būdavo performuluojamos taip, kad neprieštarautų minėtiems mokslo atradimams. Štai su darvinistinės evoliucijos teorijos atsiradimu teologijos kontekste imta žiūrėti į Dievą iš kur kas ilgesnio laiko perspektyvos – jo kūrybinė galia pasireiškia nuosekliai per ilgą laiką evoliucijos tėkmėje. Barbouro teigimu, taip visuomenės vertybinis požiūris į pasaulį ir mokslo pasiekimai istoriškai būdavo suderinami, religijai prisitaikant prie mokslo naujovių.

Manau, kad galbūt čia ir slypi šio teksto esminis atsakymas – kai ne religija vaikysis mokslo naujovių, o mokslas ims skirtingose srityse taikyti įvairias teologijos idėjas, vertybes, tai ir taps tuo Lewiso „dvasinio evoliucijos posūkio“ idėjos pritaikymu mokslo kontekste. Skamba gana mistiškai ir pompastiškai, tačiau visa yra kur kas paprasčiau – manau, kad šis tekstas yra vienas iš būtent tokių pavyzdžių. Šiame tekste viena teologo idėja buvo pritaikyta mokslinių kontekstų nagrinėjimui – pritaikyta ne šiaip dirbtinai ir priverstinai, bet siekiant išryškinti ir susisteminti tam tikras mokslo spragas, taip parodant teologijos idėjų taikymo moksle galimą naudą.

– ANDRIUS ROMAŠKA –

Mirtis gimimo dieną

Tu buvai Niūronių kaimo pradinės mokyklos mokytojas. Tu mylėjai tėviškę ir papurgalvius savo mokinius Zigmą, Jonuką, Adelę, Onutę... Jų veidus matei sėdėdamas ant kelmo miške, rašydamas straipsnį Šarūno partizanų rinktinės leidiniui „Pragiedruliai“, kurdamas eiles žurnalui „Neįveiksi, sūnau šiaurės“. Tavo straipsniai laikraščiui „Partizanų kova“ buvo parašyti su didele aistra, šaukei kovoti prieš okupantus, kurie tremia į Sibirą Lietuvos patriotus, tėviškės žmones, tavo mokinių tėvus. Rašei bunkery prie blausios spingsulės šviesos, tikėjai, kad Lietuva ir vėl bus laisva, svajojai, kokie žmonės gyvens tavo šalelėj. „Tik saugok juose, Viešpatie, / Tai, ką krauju mes laistėm“, – sopančia širdim prašei.

Žuvo tavo brolis. Stojai į jo vietą, vadovavai Dragūno būriui. Apie brolį ir kitus žuvusius partizanus rašei:

Čia jam vis oš pavasariais pušelės žalios,
Ir tėviškė jo širdį plakant jaus,
Tačiau liūdės, oi verks smilčių kalnelis,
Priglaudęs galvą mylimo sūnaus.

Žinojai, kad ir tavęs laukia toks pat likimas. Rašei žodžius, kurie kovojo, ant popieriaus gulė kaip kirtis. Stribai kaip žvėrį tave medžiojo. Paandrioniškio kaime patekai į apsuptį. Tau tebuvo 24 metai, gyvas nenorėjai pasiduoti. Jurgi Urbonai-Lakštuti, tu ginklą nusitaikei į širdį. Žuvai savo gimimo dieną – vasario antrąją 1948 metais.

Verkė berželis, kurį sveikinai kaip brolį, verkė pušelė, kurią vadinai sesute. Sesuo buvo ištremta į Sibirą. Verkė partizano poeto visi žvaigždėti Lietuvos miškai. Lakštutis rašė apie brolį, o kartu ir apie save:

Oi verks smilčių kalnelis Brolio Partizano,
Priglaudęs galvą jo nakties tyloj –
Už laisvę Tėviškės kovojo ir gyveno
Ir laisvas troško mirt šaly savoj.

Stribai jo kūną numetė Anykščių turgaus aikštėje ant grindinio. Giminės slapčia naktį paėmė ir palaidojo poetą nuošaliose Inkūnų kapinėse.

Bėgimas iš tremties

Jie – trys lietuviai uteniškiai – susitarė bėgti iš tremties į Lietuvą. Atsidūrė Maskvos geležinkelio stotyje. Neturėjo nei dokumentų, nei pinigų bilietams. Paskutinę akimirką įšoko į jau pajudėjusį traukinį, važiuojantį į Lietuvą. Greitai temo. Skaitė stočių pavadinimus, suprato, kad jau Baltarusijoj. Išgirdo – per vagonus eina kontrolieriai. Jei paaiškės, kad jie bėgliai iš tremties, juos vėl grąžins ten, iš kur pabėgo. Nutarė šokti iš einančio traukinio. Juozas su Stasiu iššoko laimingai, o Alfonsas tamsoj pataikė ant akmenų krūsnies. Susižalojo kelius ir veidą. Eis pėsčiomis. Kad nepaklystų, keliaus palei geležinkelio bėgius, miestelius aplenks. Kažkuriame kolūkyje surado felčerio punktą ir Alfonsas pasiprašė pirmosios pagalbos. Felčerė buvo gailestinga, ji dezinfekavo žaizdas ir apibintavo veidą, aprišo kelius. Nežinia, kiek jie ėjo. Naktį miegodavo šieno kupetose. Pagaliau pasiekė Lietuvą. Džiaugėsi, kad niekam neužkliuvo, niekas jų nesulaikė. Ties Utena išsiskyrė, Juozas su Stasiu pasuko į savo namus, o Alfonsas ir toliau mišku ėjo palei geležinkelio bėgius. Bet šitos vietos jau pažįstamos, savos. Čia ne kartą su kaimo jaunimu eita po pamaldų iš bažnyčios. Ant geležinkelio bėgių jis susipažino ir su savo žmona Levute, su kuria jau tiek metų laimingai gyvena. Iš šito miško važiuodavo malkų parsivežti, čia eidavo grybauti. Pagaliau priėjo vietą, kur miškas baigiasi ir atsiveria kaimo panorama. Ant aukščiausio kalno stovi jo troba. Džiaugsmas užplūdo širdį. Ten jo laukia. Pasiremdamas lazda, spartina žingsnį. Tik pavargęs negali paskubėti. Mato – patvartėje žmona su septynmete dukrele rankiniu pjūklu pjauna stuobrį, matyt, pritrūko malkų. Iš keliuko pasuka į kiemą. Girdi dukrelės žodžius:

– Mama, kažkoks apibintuotu veidu kareivis ateina, užsibraukim duris ir neįsileiskim, aš bijau.

Mama tyli, laukia.

Priėjęs arčiau kareivis pasisveikina.

– Alpansas! – nudžiunga Levutė, pažino iš balso.

– Tavo tėvelis sugrįžo, – pasakė mama dukrai.

– Tėvelis, tėvelis sugrįžo! – apsidžiaugė vaikas.

Ir visi trys apsikabinę eina į trobą.

– Tik niekam nesakykit, kad pabėgau. Sakykit: paleido, – įspėja tėvelis.

– MILDA TELKSNYTĖ –

GARRISON LOVELY

Ar dirbtinis intelektas sunaikins žmoniją?

Prisipažinsiu – nesitikėjau kairiųjų leidinyje rasti tokio išsamaus straipsnio apie dirbtinio intelekto (DI) galimybes ir grėsmes. Bet JAV socialistų žurnalas „Jacobin“ mane maloniai nustebino – taip maloniai, kad užsimaniau straipsnį išversti į lietuvių kalbą.

Apskritai kairėje politinio spektro pusėje į pastaryjų metų furorą dėl DI dažnai žiūrima skeptiškai. Taip į jį žvelgiu ir aš pats. Nesenoje istorijoje panašių technotriukšmų būta ne vieno, dauguma jų ir buvo tiesiog triukšmai. Dažnai įtariame, kad kalbėtojai apie „grėsmes“ ar net pasaulio pabaigą tiesiog nori taip pareklamuoti savo produktus, pakelti tam tikrų įmonių akcijų kainą ar paprasčiausiai vėl laukia technologinio išganymo visoms pasaulio problemoms.

Vis dėlto šįkart taip nenutiko. Garrisonas Lovely atliko išties įspūdingą tyrimą ir pakalbino visas stovyklas – nuo skeptikų iki pasaulio pabaigos pranašų. Galiu pagrįstai teigti, kad ir pats, perskaitęs (bei išvertęs) šį straipsnį, apie DI jau jaučiuosi šį bei tą žinantis.

Tokių visapusiškų straipsnių trūksta netgi angliškai, tad ką jau kalbėti apie lietuvių kalbą. O su DI, regis, mums nori nenori teks kažkaip gyventi ir tvarkytis – triukšmas tikrai neatrodo dėl nieko.

Jei kartais šiame vertime Jūsų labiau technologiškai išprususi akis pastebės neatitikimų, netikslumų ar kerėpliškai išverstų terminų – duokite man žinoti. Anglų kalboje šios srities terminija jau kažkiek įsitvirtinusi, o lietuviškų terminų kartais teko išsijuosus paieškoti, o neradus – ir pačiam sukurti. Taip pat linkiu nepasiklysti įvairiausių santrumpų santrumpėlių džiunglėse.

Jei tema užkabins, kviečiu pasidomėti straipsnio autoriumi įdėmiau. Lovely yra išskirtinė asmenybė. Karjerą jis pradėjo vienoje didžiausių verslo konsultavimo įmonių „McKinsey & Company“, žurnalistu ir socialistu (ar „efektyviuoju altruistu“) tapo tik vėliau, tad į šį pasaulį atsinešė daug vidinių žinių apie didžiąsias korporacijas. Rašė bei kalbėjo ne tik „Jacobin“, bet ir „The Nation“, „Vox“ bei BBC. Taip pat jis veda tinklalaidę *The Most Interesting People I Know* („Įdomiausi mano pažįstami žmonės“) – naujausia jos serija skirta būtent DI temai.

Vertėjas

Pasak vieno „Google“ įkūrėjų Larry Page’o, superprotingas dirbtinis intelektas (DI) „tėra kitas evoliucijos žingsnis“. Page’as, kurio turtas – apie 120 milijardų JAV dolerių, netgi yra tvirtinęs, kad pastangos užkirsti kelią DI nulemtam žmonių rūšies išnykimui ir apsaugoti žmogiškąją sąmonę yra „rūšizmas“ bei „sentimentalūs skiedalai“.

Praeitą liepą buvęs „Google DeepMind“ vyresnysis mokslininkas Richardas Suttonas – vienas stiprinamojo mokymosi (*reinforcement learning*), plataus DI polaukio, pirmeivių – teigė, kad ši technologija „gali mus išstumti“ ir kad „mums nereiktų priešintis savo įpėdiniams“. 2015 m. paskaitoje Suttonas klausė: tarkim, „reikalai pakrypsta blogyn“ ir „DI pražudo mus visus“ – „ar tikrai būtų taip jau blogai, jei žmonės būtų ne paskutinė protaujanti gyvybės forma Visatoje?“

„Biologinis rūšies išnykimas – šalutinė tema, – man teigė 66-erių Suttonas. – Žmonijos šviesa, mūsų žinios, mūsų protas – mūsų sąmonė, jei galima taip pavadinti, – gali sau toliau egzistuoti ir be žmonių iš mėsos ir kaulų.“

59-erių Yoshua Bengio yra antras pagal cituojamumą gyvas mokslininkas, žymus pamatų giliajam mokymuisi (*deep learning*) klojėjas. Suttono ir Page’o teiginius jis man pakomentavo taip: „Man atrodo, kad jie nori kauliukais pralošti žmonijos ateitį. Asmeniškai manau, kad tai turėtų būti laikoma nusikaltimu.“ Truputį nustebęs, paklausiau, ką būtent jis norėtų kriminalizuoti; jo atsakymas – bandymus kurti „DI sistemas, kurios turėtų savisaugos instinktą ir galėtų mus pavergti“. Nuo anos gegužės Bengio daug rašo ir kalba, kaip pažengusios DI sistemos galėtų „nutrūkti nuo pavadžio“ ir grasinti žmonijai išnaikinimu.

Bengio manymu, būsimos tikro žmogaus proto lygio DI sistemos galėtų pačios tobulinti savo gebėjimus tol, kol iš esmės taptų nauja, protingesne nei žmonės rūšimi. Žmonija jau spėjo išnaikinti šimtus kitų rūšių – dažniausiai netyčia. Jam neramu, kad taip gali nutikti ir su mumis pačiais – ir ne jam vienam.

2018 m. Bengio ir jo kolegoms, taip pat giliojo mokymosi pirmeiviams Yannui LeCunui ir Geoffrey Hintonui, buvo įteiktas Turingo apdovanojimas, „kompiuterijos Nobelio premija“. Hintonas, cituojamiausias gyvas mokslininkas, aną liepą sukėlė triukšmo, atsistatydindamas iš vadovaujamų pareigų „Google“, kad galėtų laisviau kalbėti apie galimybę, jog ateityje DI sistemos nušluos žmoniją nuo Žemės paviršiaus. Hintonas ir Bengio – du žymiausi DI tyrėjai, prisijungę prie „x-risk“[1] bendruomenės. Ši įvairiai susijusių žmonių grupė, dar vadinama DI saugos šalininkais ar „dūmeriais“[2], bando perspėti, kad DI gali žmonijai kelti egzistencinę grėsmę.

Tą pat mėnesį, kai Hintonas išėjo iš „Google“, šimtai DI tyrėjų ir kitų žymių asmenų pasirašė atvirą laišką, kuriame teigė: „Mažinti grėsmę, kad DI prives prie žmonijos išnykimo, turėtų būti pasaulinis prioritetas, kaip ir kitų visuomenės lygio grėsmių, tokių kaip pandemijos ir branduolinis karas, užkardymas.“ Hintonas ir Bengio buvo pirmieji šio laiško signatarai, o jų pavyzdžiu pasekė „OpenAI“ generalinis direktorius Samas Altmanas ir kitų svarbiausių DI dirbtuvių vadovai.

Hintonas ir Bengio taip pat buvo pirmieji spalį pasirodžiusio diskusinio straipsnio, perspėjančio apie „galutinį autonominių DI sistemų išsivadavimą iš žmonių kontrolės“, autoriai; prie jų vėliau prisijungė kiti žymūs akademikai, įskaitant Nobelio premijos laureatą Danielį Kahnemaną ir *Sapiens* autorių Yuvalį Noah Harari.

LeCunas, vadovaujantis „Meta“ DI tyrimams, sutinka, kad žmogaus protingumo DI yra laiko klausimas, bet viešoje diskusijoje nepritarė Bengio dėl išnykimo grėsmės: „Jei [DI] bus pavojingas, mes jo tiesiog nekursime.“

Gilusis mokymasis – pažangiausių pasaulio DI sistemų variklis, nuo „DeepMind“ baltymų lankstymo modelio iki didžiųjų kalbos modelių (DKM) (*large language models*) – tokių kaip „OpenAI“ produktas „ChatGPT“. Niekas iki galo nesupranta, kaip veikia giliojo mokymosi sistemos, bet jos, to nepaisydamos, veikia nuolat vis geriau. Užuot funkcionavusios pagal kokį nors gerai žinomų principų rinkinį, tokios sistemos „treniruojamos“ analizuoti tendencijas ir atsikartojimus plačiuose duomenynuose – iš to ir kyla jų daugialypiai gebėjimai, pvz., gebėjimas suprasti žmonių kalbą. Kaip man sakė DI programuotojas Connoras Leahy, „tai panašiau į kažkokio darinio Petri lėkštelėje baksnojimą“ nei į kodo rašymą. Anksčiau minėto diskusinio straipsnio autoriai perspėja, kad „kol kas niekas nežino, kaip patikimai susieti DI elgseną su sudėtingomis žmogiškosiomis vertybėmis“.

Nepaisydamos visos šios nežinomybės, DI įmonės lenktyniauja, kas sukurs kaip įmanoma galingesnę sistemą, – be konkretaus plano, kaip suprasti, kaip iš tikrųjų veikia jų kūriniai, bei visaip kirsdamos saugumo kampus, kad kuo greičiau užsiimtų kuo didesnę rinkos dalį. Paparčio žiedas, kurio paieškomis atvirai užsiima pirmaujančios DI dirbtuvės, – dirbtinis bendrasis intelektas (DBI) (*artificial general intelligence*). DBI paprastai apibrėžiamas kaip sistema, kuri beveik bet kurią intelektinę užduotį atliktų bent taip pat gerai kaip žmogus. Bengio ir Hintonas mano, kad būtent DBI galėtų privesti žmoniją prie pražūties.

Kad ir kaip būtų keista, nemažai žmonių, sparčiai dirbančių prie DI galimybių plėtimo, taip pat mano, kad gan tikėtina, jog jų darbas galiausiai prives prie apokalipsės. 2022 m. mašininio mokymosi tyrėjų apklausos duomenimis, beveik pusė jų mano, kad tikimybė, jog pažengęs DI galėtų privesti prie „žmonių išnykimo ar panašiai negrįžtamos ir sunkios [žmonijos] bejėgystės“, – bent 10 procentų. Vos prieš kelis mėnesius su kolegomis įkurdamas „OpenAI“, Altmanas teigė: „DI tikriausiai prives prie pasaulio pabaigos, bet iki tol bus daug puikių [DI] įmonių.“

Visuomenė į DI žvelgia vis nepalankiau, ypač po „ChatGPT“ išleidimo. Visose 2023 m. apklausose, išskyrus vieną, daugiau kalbintų amerikiečių manė, kad DI gali grasinti žmonijos egzistencijai, nei neigė tokią galimybę. Tais retais atvejais, kai apklausininkai paklausdavo, ar jie norėtų žmogaus protingumo ar protingesnio DI, didžioji dalis JAV ir Jungtinės Karalystės gyventojų atsakė, kad ne, nenorėtų.

Kol kas, kalbėdami apie DI, socialistai paprastai pabrėžia jo diskriminacinį poveikį arba perspėja dėl galimos neigiamos automatizacijos įtakos pasauliui, kurio profsąjungos – silpnos, o kapitalistai – galingi. Tačiau politinė kairė keistai tyli apie košmariškąjį Hintono ir Bengio scenarijų – kad pažengęs DI gali pražudyti mus visus.

Gebėjimai kelia nerimą

Nors „x-risk“ bendruomenė daugiausia varpais skambina apie galimybę, kad žmonija vieną dieną nebesuvaldys DI, nemažai jos narių nerimauja ir dėl jėgos, kurią jau netolimoje ateityje piktavaliams gali suteikti ir ne tokios tobulos sistemos.

Ačiūdie, pasigaminti biologinį ginklą nėra taip lengva. Tačiau taip gali būti neilgai.

Vienos pirmaujančių DI dirbtuvių „Anthropic“, įkurtos saugumu susirūpinusių buvusių „OpenAI“ darbuotojų, neseniai vykdė bendrą projektą su biologinio saugumo ekspertais – tyrė, kiek DKM gali pagelbėti pradedančiajam bioteroristui. Aną liepą „Anthropic“ generalinis direktorius Dario Amodei JAV Senato pakomitečiui liudijo, kad tam tikrų biologinio ginklo gamybos žingsnių neišeitų rasti vadovėliuose ar interneto paieškos sistemose, tačiau „šiandieniai DI įrankiai jau gali kai kuriuos žingsnius paaiškinti, nors ir ne iki galo“, o „paprasta šiandienos sistemų ekstrapoliacija rodo, kad po dvejų trejų metų galime pagrįstai tikėtis, kad DI jau galės parūpinti visas trūkstamas dėlionės dalis“.

Spalį žurnalas „New Scientist“ pranešė, kad Ukraina pirmą kartą mūšio lauke panaudojo mirtinus autonominius ginklus (MAG) (*lethal autonomous weapons*) – robotus žudikus tikrąja šio žodžio prasme. JAV, Kinija ir Izraelis šiuo metu vysto savuosius MAG[3]. Prie JAV ir Izraelio, vetuojančių naujus tarptautinius teisės aktus dėl MAG, neseniai prisijungė ir Rusija.

Šiaip ar taip, platesnė idėja, kad DI gali kelti grėsmę žmonijai, taip pat yra ir gausiai kritikuojama, o smagiai įsisukusį diskursą apie DI nuodugniau analizuoti nelengva: tiek pat diplomų ir patirties turintys žmonės pateikia visiškai priešingus teiginius dėl DI grėsmių, o atvirus laiškus kartu su progresyviais DI etikos ekspertais pasirašinėja ir rizikos kapitalistai. Ir nors „x-risk“ idėja, atrodo, populiarėja sparčiausiai, bemaž kas savaitę kuri nors iš didžiųjų žiniasklaidos priemonių paleidžia vis po naują straipsnį, tvirtinantį, kad „x-risk“ tik atitraukia dėmesį nuo jau egzistuojančių blogybių. O tuo tarpu pinigai ir darbo jėga, skiriami DI sistemų galiai auginti, dešimtimis ir šimtais kartų lenkia skiriamus jų saugumui ir nešališkumui.

Kiti baiminasi ne tiek „mokslinės fantastikos“ scenarijaus – kad DI modeliai tiek patobulės, jog galės išplėšti vadžias iš mūsų netvirtų rankelių, – o kad šališkoms, trapioms ir pramaniūgiškoms sistemoms patikėsime per daug atsakomybės, taip atverdami kur kas nykesnę Pandoros skrynią, pilną bjaurių, bet mums jau pažįstamų problemų, kurių mastas augs kartu su jas keliančiais algoritmais. Ši tyrėjų ir aktyvistų bendruomenė, dažnai vadinama „DI etikais“, daugiausia kalba apie jau egzistuojančias DI žalas bei siūlo sprendimus, paremtus atskaitomybės modeliais, algoritmų skaidrumu ir mašininio mokymosi teisingumu.

Pakalbėjau ir su kai kuriais žymiausiais DI etikų bendruomenės balsais, įskaitant ir kompiuterių mokslininkes Joy Boulamwini bei Inioluwą Deborah Raji. Abi jos yra atlikusios novatoriškų tyrimų apie šiandienę diskrimacinių bei netobulų DI modelių žalą, į kurią, pasak jų, vieną dieną visi numoja ranka, o kitą jau smarkiai ją pervertina. Kaip ir daugelio DI etikos tyrėjų, jų darbe susipina mokslas ir aktyvizmas.

Mano pašnekovai iš DI etikos srities daugiausia reiškė pažiūrą, kad mums negresia iš pamatų nauji iššūkiai, pvz., absoliutus technologijų sukeltas nedarbas ar rūšies išnykimas, o numatoma ateitis su DI, kuris baudžiamojoje teisėje ir išduodant paskolas diskriminuos žmones pagal jų rasę, sparčiau „amazonizuos“[4] darbovietes, skriaus skurstančius darbininkus ir saugos bei turtins technoelito atstovus.

Ši bendruomenė mėgsta tvirtinti, kad kalbantieji apie išnykimą pervertina Silicio slėnio galimybes ir pavojingai nukreipia dėmesį nuo dabartinių DI blogybių. Geriausiu atveju, sako jie, priimdami „x-risk“ idėjas rimtai, švaistome laiką ir pinigus. Blogiausiu – priimame katastrofiškus politinius sprendimus.

Vis dėlto nemažai „x-risk“ proponentų pabrėžia, kad pozicija „DI kelia žalą dabar“ nėra iš esmės priešinga pozicijai „DI gali privesti prie pasaulio pabaigos“. Kai kurie tyrėjai atvirai bando sutaikyti tuos, kuriems rūpi tiesioginė žala, su tais, kurie baiminasi žmonijos išnykimo, ir pabrėžia galimus bendrus politinius tikslus. DI profesorius Samas Bowmanas, pasirašęs ir minėtą laišką dėl išnykimo grėsmės, tiria, kaip atskleisti ir pažaboti algoritmų šališkumą, bei recenzuoja pagrindinei DI etikos konferencijai pateikiamus pranešimus. Taip pat Bowmanas ragina daugiau tyrėjų prisijungti prie DI saugos tyrimų ir yra rašęs apie „pavojų nuvertinti“ DKM sugebėjimus.

„X-risk“ bendruomenė dažnai pasitelkia kovos su klimato kaita analogiją ir klausia: ar rūpindamiesi, kaip pažaboti ilgalaikę klimato kaitą, „pavojingai nukreipiame dėmesį“ nuo jau egzistuojančios oro taršos arba kur nors vėl išsiliejusios naftos?

Tačiau ne visi „x-risk“ pusėje tokie diplomatiški, ir jie patys tai pripažįsta. 2022 m. rugpjūtį, diskutuodamas apie aštrias nuomones dėl DI politikos, vienas „Anthropic“ įkūrėjų Jackas Clarkas tviteryje rašė: „Kai kurie žmonės, dirbantys prie ilgalaikių / DBI stiliaus sprendimų, yra linkę ignoruoti, menkinti ar tiesiog nė nesvarstyti dabartinių problemų, kurias kelia DI plėtra.“

Nukelta į p. 11 ►

[1] *Extinction risk*, „pavojaus išnykti“, trumpinys (*visos pastabos – vertėjo*).

[2] Angl. *doom* – „pražūtis“.

[3] 2024 m. balandį žiniasklaidoje (pirmiausia – Izraelio žurnale *+972*) pasirodė pranešimų, kad Izraelis jau naudoja DI sistemas taikiniams Gazoje nustatyti ir bomboms paleisti.

[4] Omenyje turimas internetinės prekybos gigantės „Amazon“ sandėlių darbo modelis – juose viskas itin efektyvu, tačiau darbuotojų teisės, sveikata ir gerovė yra nukritusi į seniai (Vakaruose) neregėtas žemumas.

ANDRÉ GIDE

Dienoraštis

Ištraukos

Pabaiga. Pradžia Nr. 10

1938

Paryžius, rugpjūčio 21 d. Būdamas vienut vienas ir beveik be jokio darbo, ryžtuosi pradėti rašyti į šią užrašų knygelę, kurią jau kelis mėnesius nešiojausi iš vienos vietos į kitą, trokšdamas rašyti čia visai ką kita negu šitai; bet kai Em. mane paliko[1], praradau gyvenimo skonį ir mečiau dienoraštį, kuris nuo tada būtų galėjęs atspindėti tik sumaištį, negandą ir nevilti.

Rugpjūčio 26 d. vakare. Jei nepavyks atgauti ramybės, mano filosofija žlugusi. Tiesa, aš praradau „savo gyvenimo liudininką“, kuris įpareigodavo mane gyventi „neatsainiai“, kaip sakė Plinijus, cituojamas Montaigne'io, ir neturiu Em. tikėjimo gyvenimu po mirties, kuris leistų jausti jos žvilgsnį iš anapus mane lydint; tačiau, kaip neduodavau, kol ji buvo gyva, jos meilei pakreipti mano mąstysenos jos pusėn, taip ir dabar, kai jos nebėra, negaliu leisti, kad mano mintis labiau nei pati jos meilė apsunkintų šios meilės prisiminimas. Paskutinis komedijos veiksmas nėra prastesnis, jei tenka jį suvaidinti vienam. Nereikia to kratytis.

Dantė – vienas iš tų, kuriam esu daugiausia skolingas (daug daugiau negu, pvz., Shakespeare'ui) ir kurio balsas mane kvietė labiausiai tiesiogiai. Daug skaičiau jį geriausiomis jaunystės dienomis – lėtai, kantriai, rūpestingai; beveik su tokia pat meile ir uolumu kaip Evangeliją.

Spalio 8 d. Šiandien mano santuokos metinės.

Po truputį pratinuosi prie minties, kad teks gyventi be jos; tačiau be jos mano gyvenimas nebeįdomus.

Gruodžio 3 d. Ko tikėtis? Ak, tiesiog kad dvasia triumfuotų!

Gruodžio 25 d. Plepėdamas su Roger Martinu du Gard'u, patiriu tuo didesnį malonumą, kad jo vis mažėja plepant su kitais. Kiekvienas naujas pokalbis su juo prisideda prie didžios visumos – seniai pradėto pokalbio, nutrūkstančio, atsinaujinančio ir, apskritai paėmus, vis to paties, kaip visada buvo tas pats mano amžinas nebylus dialogas su Em. Ir, taip pat kaip su Em., Roger ir aš visada būname tos pačios nuomonės. Pokalbis mūsų nesupriešina; jis mus moko, suteikia žinių ir apšviečia. Bent jau mane nepaprastai praturtina ir būna naudingas: be to (galbūt turėčiau sakyti „svarbiausia“), man smagu.

1939

Marselis, sausio 26 d. Prieš palikdamas Paryžių spėjau peržiūrėti savo „Dienoraščio“ korektūrą[2]. Skaitant iš naujo, atrodo, kad sistemingas visų fragmentų, susijusių su Em., išmetimas (bent jau iki gedulo dienų) jį, taip sakant, *apakino*. Kelios užuominos apie slaptą mano gyvenimo dramą tampa nebesuprantamos, nes nėra nieko, kas jas nušviestų; nesuprantamas arba nepriimtinas sužaloto manojo „aš“ paveikslas, kurį čia pateikiu, – karštos širdies vietoje liko skylė.

Apsėstas minties apie žiaurią Ispanijos agoniją.

Jau seniai nesu keliavęs vienas. Man reikėdavo jaunesnio kompanjono, vedlio; persiimdavau jo džiaugsmu. Ar vienatvė, kurią užsikraunu šiandien, pastūmės mane prie darbo? O gal įstums į nevilti?.. Nebeturiu to bebaimio smalsumo, kuris skatindavo mane leistis į nuotykį, nei tos aistros-reikmės kopti į kalnus ar apsukti kyšulius, kad pamatyčiau, kas slepiasi kitoje pusėje. Per daug dalykų esu matęs iš nelemtos išvirkščiosios pusės...

Rugsėjo 11 d. Karas jau čia. Bėgdamas nuo įkyrios minties apie jį, grįžtu prie „Fedros“ ir „Atalijos“[3], mokausi atmintinai ilgas ištraukas. Skaitau Cyrilo Tourneurio *The Atheist's Tragedy*[4] ir Eichendorffo *Taugenichs*[5]. Bet žibalinė lempa menkai tešviečia; turiu užversti knygą, ir mano mintys grįžta prie nerimo, prie klausimo: ar tai vakaro, ar priešaušrio sutemos?

Rugsėjo 19 d. Šioje prasidedančioje žiaurioje partijoje ant kortos statoma viskas, dėl ko mes gyvename, ir tai, jog aukojamos pačios brangiausios mums vertybės, kelia pavojų, kad jų nebus galima išgelbėti. Norėtume jas apsaugoti kaip bažnyčių vitražus; bet jau pačios atsargumo priemonės jas izoliuoja ir atskiria nuo gyvenimo; taip jos tampa panašios į muziejų eksponatus, kurie galbūt atlaikys katastrofą ir vėliau, mūsų nuostabai, bus atrasti.

1940

Gegužės 1 d. Ko gi aš šiandien dar tikiuosi iš knygos? Kokio paskutinio praturtėjimo? Mokytis nuo šiol – gana tuščias reikalas; juk mano amžiuje „žaidimas baigtas“... Pramoga? Ne tiek tai, be abejo, kiek paprastas prasiblaškymas. Taip, skaitydamas mėginu prasiblaškyti atitrūkdamas nuo savęs; ir nors reikėtų sutelkti dėmesį, atrodo, kad beveik nesirinkdamas priimu viską, kas gali padėti užsimiršti. Ir šis, sakykim, minčių išbarstymas, atitolinantis mane nuo bet kokio tikro darbo, glosto ir skatina kažkokį savim patenkintą tingulį. O juk proto neveiklumo bijau ir visąlaik pakišu jam iš išorės naujo peno, be kita ko, todėl, kad be pastangų iš jo negaunu nieko gero. Bet verčiau duoti protui visiškas atostogas negu vis įterpti širmą tarp jo ir Dievo. Reikia vėl mokytis būti vienam. Nuo šiol, eidamas pasivaikščioti, turiu imti ne knygą, o šią užrašų knygelę; ir verčiau visai nemąstyti negu mąstyti ne savo galva.

Birželio 24 d. Vakar vakare apstulbę išklausėme per radiją naują Pétaino kalbą[6]. Ar gali būti? Ar ją pasakė pats Pétainas? Savo valia? Įtariame kokią nors bjaurią klastą. Kaip galima kalbėti apie „nenukentėjusią“ Prancūziją, atidavus priešui daugiau kaip pusę šalies? Kaip suderinti šiuos žodžius su tais tauriais žodžiais, kuriuos jis ištarė prieš tris dienas? Kaip galima nepritarti Churchilliui? Visa širdimi neparemti generolo de Gaulle'io pareiškimo? Ar Prancūzijai negana to, kad ji nugalėta? Ar dar reikia, kad ji netektų garbės?

Birželio 26 d. Ilgą laiką sėmęsis peno iš „Fausto“ antrosios dalies, grįžtu prie pirmosios, su kuria tariausi ne taip gerai susipažinęs, nors buvau skaitęs daug kartų. Kiek grožio vėl ten randu! Kokią gausą! Viskas prisotinta gyvybės. Mintis niekada nebūna abstrakti, kaip ir jausmas niekada atsietas nuo minties, taigi ir pats individualiausias atvejis išlieka kupinas reikšmių ir, taip sakant, pavyzdinis. Goethė priartėja prie aukščiausiųjų sferų taip natūraliai, kad su juo visada jautiesi viename lygyje.

Jo, nuosaikaus, racionalaus ir to siekiančio, didybė, man atrodo, pasireiškia tuo, kas nepaaiškinta, nepaaiškinama ir ką jis pavadintų demoniškumu.

Rugpjūčio 28 d. Iš naujo skaitau Kafkos „Procesą“ ir dar labiau juo žaviuosi, jei tai įmanoma, nei tada, kai atradau šią prestižinę knygą. [...] Nerimas, kuriuo alsuoja šita knyga, kartais beveik nepakeliamas, nes norom nenorom kartoji: šis persekiojamas žmogus – tai aš.

Rugsėjo 9 d. Savo rašiniuose buvau drąsesnis nei gyvenime. Gerbiau daugybę dalykų, kurie, be abejo, nebuvo tokie jau gerbtini, ir teikiau per didelę reikšmę kitų nuomonei. Ak, koks geras mentorius šiandien būčiau tam, kuriuo buvau jaunystėje! Kaip puikiai mokėčiau išvesti save iš kantrybės! Jei būčiau savęs klausęsis (turiu galvoje užvakarykštį „aš“, besiklausantį šiandieninio), būčiau keturiskart apkeliavęs aplink pasaulį... ir nebūčiau vedęs. Rašydamas šiuos žodžius, drebu lyg šventvagis. Vadinasi, nepaisant visko, aš išsaugojau didelę meilę tam, kas mane labiausiai varžė, ir negaliu prisiekti, kad net patys tie varžtai nepadėjo išgauti iš manęs kas geriausia.

Manau, savo paties atžvilgiu dar sunkiau būti teisingam nei kitų atžvilgiu.

1941

Nica, balandžio 12 d. Tais laikais mano kalba buvo panaši į giesmę, eisena – į šokį. Ritmas skraidino mano mintį, valdė mano esybę. Buvau jaunas.

Liepos 14 d. Turiu pripažinti savo klaidą ir kad komunizme tikėjausi rasti krikščioniškų dorybių.

Liepos 17 d. Skaitydamas Valéry, įgyji išminties jaustis truputį kvailesnis nei anksčiau.

Liepos 19 d. Dabar, rašydamas teigiamąjį sakinį, visada gundausi įterpti „galbūt“.

Rugpjūčio 23 d. Turėčiau sąžiningai prisipažinti, kad gerai nebežinau, kas slypi po šiuo įvaizdžiu. Turiu galvoje ne tiek kažkokią situaciją, kiek kažkokią sielos būseną. Negali priartėti prie to, kuris yra visur. Turiu galvoje veikiau kažkokį sielos skaidrumą, kuris mums leidžia Jį jausti. Daugybė žmonių nepažįsta šios *bendrystės būsenos*; bet ji suteikia sielai, visai esybei tokią saldžią laimę, kad siela lieka nepaguodžiama, ją pažinusi, o paskui leidusi sau jos netekti.

Kaip tik dėl to aš, netikėdamas į jokį konkretų Dievą, iš tikrųjų patinku sau tik pamaldžių sielų draugijoje.

Kvietizmas? Ne, bet nuolatinė pastanga ir įtampa veržiantis link nežinia ko įstabaus, link aukštesnio būvio, kur visa, kas individualu, ištirpsta ir išnyksta, – tam negaliu duoti jokio kito vardo, kaip tik paties Dievo.

Rugsėjo 10 d. Dėl Catherine[7] iš naujo skaitau Pradžios knygą, o po pietų – Ekleziastą ir Giesmių giesmę. Žinoma, dviejose pastarosiose esama pasikartojimų (Giesmių giesmėje – darnių) ir tuščių vietų; bet ir – tai svarbiausia – tokiu grožiu, tokia iškilminga didybe alsuojančių puslapių, kad puikesnių už juos ar net lygintinų su jais nežinau jokioje literatūroje. Šias Biblijos knygas būtų galima vadinti architektūros paminklais ir paskirti joms kelias kelionės dienas, tyrinėti jas kaip Balbeko griuvėsius ar Selinunto šventyklą. Bet jos ranka pasiekiamos; o daug yra tokių, kurie moka mėgautis tik tuo, kas jiems brangiai kainavo.

1942

Nica, sausio 1 d. Pastaruoju metu pasibaisėtinai pasenau. Lyg tolčiau nuo paties savęs. Oi ne, neliūdėdamas! Man atrodo, kad paliksiu save neapgailestaudamas.

Vasario 1 d. Daugybė būdų pasakyti vieną dalyką; geriausia forma dažniausiai yra ta, kuri iš pat karto ateina į galvą. Kaip tik toks spontaniškumas pakeri mus Stendhalio kūryboje. Visada atrodo, kad jo mintį pagauni vos iššokusią iš lovos, dar prieš rytinį tualetą. Bet yra ir kitų būdų gerai rašyti. Man patinka ne išsipusčiusi mintis, o susikoncentravusi ir įsitempusi; Montesquieu, Tacito stilius. Sekdamas Dorothy Bussy[8], neriu į „Agrikolos gyvenimą“[9]. Kiekvienas sakinys kaupinas, sunkus, įtemptas. Užtrunku sverdamas kiekvieną žodį; jų pilna širdis, pilna burna. Nuo pat pradžių esu mobilizuotas. Koks griežtumas! Kaip man, labiau už grožį, patinka šioji laukinė rūstybė!

Vasario 22 d. Skaitydamas iš naujo kai kurias knygas, stebiuosi, kaip stebėjausi pirmą kartą. Stebiuosi, kad mane iš pradžių nepakankamai nustebino kai kurios kitos.

Laikas, kai jau esi šiek tiek atkibęs; kai nebesilaikai taip tvirtai ant šakos. Netrukus būsi tinkamas nuskinti. Ar mirti taip sunku, kaip manoma? Be abejo, tiesiog reikia nesipriešinti; klaida – per daug kabintis į gyvenimą.

Balandžio 10 d. Buvo metas, kai, iškankintas iki baisaus nerimo ir persekiojamas aistros, melsdavau: ak, kad ateitų laikas, kai sumenkęs kūnas leistų man visam atsidėti... Bet atsidėti kam? Menui? „Grynai“ minčiai? Dievui? Koks aklumas! Kokia beprotybė! Tai reiškė manyti, kad lempos aliejui išsekus liepsna švies ryškiau. Atsietas nuo gyvenimo, pats mano mąstymas gęsta; dar ir šiandien jis semiasi peno iš mano kūniškumo, ir šiandien aš meldžiu: kad galėčiau tebebūti kūniškas ir aistringas iki mirties!

Birželio 9 d. Bet kaip Dievas verčia jo laukti!..

Gruodžio 4 d. Malonumai aptūpdavo mane kaip migruojantys paukščiai. Kad priimčiau kiekvieną, gyvenau išskėtęs glėbį, bet nemokėjau rankose nieko nulaikyti. Bent jau išmokau negailestingai save teisti – netgi griežčiau, nei teistų koks nors priešas.

Nukelta į p. 7 ►

[1] 1938 m. balandžio 17 d. mirė A. Gide'o žmona Madeleine, „Dienoraštyje“ vadinama Em. Po kelių mėnesių jos atminimui jis parašė knygą „Ir dabar tai lieka tavyje“ (*Et nunc manet in te*, išl. 1947), kurioje papasakojo sudėtingų jų santykių istoriją (*visos pastabos – vertėjos*).

[2] „Dienoraštis“, jau anksčiau pradėtas dalimis spausdinti, tais metais buvo išleistas „Plejados bibliotekos“ serijoje (*Journal 1889-1939*, Paris: NRF, 1939).

[3] J.-B. Racine'o tragedijos.

[4] „Ateisto tragedija“ (1611), parašyta mažai žinomo anglų dramaturgo.

[5] Turima galvoje Josepho von Eichendorffo novelė „Iš vieno nenaudėlio gyvenimo“ (*Aus dem Leben eines Taugenichs*, 1826).

[6] Maršalas Henri Philippe'as Pétainas, Pirmojo pasaulinio karo didvyris, 1940 m., Vokietijai įsiveržus į Prancūziją tapęs vicepremjeru, o paskui ministru pirmininku, birželio 22 d. pasirašė paliaubas su nacių Vokietija: sutiko nutraukti karo veiksmus ir demobilizuoti Prancūzijos kariuomenę. H. P. Pétaino vyriausybei, įsikūrusiai Viši mieste, buvo pavesta valdyti Prancūzijos pietinę dalį.

[7] A. Gide'o ir Élisabeth van Rysselberghės duktė, gimusi 1923 m., A. Gide'o oficialiai pripažinta po žmonos mirties.

[8] A. Gide'o bičiulė, britų rašytoja ir vertėja (1865–1960), su kuria jis susipažino 1918 m. ir susirašinėjo iki mirties.

[9] Publijaus Kornelijaus Tacito kūrinys *De vita et moribus Iulii Agricolae*.

BOGUSŁAW WRÓBLEWSKI

Sacrum, profanum ir paribio žmogus

Apie kunigo poeto Wacławo Oszajcos kūrybą

Kunigas poetas nėra didelė retenybė lenkų kultūroje. Pakanka prisiminti XVI a. pradžios primą Andrzejų Krzyckį, XVIII a. pabaigos Varmijos kunigaikštį vyskupą Ignacy Krasickį arba neseniai mirusius kun. Janą Twardowskį ir Karolį Wojtyłą. Šiuolaikinis iškiliausias kunigo pašaukimą turintis lenkų poetas (ir vienas geriausių poetų apskritai) yra Wacławas Oszajca. Daugybės kritikų nuomonės liudija, kad ne vien tik aš taip manau*.

Oszajca gimė 1947 m. pietryčių Lenkijoje Roztočės krašte. Iki pirmosios devintojo dešimtmečio pusės gyveno Liubline, buvo didelį autoritetą turintis dvasinis ganytojas, rašytojas ir pagalbos internuotiems per 1981 m. gruodžio 13 d. komunistų įvestą karinę padėtį organizatorius. Spaudoje debiutavo 1974 m., o jo pirmas eilėraščių rinkinys „Sumanymas“ (*Zamysł*) pasirodė 1979 m. Nuo to laiko išleido apie dvidešimt poezijos ir eseistikos knygų, tarp kitų – „Iš šešėlio gelmės“ (*Z głębi dienia*, 1981), „Laiškai iš streiko“ (*Listy ze strajku*, išleisti 1983 m., karo padėties metu, necenzūruoti, Jakubo Nadbystrzyckio slapyvardžiu), „Tu per arti, mes per toli“ (*Ty za blisko, my za daleko*, 1985), „Urijo sugrįžimas“ (*Powrót Uriasza*, 1992), „Pakeliui surinkti“ (*Zebrane po drodze*, 1998), rinktinę „Likutis didesnis už visumą“ (*Reszta większa od całości*, 2003) ir „Apversta perspektyva“ (*Odwrócona perspektywa*, 2009). Dėstė Varšuvos universiteto Žurnalistikos fakultete. 1995–2006 m. buvo prestižinio jėzuitų daugiau kaip šimtą metų leidžiamo socialinio-kultūrinio mėnraščio „Przegląd Powszechny“ vyriausiasis redaktorius. Jis plačiai žinomas kaip televizijos ir radijo bendradarbis, puoselėjantis su atvirumu ir tolerancija susijusias krikščioniškąsias vertybes. Jo kūryba versta į vokiečių, lenkų, rusų kalbas. 2011 m. Budapešte pasirodė jo eilėraščių rinktinė vengrų kalba.

Vertinant šio autoriaus ankstyvąją kūrybą svarbus yra antrosios knygos pavadinimas „Iš šešėlio gelmės“. Jis atspindi krikščioniškąjį subjekto nuolankumą, einantį iš šešėlio gelmės – iš nežinojimo, blogio, pilkos kasdienybės – transcendentinės Šviesos link („iš nevilties gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ – skaitome garsioje Dovydo psalmių ištraukoje). Tačiau Oszajcos nuolankumas specifinis – jis gali sau leisti įžūlumą, atsiskleidžiantį, tarkime, kūrinyje „Kertinis akmuo“ (*Zwornik*) ir vaizduojantį tokį žmogaus požiūrį į pasaulį:

taip
tai aš esu šviesos riba
manyje rytai su vakarais sueina
[...]
tai aš ir sacrum *ir* profanum
krikštiju tave Dievo vardu
kurį nuolatos bandau įspėti
tai aš žmogus tau ir sau pačiam
tavo atvaizdu betampantis
tą darau
kentėdamas šį džiaugsmą kad nežinodamas žinau

Šio „homocentriško“ teksto pabaigoje randame puikų poetinį tikėjimo apibrėžimą („džiaugsmas kad nežinodamas žinau“) – tikėjimas kaip žmogaus glaudimasis prie Dievo – nesibaigiančios paslapties.

Cituotas eilėraštis yra platesnės su kunigų poetų kūryba susijusios problemos nuoroda: ar reikia ir kaip atskirti Dievo žodžio skelbimą nuo žodžio kaip poezijos kūrimo priemonės naudojimo. Lenkų kultūros tradicijoje egzistuoja stipriai įsitvirtinusi, iš romantizmo kilusi nuomonė apie pranašišką poeto vaidmenį. Bet yra ir religinės tradicijos palaikoma nuomonė apie išskirtinę kunigo vietą pasaulyje, jo autoritetą, visuomenines ir etines jo pareigas. Eilinis skaitytojas, jeigu tai nėra išsilavinęs žmogus, galėtų lengvai sutapatinti abi šias misijas ar pašaukimus ir tai gali atverti erdvę intelektualiniam ir emociniam piktnaudžiavimui (devintajame dešimtmetyje Lenkijoje pasirodė dešimtys prastos literatūrinės kokybės poezijos rinkinių, kurių autoriai buvo save poetais laikantys kunigai).

Šiuo požiūriu Oszajca išlaiko kuklumą, žinomą iš garsiojo Zbigniewo Herberto posakio kūrinyje „Pono Cogito žinia“ (*Przesłanie Pana Cogito*): „kartoki: buvau išrinktas, negi nebuvo geresnių?“ Pašaukimas jam nėra vienkartinis aktas, bet nuolatos, įvairiose gyvenimo situacijose pasikartojantis kvietimas. Jis rašo:

į Akrokorintą žengė
lengvai ir švelniai
pėdsakuos paliko
du žodžius
sek paskui mane

kažkas jau yra taip kalbėjęs man

(„kvietimas“)

Tačiau pavadinimo „Iš šešėlio gelmės“ nereikėtų priimti kaip tiesmukos ir užbaigtos šių eilėraščių lyrinio subjekto deklaracijos. Oszajcos poezijoje žmogus negyvena Dievo šešėlyje – priešingai: visa, kas kyla iš Dievo, leidžia žmogui būti šviesos sraute ir šitaip apšviestas šis tampa pagrindiniu poeto susidomėjimo objektu. Daugelyje Oszajcos eilėraščių į žmogaus silpnybes, nuodėmes ir klaidas žiūrima kaip į natūralias žmogiškumo dalis, be kurių žmogus, kaip graži, meilės verta visuma, negali egzistuoti. Puikus eilėraštis „Manęs nebijok“ yra skirtas Judui – vienam iš labiausiai nusidėjusių žmonių.

Dramatišką šios perspektyvos kulminaciją randame poemoje „Urijo sugrįžimas“. Ši poema – tai kupinas sąžinės priekaištų Dovydo monologas – noras susigrąžinti kareivio, kurį išdavė ir nuvylė kaip vadas (ir kaip bičiulis), meilę, yra jam pagrindinė sąlyga tam, kad susitaikytų su Dievu ir pačiu savimi.

„Laiškuose iš streiko“ lyrinis subjektas, atspindintis karo padėties metu protestuojančių darbininkų ir studentų teisingus siekius, kreipiasi į politinį oponentą ir potencialų niekšą be jokios neapykantos, žodžiu „bičiuli“.

Šis ciklas iš tikrųjų tapo antrojo Oszajcos kūrybos dešimtmečio, virtusio poemų ir didelių ciklų laiku, pradžia. Šios formos ne tik emocijų skale, bet ir kondensuotu intelektualiu turiniu sietinos su dideliais romantiškais monologais. Devintasis dešimtmetis – ne tik Lenkijai, bet ir pačiam autoriui ypatingas laikas: 1985 m. jis priima esminį gyvenimo sprendimą – atsisakęs būti tam tikros vyskupijos kunigu, tampa vienuoliu jėzuitu. Palieka Liublino kraštą, kurį vėliau visada šiltai prisimena, keliauja į Kališą, Gdynę, Poznanę, Torunę, kad pagaliau ilgesniam laikui apsistotų Varšuvoje (pastaruoju metu gyvena Jastšembos Guroje prie Baltijos).

Staigūs pokyčiai tuomet vyksta ir autoriaus dvasinėje biografijoje. Jie geriausiai atsispindi poemoje „Baltas valsas“ (1986), liudijančioje tikėjimo krizę, vertybių sistemos griūtį ir laipsnišką jos atsistatymą: vietoj desperatiško maišto – susitaikymas su pasauliu, paremtas visuotinės mirties akceptacija: kiekviena mirtis išjudina naujam gyvenimui būtiną energiją, taigi šiuo požiūriu gamtos tvarka sutampa su eschatologine tvarka.

Per kitus keliolika metų, pradedant nuo 1994 m., autorius grįžta prie trumpųjų formų, prie akimirkos fiksavimo. Tai liudija ir rinkinių pavadinimai: „Diena po dienos“ (*Z dnia na dzień*, 1994), „Pakeliui surinkti“ (*Zebrane po drodze*, 1998), „Kad neišbaidytum“ (*Żeby nie spłoszyć*, 2004). Pastarajame kalbama apie norą neišbaidyti nė vienos akimirkos, kad ir labai banalios, kasdienės, nes ji vis dėlto yra savaip graži ir dramatiška: kad neišbaidytum jausmo, kuris gali išlikti eilėraštyje. Trumpame eilėraštyje „skonis“ (*smak*) poetas prisipažįsta:

nerašyčiau
apie šio pasaulio bjaurastį

o vis dėlto rašau kas ant liežuvio pakliūva

druskos skonis ant precelio
nusipirkto prie Sukienicų
malonus druskos skonis
malonesnis už bet kokį žemės saldėsį

(iš rinkinio „Pakeliui surinkti“)

Visa Oszajcos kūryba įtikina, kad krikščioniui, kaip ir kiekvienam jautriam tūkstantmečių sandūros žmogui, neegzistuoja skirstymas į *sacrum* ir *profanum*, kad kaip tik visiškas atsivėrimas žemiškajai žmogaus dramai dažniausiai tampa pašventintas.

Su tokia nuostata poetas ieško po kasdienybės pamušalu paslėptų paslapčių. Eilėraščių rinktinės „Likutis didesnis už visumą“ palydimajame žodyje jis rašo:

Nieko negaliu padaryti ir nenoriu, vis tiek mane labiau domina ne žvaigždės ir saldžios kriaušės, o kosminės juodosios skylės, kaip kad gundo mane galulaukėj stovinčioje kriaušėje šiaudų kūliu nuo lietaus pridengta drevė. Bijojau galvoti, kad galima į ją įkristi, bet ta baimė kėlė ir smalsumą – kas ten viduje yra? Kažkas ten turėjo būti, kažkas ne iš kasdienio pasaulio, nes juk tuštuma, niekis – neegzistuoja.

Sunku atsispirti norui palyginti Oszajcos eilėraščius su žinomo poeto kunigo Jano Twardowskio kūryba. Daugelyje savo eilėraščių Twardowskis esminę mintį nukelia į pabaigą, jie dažnai prasideda klausimu arba prielaida, „paruošiančia“ skaitytoją kūrinio pabaigai – išvadai. Oszajca retai imasi tokių metodų. Atrodo, kad Twardowskio poetinei technikai įtakos turėjo tradicinė retorika, o Oszajca remiasi daugiau lyrine tradicija. Tai atspindi ir šių poetų pasirenkamos temos ir emocinė temperatūra. Twardowskis nerašė tokių asmeninių eilėraščių kaip anksčiau cituotas Oszajcos „Kertinis akmuo“ arba „Aušrinė“, arba „Pasitaikė sekmadienį“:

nenorėjo motina
išardyti savaitės dienų tvarkos
ir pagimdė mane sekmadienį
nenorėdamas vienam žmogui
amžiams parduoti kūną ir sielą
prisiekiau celibatą
nenorėdamas kaip kerpė prie vienos šakos priaugti
nepastačiau namo

šiandien galvoju tikriausiai nusidėjau [...]

Tai, kas jungia Twardowskį ir Oszajcą (ir gal visus kunigus poetus), yra ambivalentiškas santykis su žodžiu: viena vertus, jie abu tiki žodžiu, jo gydomąja galia, kita vertus, kartais deklaruoja priešingai – tikėjimą jo netobulumu: „juk visi žodžiai taip veikia, kad matome tik pusę“, – rašo Twardowskis eilėraštyje „Išpažinimas“; „mano gyvenimas yra nuodėmė, nes priėmiau duonos ir žodžio pašalpas“, – netikėtai prisipažįsta Oszajca eilėraštyje „jie sako“.

Daugeliui skaitytojų svarbu, kad net ir tuos Oszajcos eilėraščius, kuriuos būtų galima priskirti religinės lyrikos sričiai, reikia skaityti greičiau su poetine nei religine nuostata. Jie nereikalauja ypatingo Biblijos motyvų išmanymo, pakanka kiekvieno šiuolaikinio, kultūringo žmogaus žinių bagažo. Tačiau jie priverčia pasitelkti visą skaitytojo jautrumą ir gebėjimą naujai pažvelgti į pasaulį, meilę, mirtį, vaikystę, senatvę, istoriją ir meno kūrinius.

Anksčiau cituota eilėraščių rinktinės „Likutis didesnis už visumą“ palydimojo žodžio ištrauka patvirtina įspūdį, kurį sukelia daugelio Oszajcos rinkinių lektūra, ypač pirmųjų dviejų dešimtmečių jo kūryba: susitinkame su paribio žmogumi, tiksliau – rytinio Lenkijos paribio žmogumi. Lyrinis jo eilėraščių herojus susiformavo daugiakultūrėje, daugiaetninėje *kresams* būdingoje terpėje, ten, kur koegzistuoja lenkų, ukrainiečių ir žydų tradicijos. Poetinio apmąstymo šiuo klausimu kulminacinė išraiška yra poema „Zviartovas“ (*Źwiartów*), pasakojanti apie autoriaus vaikystės vietovę netoli rytinės Lenkijos sienos:

[...] per šabą už grašį
jų virtuvėse
mūsų motinos įkurdavo ugnį
tiesą sakant buvo girdėjusios apie
krikščionių vaikų kraują macuose
bet juk mūsų žydai buvo paprasti žydai
ir macai buvo beveik tokio pat skonio
kaip Kūčių plotkelė
arba Komunija

o kai per vestuves
jaunieji po baldakimu
kaip klebonas procesijoje
sudaužydavo laimei taurelę
sutartinai plojo visos rankos
lenkų rusų ir žydų

juk tai buvo
mūsų Zviartovo žmonės [...]

(iš rinkinio „Likutis didesnis už visumą“)

Toliau poemoje skaitome apie skausmingus istorijos išbandymus, kuriuos patyrė idealistinė trijų tautų darnaus sambūvio idėja. Šiandien paribio arkadija yra likusi tik kaip lyrinės nostalgijos objektas.

Pastaraisiais metais į Oszajcos kūrybą labai aiškiai sugrįžta eschatologiniai motyvai. Gimsta išminties kupini eilėraščiai mirties, laikinumo tema, o gal geriau sakyti: nelaikinumo ir mirtį nugalėjusio gyvenimo tema. Taip Oszajca mato ir ontologinėje plotmėje (kaip visatos struktūros bruožą), ir, galima sakyti, visiškai žemiškoje atskaitos sistemoje, mūsų kasdienės patirties ribose.

Vertė Birutė Jonuškaitė

Wacławo Oszajcos eilėraščių skaitykite p. 9

* Plg. Jaceko Łukasiewicziaus, Józefo Ferto, Sergiuszo Sternos-Wachowiako, Jarosławo Mikołajewskio ir kitų autorių straipsnius ir apžvalgas.

Teatre gavau į galvą (ir tai buvo geriausia, kas man galėjo nutikti)

Tai nėra tik skambi antraštė. Spektaklio metu man į galvą iš tikrųjų netyčia pataikė aktorės iš scenos sviestas pliušinis žaislas. Nors ir mačiau jį skrendantį tiesiai į mane, nepuoliau gaudyti ar trauktis – pasidaviau likimui, nes, matyt, negalėjau patikėti, kad tampu veiksmo dalimi. Likusią spektaklio dalį žaislas sėdėjo šalia manęs neužimtoje kėdėje, kaip vėliau atėjęs pavėlavęs žiūrovas. Norime globoti pliušinius žaislus, gyvūnus ir vaikus, tačiau dažnai susiduriame su situacija, kai pasyvus rūpestis tampa nepakankamas. Tikrieji veiksmai reikalauja aktyvaus įsitraukimo ir atsakingo elgesio, o ne tik simbolinio dalyvavimo.

Šias ir kitas temas Klaipėdos dramos teatro scenoje nagrinėja režisierius Dmitrijus Krymovas, gegužės 11 d. pristatęs savo naujausią spektaklį „Requiem“. Šis spektaklis, žengdamas už tradicinių teatro ribų, ne tik pademonstravo drąsią kūrybinę viziją, bet ir atskleidė naujas teatrinės kalbos galimybes. Dažnai teatras, turintis savo nusistovėjusius naratyvus ir formos standartus, remiasi visuotinai pripažintomis vertybėmis ir technikomis, tačiau „Requiem“ įrodo, jog net ir įprasti motyvai bei klišės gali atgimti naujai ir tapti šviežios kūrybinės išraiškos šaltiniu. Vienas iš ryškiausių režisūros sprendimų – scenų perėjimai ir scenografijos pakeitimai be tradicinių uždangų nuleidimo, leidžiant veiksmui persikelti ir į užkulisius. Tai suteikia spektakliui papildomą matmenį ir simboliškai ištrina ketvirtąją sieną tarp aktorių ir žiūrovų. Toks požiūris į scenos ir žiūrovų sąveiką leidžia dramai atsiskleisti visaverte, nevaržoma forma, kurioje kiekvienas naratyvo šuolis ar emocijų protrūkis yra patiriamas tiesiogiai. Spektaklyje matome, kaip režisierius sugeba išplėsti teatro kalbos ribas, panaudodamas elementus, kurie tradiciškai nebūtų laikomi teatrine medžiaga. Tai, kas paprastai teatre nustumta į antrą planą, čia tampa naratyvo ašimi ir įrodo, kad teatrinė kalba vis dar turi daug neištirtų erdvių ir potencialo net iš savo pačios tradicijų ir įsisenėjusių stereotipų.

Spektaklio tematiką stipriai veikė pasirinktas literatūros šaltinis – japonų rašytojo Haruki Murakami romanas „Kafka pakrantėje“. D. Krymovas, kurdamas spektaklį pagal šio autoriaus kūrinį, sugebėjo išlaikyti pagarbią poziciją – adaptavo japonišką estetiką ir tematiką ir neįkliuvo į kultūrinės apropriacijos spąstus. Grimas ir kostiumai baltaodėms aktorėms buvo pritaikyti jautriai ir profesionaliai, išvengiant pavojingos yellow face praktikos. Ne mažiau svarbus

Domo Rimeikos nuotrauka

yra ir Murakami, kuris dažnai kritikuojamas dėl mizoginijos, tekstų kontekstas. Spektaklio interpretacijoje Samanta Pinaitytė, atliekanti mokytojos vaidmenį, sugebėjo subtiliai ir įtaigiai išreikšti savo personažo vidinį humanizmą, kuris sušildė potencialiai problemišką naratyvą.

Spektaklyje yra ir daugiau sąsajų su žinomais literatūros kūriniais – scena, kurioje Ofelija (akt. Digna Kulionytė) paskęsta lėtai vandens pripildomame kelių metrų gylio akvariume, yra vienas iš emocionaliausių spektaklio momentų. Šis vaizdinys ne tik tiesiogiai siejasi su „Hamleto“ kulminacija, bet ir suteikia giluminių interpretacijų bei simbolinių prasmių spektaklio kontekste. Scenoje, kuri leidžia giliau pažvelgti į Ofelijos ir Hamleto santykius, vizualiai pabrėžiama Ofelijos izoliacija, tapusi neatsiejama jos tragedijos dalimi. Jonas Baranauskas, atliekantis Hamleto vaidmenį, šioje scenoje tampa stebėtoju, gal net bejėgiu įsikišti į Ofelijos likimą. Toks jo vaidmuo stiprina Hamleto personažo pasyvumo ir neveiklumo motyvus, kuriuos Shakespeare'as pateikia kaip vieną iš pagrindinių tragedijos elementų.

Vizualiai įspūdingas ir makabriškas spektaklio momentas tampa svarbiu mąstymo ir refleksijos šaltiniu, skatinančiu žiūrovus įsijausti ir nuodugniau išnagrinėti kiekvieno personažo psichologinę būseną ir jų pasirinkimų pasekmes. Galiausiai, kiekviename suvaidinto skendimo akte slypi labai reali grėsmė paskęsti. Tai taip pat leidžia žiūrovams patirti teatro kaip gyvosios menų formos galią ir poveikį, kai kūrinio intensyvumas peržengia įprastas ribas. Tokia scena taip pat kelia klausimus apie etiką ir atsakomybę teatre. Ji verčia mąstyti apie aktorių saugumą ir kur ribojasi menininko pasiaukojimas dėl žiūrovų katarsio. Ši galinga scena ne tik tampa technine iššūkių demonstracija, bet ir provokuoja svarbias diskusijas apie pačią meno prigimtį ir žiūrovų diktato problemą: kaip žiūrovų troškimas matyti vis naujus, vis įspūdingesnius vaizdinius veikia menininkų sprendimus. Ar menas turi tik tenkinti ar net pranokti lūkesčius, ar jis turėtų būti ir savikritiškas, keliantis refleksijas? Tai skatina diskusiją apie menininko ir žiūrovo santykio subalansavimą, kur menas yra ne tik pramoga, bet ir dialogas, kuriame abi pusės yra vienodai svarbios.

Nors paprastai rusiški keiksmažodžiai lietuvių teatro scenoje tampa pigiu būdu išprovokuoti publikos juoko pliūpsnius, spektaklio „Requiem“ epizodas, kuriame rusų kareivis telefonu kalba su žmona, prašančia atsiųsti „suvenyrų“ iš okupuotos teritorijos, atsiskleidžia ne tik kaip kasdieniško gyvenimo ir karo realijų tragikomedija, bet ir kaip moralinis žmonijos nuosmukis. Dialogas apie skalbyklę, „PlayStation 5“, pėdkelnes uošvienei ir žaislų rinkinį dar negimusiai dukrai atspindi siaubingą kontrastą tarp paprasto žmogaus troškimų ir karo nusikaltimų realybės. Kareivio džiaugsmas dėl „radinių“ ir jo viltys ateityje turėti daugiau vaikų, gyventi geriau groteskiškai kontrastuoja su jo veiksmais, pražudžiusiais svetimos tautos kūdikius. Ši scena ne tik kelia klausimą apie individo moralines vertybes ekstremaliose situacijose, bet ir rodo, kaip karo kontekste normalizuojamas žiaurumas ir agresija.

„Requiem“ čia nėra tylus sielų išlydėjimas, bet veikiau gedinčiojo atodūsis ir skausmingas klausimas, metantis iššūkį mūsų kolektyvinei atminčiai ir etikai: kam skiriame šią alegoriškai užkoduotą atminimo šviesą? „Requiem“ čia simbolizuoja ne tik gedulą dėl prarastų nekaltų gyvybių, bet ir gilesnį susimąstymą apie tai, kokią aplinką paliekame ateities kartoms. Tai yra ne tik atminimas, bet ir kritiškas pasaulio, kuriame auga vaikai ir kuriame jie turėtų rasti savo vietą, vertinimas. Kūrinys kviečia žiūrovus apmąstyti, kokią ateitį mes kuriame savo veiksmais arba abejingumu.

– ROSANA LUKAUSKAITĖ –

Išvirkščiosios pasaulio pusės atvaizdai

Shehan Karunatilaka. *Septyni Malio Almeidos mėnuliai.* Romanas. Iš anglų k. vertė Marija Bogušytė. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2024. 471 p.

2022 m. Bookerio premiją pelnęs Shehano Karunatilakos (g. 1975) fantastinis romanas „Septyni Malio Almeidos mėnuliai“ žada neabejotiną skaitymo malonumą, kaip ir originalus viršelis traukia akį knygynų lentynose (dizaineris Peteris Dyeris). Autoriaus stilius iš pradžių gali pasirodyti klampokas, juolab menkai susipažinusiems su nesena Šri Lankos istorija. Skaitytojui reikės susigaudyti painiame politiniame kontekste, demonų knibždančioje hinduizmo mitologijoje. Lėtas rašymo procesas beveik garantuoja lėtą skaitymą (pasak autoriaus, rašymas užtruko penkerius metus, dar dvejus – bendradarbiavimas su maža nepriklausoma Londono leidykla „Sort of Books“, siekiant padaryti rankraštį „prieinamesnį vakariečiui skaitytojui“ (*https://en.wikipedia.org/wiki/The_Seven_Moons_of_Maali_Almeida*). Nepaisant puikios romano idėjos sulydyti neregimąjį dvasių ir realųjį šiandienos (sąlygiškai) pasaulius, galiausiai pritrūksta pasakojimo lengvumo. Magija įvyksta tose vietose, kur abu pasauliai įsilieja vienas į kitą. Knygos pradžioje sukuriama puiki intriga, vėliau ji kiek apsivelia perkrautame pasakojime, dalių tempas ne visada vienodas. Tikrai puikiai parašyta pabaiga ir pradžia, bet vidurinės dalies siužetas pilnas pasikartojimų, lyg būtų nepakankamai išgrynintas, politinis kontekstas kartais stabdo pasakojimą.

Pagrindinė knygos tema – chaosas – plėtojama keliais registrais. Visata pilna žmogiškų maldų, klykiančių sielų ir vaiduoklių, visais būdais besikišančių į gyvųjų gyvenimą. Tai indų mitologija tvinksintis kūrinys, pilnas pabaisų, jakų ir demonų. Satyra trykštantis deivės Kali šokis. Tai detektyvas, kurio veiksmas plėtojamas rašytojo gimtajame Kolombe 9-ajame dešimtmetyje Šri Lankos pilietinio karo kontekste. Galiausiai tai – meilės trikampis tarp pagrindinio veikėjo Malio ir dviejų jo mylimiausių žmonių – vyro ir moters.

Ontologiniai pašnekesiai su demonais, vaiduokliais ir gyvūnų sielomis būdingi indų ir šrilankiečių folklorui, ypač epo žanrui, šiuose įvairiose knygos vietose įterptuose dialoguose matyti istorinės Šri Lankos kronikos „Mahavamsos“ įtaka. Kita vertus, rašytojas kuria veikiau chaotiškos, nevilties ir cinizmo persmelktos Azijos valstybės tragediją, kurios atspindžius atpažįstame ne vienos postkolonijinės šalies istorijoje. Autoriaus asmeniškas santykis su aprašomais istoriniais įvykiais tampa neabejotinu pranašumu knygoje. Karunatilaka rašo apie tai, ką skauda, nors simboliškai atkuria teisingumą praeičiai, papasakojęs savo istoriją šiek tiek pagyja arba, kaip protagonistas Malis, pradeda naują samsaros ciklą.

Malis Almeida – talentingas karo fotografas, laisvamanis ir lošėjas – atsikvoši pomirtiniame pasaulyje ir neprisimena, kaip mirė. Tarpinėje stotelėje, kur nesuskaičiuojama galybė sielų it biurokratinėje eilėje prie langelio laukia tolesnio etapo, prasideda jo sapniška odisėja tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Čia laikas matuojamas mėnuliais – Malis turi jų septynis prieš galutinai palikdamas buvusį gyvenimą ir tris savo aistras: fotografiją, lošimo kortas ir meilę vyrams. Kaip kad dažnai pasitaiko bibliniuose siužetuose, knygos protagonistas raginamas pasirinkti – ar paklusti, susitaikyti, pamiršti žemišką gyvenimą ir eiti į Šviesą, ar maištauti ir sužinoti tiesą apie savo mirties aplinkybes. Taip maginės fantastikos pasakojimas paverčiamas pagreitį įgaunančiu detektyvu su ribotu laiko tarpu, per kurį reikia išsiaiškinti rūpimus klausimus ir atsisveikinti su artimaisiais.

I. Fotografas

1983-iaisiais Šri Lankoje vyksta žiaurus pilietinis karas – šalis pasidalijusi religiniu pagrindu, sinhalai kovoja prieš tamilus, viena vyriausybė keičia kitą, plinta teroras ir paranoja. Šiame įvykių sūkuryje Malis Almeida fotoaparatu fiksuoja skerdynes ir neįsivaizduojamą žiaurumą, kaupdamas liudijimą, turėsiantį sustabdyti karą. Ar bent jau toks yra jo idealistinis siekis. Rašytojo sumanymu, protagonistas dokumentuoja pragarą dar būdamas gyvas. Tapęs vaiduokliu jis nenusikabina fotoaparato nuo kaklo, kelis kartus spragteli ir ten, anapus, nors objektyvas susipurvinęs ir nebeveikia, bet šis simbolinis veiksmas įtvirtina jo, kaip absoliutaus stebėtojo, laikyseną. „Buvimas vaiduokliu ne taip jau skiriasi nuo karo fotografo darbo. Ilgai trunkantys nuobodžiavimai, paįvairinti trumpais siaubo pliūpsniais. Nors tavo vakarėlis po mirties pilnas veiksmo, daugiausiai laiko praleista stebint, kaip žmonės į ką nors spokso“ (p. 203). Išėjusio žmogaus atskirtumą nuo pasaulio sustiprina pasakojimas antruoju asmeniu. Malis stebi, ir tai, ką jis stebi, primena teatro pjesę. Iš savo naujos izoliuotos būsenos jis stebi savo draugus, besiaiškinančius, kur jis dingo, o istorijos liejasi kaip rašalo dėmės iš kiekvienos detalės, kurią jis mato ir prisimena.

Paradoksalu tai, kad Malis tarpinės stotelės prižiūrėtojų yra raginamas eiti link Šviesos, t. y. užsimiršimo. Bet fotografijos esmė yra priešinga – užfiksuoti, versti prisiminti. Negyvoje pagrindinio veikėjo galvoje jo fotografijos turi milžinišką reikšmę, jų paviešinimas tampa visų Malio veiksmų tikslu. Bet, kaip taikliai nuspėjo Susan Sontag „Kitų kančios stebėjime“, tik idealistai mano, kad karo fotografijos suteikia pakankamai įrodymų pasmerkti karą, išsižadėti žiaurumo (Susan Sontag, *Regarding the pain of others*, Penguin Books, 2004, p. 11). Viena vertus, fotografija, kaip medija,

Dienoraštis

► Atkelta iš p. 4

1943

Sausio 16 d. Bent šešis kartus per dieną pasilenkiu prie radijo, puoselėdamas vaikišką iliuziją, kad sutelktas dėmesys paskubins įvykius. Taip Valéry, pirmus kartus keliaudamas traukiniu, iš visų jėgų stūmė priekinę vagono sienelę, manydamas, kaip man pasakojo, kad bendromis pastangomis su garvežiu padidins traukinio greitį.

Vasario 13 d. Prancūzijoje yra ir visada bus (nebent ant slenksčio tykotų bendras pavojus) susiskaldymas ir skirtingos nuomonės; t. y. dialogas. Iš to plaukia graži mūsų kultūros pusiausvyra: pusiausvyra įvairovėje. Visada prieš kokį nors Pascalį – koks nors Montaigne'is; o mūsų dienomis prieš kokį nors Claudelį – koks nors Valéry. Kartais jėga ir didingumu nugali vienas iš dviejų balsų. Bet vargas laikams, kai antrasis būtų užtildytas! Laisva dvasia turi tą pranašumą, kad visai netrokšta kalbėti viena.

Kovo 27 d. Nuolatinis poreikis, kiek donkichotiškas, beveik maniakiškas, pakelti ir pakeisti tiek kitą, tiek save dažnai darė mane tokį nepakenčiamą, pirmiausia Pierre'ui Louÿsui[10], paskui daugeliui kitų, bet padarytų mane, tikiuosi, tokiu geru tikros respublikos piliečiu.

Balandžio 23 d. Kiaurą naktį nuo dešimtos valandos tolima kanonada drebino žemę, nuolatos dusliai griaudėjo. Kažkokia baimė, tiek dvasinė, tiek fizinė, neleido užmigti ir laikė mane budrų iki aušros. Mėginau įsivaizduoti pragarą, bet nežinojau, kur jis baisesnis – vokiečių ar anglų pusėje...

Čia mes gyvename be elektros, taigi ir be radijo žinių; dažnai be vandens, jau beveik be alkoholio, be dujų, be aliejaus; verčiamės kone išsekusiomis maisto atsargomis [...].

Gegužės 8 d. Kol vakar rašiau, Sąjungininkai jau žengė į miestą. [...] Šįryt auštant pažadina nuolatinis duslus, tolimas gausmas, panašus į upės šniokštesį. Paskubomis apsirengiu ir netrukus pamatau artėjant pirmus Sąjungininkų tankus, kuriuos sveikina iš gretimų namų išbėgę žmonės. Dar sunku suvokti, kad tai, ko taip ilgai laukei, įvyko; kad *jie* yra čia; dar nedrįsti tuo patikėti. [...] Žmonės glėbesčiuojasi, juokiasi ir verkia iš džiaugsmo. Šiame kvartale šalia medelyno, kur, regis, gyvena kone vieni italai, beveik visuose languose matyti Prancūzijos vėliavos. Prieš palikdamas savo prieglaudą, greitosiomis nusiskutu mėnesio barzdą ir išeinu su savo nelaisvės draugais į gatvę, kur jie nebuvo pasirodę lygiai šešis mėnesius. Įsiliejame į šėlstančią mieste minią.

Alžyras, birželio 26 d. Taigi vakar vakarieniavau su generolu de Gaulle'iu.

De Gaulle'io priėmimas buvo labai širdingas ir labai paprastas; beveik pagarbus mano atžvilgiu, tarytum tai jam būtų buvusi garbė ir malonumas su manimi susitikti. Buvau girdėjęs apie jo „žavesį"; niekas nebuvo perdėta. [...] Generolas išliko labai orus ir netgi santūrokas, regis, išlaikantis atstumą. Jo ypatingas paprastumas, balso tonas, dėmesingas, bet ne smiglus ir gana švelnus žvilgsnis leido man savotiškai atsipalaiduoti. [...]

Jis, žinoma, yra pašauktas suvaidinti didį vaidmenį ir atrodo „aukštumoje". Jokio pompastiškumo, jokios savimeilės; tik kažkoks gilus įsitikinimas, keliantis pasitikėjimą. Man nebus sunku sieti savo viltis su juo.

1944

Vasario 8 d. Šalia Lukrecijaus Vergilijus atrodo nusaldintas, per daug grakštus. Aitri jėga nėra jam natūralus dalykas; jis lieka šiek tiek manieringas ir mielai nukrypsta į retoriką. Vos tik įsibėgėja, darosi švelnus. Tada jam būdingas žavingas saldumas. O kokios vyriškos energijos turi Lukrecijus; kokiu rūsčiu kilnumu alsuoja jo bedieviškumas, jo laisva bebaimė mintis!.. Noras suprasti jį daug geriau, nei drįsčiau tikėtis, akina mane vėl grįžti prie lotynų kalbos.

Alžyras, balandžio 30 d. Jauni žmonės, ateinantys pas mane su viltimi išgirsti kelias įsimintinas sentencijas, būna labai nusivylę. Aforizmai nėra mano stiprioji pusė. Kalbu jiems banalybes, lėkštus dalykus; bet pirmiausia juos klausinėju; ir kaip tik tai jiems labiausiai patinka: kalbėti apie save. Išklausau juos, ir jie išeina sužavėti.

Birželio 6 d. SĄJUNGININKAI IŠSILAIPINO NORMANDIJOJE.

Tipaza, birželio 12 d. Greitai prarijau *Sense and Sensibility*; romanas ne taip prikausto dėmesį kaip *Pride and Prejudice* ar *Emma*[11] (kiek atsimenu), bet jam būdingas užtikrintas nuostabus piešinys, gražiai užpildantis rėmus. Lygintinas su kai kuriais Ingres'o ar veikiau Chassériau[12] portretais. Dangus kiek per žemai, kiek per tuščias; bet kaip delikačiai vaizduojami jausmai! Nors Jane Austen nėra apsėdęs joks didesnis demonas, užtat niekada netrūksta kito žmogaus supratimo. Satyrinė dalis puiki ir kuo subtiliausiai niuansuota. Veiksmą pirmyn varo dialogai, o jie tokie puikūs, kokie tik galėtų būti. Kai kurie skyriai – tobulai meniški.

Spalio 28 d. Nuo tam tikro amžiaus jau ne tiek pats renkiesi draugus, kiek jie renkasi tave.

1946

Sausio 21 d. Labai stengdamasis neišsiplėsti (visada, nuo pat vaikystės, baimė nebūti išklausytam iki galo) paprastai pateikiu tik minčių išvadas. Kas gali arba kas nori – supras. Vėliau galbūt atsitiks taip, kad vienas ar kitas atidus skaitytojas iškapstys tokią mano frazę, kuri iš pradžių praslydo pro akis, ir, matydamas šiandien keliamą šurmulį (atsakomybė už jį tenka ne tik Sartre'ui) dėl kai kurių „egzistencialistinių" pareiškimų ir pasirodymų, stebėsis ir ginčysis: „Bet Gide'as tai pasakė anksčiau už jį..."

Sėjau plačiu mostu. Ir tegu grūdas palaukia, jei metų laikas nepalankus! Geriausių dalykų dažnai ilgiausiai laukiama.

Lapkričio 22 d. Mano septyniasdešimt septintasis gimtadienis; atsikeliu truputį prieš šeštą, staiga pasiryžęs vėl rašyti dienoraštį, pamestą nuo...

Jeigu šis pasiryžimas netruks ilgiau kaip kelias dienas, suplėšysiu šį lapą; juk neverta palikti tokio netvirto, nereikšmingo įsipareigojimo pėdsaką; Yvonne Davet[13], pati to neįtardama, daug padarė puoselėdama mano kultą, kad bjaurėčiausi pats savimi. Suprantu Schwobą[14], kuris namie uždengdavo veidrodžius; mano paveikslas, tas atspindys, kurį per ją visąlaik matau, darosi nepakenčiamas; atsitrenkiu į jį; susimušu.

Aną vakarą mudu su Catherine smaginomės spėliodami, kieno kailyje norėtume gyventi; ir galų gale padarėme išvadą, kad persikraustydami nelaimėtume nieko.

1948

Rugsėjo 30 d. Nepaprastas, nepasotinamas poreikis mylėti ir būti mylimam – manau, kaip tik tai dominavo mano gyvenime ir pastūmėjo mane rašyti; negana to, kone mistinis poreikis, nes susitaikiau su tuo, kad kol būsiu gyvas, jis nebus patenkintas.

Tori del Benakas, rugsėjo 7 d. Malonumas vėl matant tą patį; bet tarp manęs ir daiktų (žmonių ne tiek) jau įsiterpusi mirtis ir sanglauda nebeįmanoma. Atsisveikinau; pasitraukiau; nėra kur grįžti. Netgi prisideda savotiškas estetinis priekaištas šiam *post scriptum*, kuris ne įsilieja į visumą, o lieka paraštėje, kaip apendiksas, kaip papildoma našta... Katalikas tvirtins, jog šis „likučių" laikas skirtas Dievo, parodančio savo begalinį gerumą, kad leistų man rūpestingai atsiversti...

1949

Gegužės 15 d. Nereikia nė sakyti, kad siela aš tikiu! Iš tikrųjų tikiu siela. Tikiu ja kaip fosforo šviesa. Bet negaliu įsivaizduoti šios šviesos be jos šaltinio – fosforo. [...]

Ji [Em.] buvo ne tik tai, ką mylėjau labiausiai pasaulyje, – man netgi atrodė (ir šiandien tebeatrodo), kad gyvenau dėl jos ir, tiesą sakant, priklausiau nuo jos. Lygiai taip pat ir aš buvau tragiškas jos gyvenimo rūpestis. O dabar viskas baigta. [...]

Prie fosforo ir jo šviesos įvaizdžio dabar grįžtu norėdamas pasakyti, kad fosforas man svarbus dėl šviesos; kad man svarbi vien tik šviesa... Ak, galbūt taip nekalbėčiau, jei būčiau ją mylėjęs kūniškai. Ir kaip paaiškinti: aš mylėjau jos sielą; ir netikėjau šia siela. Netikiu siela, atskirta nuo kūno. Tikiu, kad kūnas ir siela yra tas pats ir kad kai nebelieka kūno gyvenimo, nebėra abiejų kartu. [...]

Šitai rašydamas, gerai žinau, kad visai nepaaiškinu to, kas lieka didžiąja paslaptimi. [...] Aš tikiu dvasiniu pasauliu, o visa kita – niekis. Bet, manau, dvasinis pasaulis egzistuoja tik per mus, mumyse; jis priklauso nuo mūsų, nuo atramos, kurią jam suteikia mūsų kūnas. [...]

Birželio 4 d. Būna dienų, kai man atrodo, kad jeigu turėčiau po ranka gerą plunksną, gero rašalo ir gero popieriaus, be vargo parašyčiau šedevrą.

Nereikšmingos eilutės, datuotos 1949 m. birželio 12 d.

Viskas skatina manyti, kad jos bus paskutinės šiame „Dienoraštyje".

Iš: André Gide. Journal: Une anthologie (1889–1949). Gallimard, 2012
Vertė Diana Bučiūtė

Vertėja dėkoja Ventspilio Tarptautiniams rašytojų ir vertėjų namams, kuriuose buvo parengta šioji publikacija.

[10] Prancūzų poetas ir romanistas (tikr. Pierre Louis, 1870–1925), A. Gide'o bendramokslis ir bičiulis.
[11] Jane Austen romanai „Protas ir jausmai", „Puikybė ir prietarai", „Ema".
[12] Théodore'as Chassériau (1819–1856) – prancūzų dailininkas manieristas, J. A. D. Ingres'o mokinys.
[13] Yvonne Davet (1906–2007) – vertėja iš anglų kalbos, A. Gide'o sekretorė, jo knygų rengėja.
[14] Marcelis Schwobas (1967–1905) – prancūzų rašytojas simbolistas. Sklido kalbos, kad jis bijo pamatyti veidrodyje savo atspindį.

suteikia įrėmintiems vaizdams didžią prasmę, kita vertus, subanalina žiaurumą, žiūrovas persisotina vaizdais.

II. Lošėjas

Apskritai lošimo metafora yra daugiabriaunė ir puiki priemonė apžaisti chaosą, mesti iššūkį autoritetams ir plėtoti siužetą kaip azartišką kortų žaidimo partiją. Ir tai yra antroji Malio Almeidos supergalia. Remdamasis tikimybių teorija, jis lošia iš visko ir visada, neretai laimi. Veikėjams priskiriami kortų simboliai – būgnų tūzas, vynų karalienė – kuo daugiau galios jie turi, tuo didesnė korta. O septyni Maliui likę mėnuliai – paskutiniai žetonai prieš neišvengiamą atomazgą.

Laisva pokerio žaidėjo laikysena dera ir su „pakaruokliško" humoro prisotinta romano kalba. Karunatilaka geba sunkiasvores filosofines temas pateikti per absurdo, satyros prizmę, tai šiek tiek primena Terry Pratchetto knygų pasaulius. Etiniai, moraliniai pasirinkimai niekur nedingsta, bet egzistencializmas ir požiūris į mirtį atmieštas bravūrišku, nevilties kupinu humoru, pavyzdžiui, scenoje, kur Malis stebi, kaip samdyti banditai atsikrato jo lavonu.

III. Pasileidėlis

Malis Almeida neklausė būdamas gyvas, taisyklių nepaiso ir po mirties. Bėda ta, kad valdžia su nepaklusniaisiais susidoroja. Apsipratęs su nauja vaiduoklio būsena, knygos herojus išmoksta keliauti vėju – tik ten, kur buvo jo kūnas, arba ten, kur minimas jo vardas. „Daug kuo netikiu. Bet skėtarais tikiu", – sako simpatiškiausias knygos veikėjas, maišto dvasia, marksistas Sena Patirana. Įspūdingiausias iš knygos įstrigęs vaizdinys – sielos, sutūpusios ant didžiulio skėtaro šakų ir laukiančios, kol kas nors ištars jų vardą. Keliaudamas vis gilyn į dvasių ir demonų pasaulį, Malis sužino, kad galima išmokti šnabždėti gyviesiems, pavyzdžiui, savo mylimam vyrui, kai dar nesi pasirengęs su juo atsisveikinti. Beje, jei būtumėte vaiduoklis, ką rinktumėtės jūs – ar paklusniai eiti į Šviesą ir stoti eilėn atgimti naujam gyvenimui, ar likti tarpinėje stotelėje ir amžinai lankytis mylimųjų sapnuose ir jiems šnabždėti?

•

Pačioje knygos pradžioje iš šių trijų tapatybių – fotografas, lošėjas, pasileidėlis – suformuotas Malio Almeidos portretas nuosekliai plėtojamas iki pabaigos. Klajodamas tarpinėje stotelėje septynias paras Malis pereina visas penkias gedėjimo stadijas (neigimą, pyktį, derėjimąsi, depresiją ir susitaikymą), papasakoja savo meilės istoriją ir paleidžia savo ego. Psichologinis romano pagrindas įdomus ir neleidžia nuobodžiauti.

– JUSTINA TOLIAUTĖ –

RAFAŁ RUTKOWSKI

Rafałas Rutkowskis (g. 1988) – lenkų poetas, eilėraščių rinkinių „Vaikštau miegoti į upę“ (*Chodzę spać do rzeki*, 2015), „Iššaukiu save iš griuvėsių“ (*Wywołuję siebie z ruin*, 2018), „Mano akys – tai paukščiai“ (*Moje oczy to ptaki*, 2020), „Ant medžių žydi didieji langai“ (*Na drzewach kwitną wielkie okna*, 2022) autorius. Liublino kultūros centre yra įkūręs knygyną „Dosłowna“ („Pažodinis“), kuriame nuolat rengia susitikimus su poetais ir prozininkais. Vadovauja leidyklai „Wydawnictwo Dosłowne“.

Vidus

Radau pilvą kupiną rytojaus
laukiu kol jis išsivers kita puse
o kūną po juo pripildysiu akimirka ir taip
pažinsiu kalbą kuri neišsiteko
ankstesniuose žingsniuose ir nė viename žodyje

ko gero viskas ką turėčiau pasakyti
užrašyta krauju ant mano odos kol žvilgsniu
registruoju projekcijas tikrovė yra
arba jos iš viso nėra štai todėl šį netikrumą

užrakinu kairėje ir dešinėje kojoje šio teisingumo
dėka vaikštau nepatikliai priartėdamas
prie visko kas šiuolaikiška ir negimę
girdžiu kaip kraujas užrašo mane iš apačios

iš vidaus derina liežuvį kaip instrumentą
tam kas prieš akis tam ką mes žinome
taigi rytojus virsta šiandiena laikas neturi
reikšmės visų daiktų pavidalas apaugo manimi
susigrūdu pasaulį į burną prisistatau vardu ir pavarde

Nauji žodžiai

Mano vaikai šaukia iš po žemių
jų rankos vis arčiau velėnos
kai jie stos prieš mane privalėsiu
išmokyti savo burną kalbėti

naujais žodžiais daug kartų mačiau
persikūnijimo vizijas nupūstas it byrančius
dirižablius taip pat mačiau jų senatvę
tomis pačiomis spalvomis kaip kad mato jie mūsų

formuojasi iš žemės kruvini kaskart
vis aiškiau laukuose kartais regiu
kaip augmenija savimi kuria gražiausius
jų fragmentus prieš jiems pabundant išties

pastebėsiu ne vienoje žemės vietoje
daugiabučių fasaduose gatvių plane
prabėgusiuose vaizduose apsipirkimuose nugirstuose
pokalbiuose jų judesius juoką charakterio bruožus

žingsnius gestus tik nežinau ar pavyks visa tai
pastebėti kai jie atsistos prieš mane ir ištars
tėti

Drugelis

Šiame sporte mūsų žinioje yra
trys spalvos nuvalkiotų žodžių rinkinys
ir vienas apgailėtinas požiūris

iš pradžių kai tai yra priešais tave
nėra jokių emocijų kol kažkas neįvyksta
viskas prieš savo valią pradeda suktis

žemynai tai suskilę lango stiklai pro kuriuos atkakliai
išmetu drugelį jis vis tiek nėra ilgaamžis
tad laikau jį už sparno nors juo ir neskrisiu
planetos neserga širdies ligomis jų širdys
liepsnoja o virš jų galvų žiojėja pilkuma

o jei viena jų nutrūktų nuo grandinės
viena iš trijų spalvų pradurtų
tada mes grįžtume į pabaigą
pas juodumą kuri yra stipriausia

Stovint

Stovime vienu lietpalčiu naktį ir dieną
mūsų vidus kaip pataluose miegantys medžiai
šlamame virš menko vandens kurio nebėra

laiškuose smėlis kurio neįmanoma išsiųsti
tik žodžius nuotraukas jokios materijos
o tai kas byra iš delno yra vienintelė kalba

kurią pajusite ant odos ant akių vokų kontūrų
kalbėjimas kumščiais kolektyvinis auklėjimas
juodas suės baltą baltas juodo ne

jėga keičia dienų konstrukciją
iš mėnesių nori pagaminti piltuvėlį
savo gerklei

Christoph Voll. Natiurmortas su rabarbarais. 1922

Trys tiesos

leidžiuos žemyn ir kartais iš nieko
gebu sukurti ateitį

kapinėse ir tarp jūsų
kai renkatės dulkių siurblio modelį

medžių šešėliai atgyja įgauna formą tarsi
priešais mane stovėtų žmogus ir suprantu

kad nesu vienas ir kažką
sužinosiu netrukus

Pavadinimas

Kai asmenybė arba siela nebetelpa kūne
jos balsą galima pajusti po liežuviu
o galima nuryti niekas neužgyja

stemplė skrandis apauga samanomis
o po jomis pūliuoja
prisiima kaltę kūnas nepritaikytas

pereiti į vietas be ribų
kai jis apaugs žaluma fizinė kalba
taps apleistu pastatu ir negalima
leisti kad žmoguje kaip katedrose
susisuktų lizdus liūtai stirnos topoliai ir paukščiai

Lietus

Springsta vandenys nuo kálto kasdienio
mažėja namai o stogai žvelgia liūdnu žvilgsniu
nes pasaulis įsikūrė aukštybėse ir nutekėjo
latakais tarp grotelių rūku ištepė fasadus
kai jis vėl bėgs iš čiaupų nebebus jau

toks pat dubenų kibirų ir akių armija
vis dar verkia šiuo pasauliu kuris išgaruoja
kad parodytų savo naują nuoseklumą
praskalaus laikrodžius paliks savo brastą
o tada kris apsinuogins kad ir vėl

tekėtų iš viršaus į apačią iš svetimų
į savas lūpas venas nervines ląsteles
išilgai medžių nutekėdamas iki šaknų
maitindamas lapus kad šie priartėtų

prie saulės skleidžiamų šviesų iškristi ir garuoti
judėti ir stovėti aukštai būnant didžia akimi
ir išnyksta akimirkai kad vėl pajudėtų

Sakiniai

Ant liežuvio turiu pievą visam kūnui
jos viduriu driekiasi kelias pataria
kur eiti kai pasirodo įdomūs sakiniai

jei jie susipainiotų žiūriu pro pirštus
tarpuose matyti kad eilėraštyje gali rastis
kūnas kad naujoji vieta nebūtinai turi būti didelė

įplaukime į jį drauge tinkamu momentu
nupieškime duris atverkime koridorius

kad sužinotume kaip ir kodėl
prašvinta aušra

Komuna

Paprastai svajoju apie namus šeimą pinigus ir šlovę
bet kai jie gręžia po manimi pasaulį
svajoju apie balandžius kaip jie aukštai

iš navos stebi žiovaujantį
berniuką kuris per pamokslą
prisimena lenkų kalbos pamoką
kuomet sužinojo iš Dantės

kaip iš paukščio skrydžio atrodo dangus
tad jis sukūrė situaciją žvilgsniu

tik šviesa yra jūsų

Vertinimas

Pirmoji spalva kurią prisimenu yra raudona
motinos ir tėvo spalva buvo tamsiai žalia
ruda kai išėjau iš namų

saulėtomis dienomis aušra būdavo beveik oranžinė
debesuotomis dienomis pilka

mes esame geresni už tuos kurie mus sukūrė
ir už tuos kuriais būsime

Vertė Tadas Žvirinskis

WACŁAW OSZAJCA

neišeisiu

dar nežinia
vėžys čia ar ne
bet ar suksi
šiaip ar anaip
ateis ta diena
ir nežinia
žinosiu ar ne
atėjus jau ją
tik kai iš tikro bus jau
prašau
nesakyti kad aš į tėvo namus išėjau
niekur išeiti neketinu
milijardus metų ėjau
kad ateičiau čia kur esu

kaip nežinau ką

taip arba ne
jau ne mane
bet kažin ką
į žemę sugrąžins
ar į liepsną
taip sau ir linkėčiau
žemėn įgrimsiu
pradingsiu
kaip druskos kruopelė
medaus lašelis
ar kaip sutrupėjus
komunija
kaip patepimas
žemė priims mane
kaip gruodžio vakaro atsidusimą
kaip gegužės paaušrio rūką
kaip nežinia ką

balansas

gyvenimą mirtį pavien
išskyręs nesubalansuosi
atrodys jis amžinas
ji visagalė
o mes kolei kas
tarp jo vis ir jos

tėve halikai

tinkamai kalbi
visapusiškai
kad ir kaip užsispyrusiai laikomės
visos dogmos svyruoja
todėl ir išlieka

Poliptikas

žemė
dabar kolei kas nežinau
ką apie ją norėčiau papasakot

kosmosas
bekraštė bedugnė

rytas
nupasakosiu jį
rytoj

skaistykla
jau ir dar ne

pragaras
gyventi lyg negyventum
ir žinot kad negyveni

mirtis
įtartinas atsakas
į nesibaigiančius klausimus

dievas
nei buvo
nei nėra
nei nebus
neišmatuosi
visų dalykų mato

teodicėja

kalbiesi su dievu
kalbuosi
o gal tik vien su savim
gali būti
taigi víena
čia ir tas pat

yra tiltas
turi būt
turėjo būt
upė
nors kartais
nebūtinai

tanatozė

o jeigu nieko nėra
nesvarbu
vis dar sapnuoju niekad nė nesvajotą tikrovę

egzistuoja neegzistuoja
yra nėra
truputį ne
truputį taip
gramatika

kieno

completorium

šarlis diumonas dainuoja
piano pianissimo
mon dieu mon dieu
augustinas šnabždom
vėlai Tave pamilau,
groži toks senas toks naujas
vėlai tave pamilau

vis dar skverbiuosi
per dumsų dienų ir naktų švitėjimą
ir vos įžiūriu melsvus rėželius
žemės ir dangaus sueity
pakláusiau èlioto
ar dar toli
atsakė
už septynių kalnų
už septynių upių
ant stiklo kalno
hado gelmenyse
tai yra
čia
susieina laukimas ir išsipildymas
nesistebėk
kad vìsa skauda

o dėl teologijos

dievas yra vienas
trijuose asmenyse

murmlenimas
šėtoniškas krizenimas
sferų muzika
giedojimas angelų giesmė
aklo-kurčio-nebylio

amžinybės kraujotaka

kieno kraujas teka šioje pušy
kurios šešėlyje ìlsiuos
ir bitėje aplipusioj nektaru ir žiedadulkėm
sunkiai kvėpuojančioj ant skroblo šakos
pašėliškai žydinčios tarp žydinčių vilkdalgių
šiųjų kaulai teikia lankstumo
katino letenoms medžiojančioms muses
jų širdys taip pat varinėja fontanan šaltinio vandenį
jo plaukai šoka vėjy
jo rankos bando juos prisijaukinti
žinom kai ką ir dar apie gamtos apytaką
ne vien deguonies ir anglies
protingas paneigs prielaidą
kad neįmanoma visam laikui ir liks neįmanoma

pursleliai

stoviu ant slenksčio rūmų
iškastų iš pompėjų pelenų
žiūriu į vezuvijų

žvelgiant iš šios perspektyvos
mano buvimas čia
yra šalutinis produktas
alaus puta ant marteno
lydkrosnės

priešpaskutinis žodis

rugpjūčio šeštą
per viešpaties atsimainymą
važiavom šyvąja savo kumele
į atlaidus rachaniuose
po bažnyčios svečiuosna pas gimines
aplankyti paralyžiuoto dėdės
bijojau jo
nežinojau apie ką kalbėti
su tokiu kuris nejuda taip
kaip kiekvienas žmogus

šiandien
rugpjūčio šeštąją
praveriu langą
vidurnaktis
jūra traukia sau iš vidaus garsus bedugnius
jų skonis kaip viskio iš áilos
jodas druska vėtra durpė dūmai priskrudę skrebučiai
degusi guma ir susyk saldus
keptų irisinių obuolių žalių žolynų poskonis

vakar
girdžiu
kaip tik galėjau švelniau
tėvo plaučius ir sūnaus pripildžiau savęs

pagimdžiau juos prieš milijardus metų
neatpažino manęs
išsiplėšė man iš rankų

užlaikiau juos tris dienas
nenorėjau iškart atiduoti žemei
aš tėvas ji motina
jūsų manymu dar atsiskyrę
mūsų manymu dar kartu
atidaviau jai tuos mūsų ir jūsų vaikus
apgailėkite juos
bet jų nesuturėkit

neverkit prie mirusių
sakė mano močiutė rozalija
kad sakius šventoji teklė
neleiskit jiems spausti jums ašarų
kai nusivylę verkiat upeliais
mirę o ypač vaikeliai nekrikštyti
kibirais turi nešti tas ašaras
net lig ateis audra
kol sužaibuos
kai kas sukaustytas baimės neprabils
bet žodis tapo kūnu
ir apsigyveno tarp mūsų
tada ima tuos vaikelius angelas sargas dangun

kalbuosi su jūra atsistojęs ant aukšto skardžio
visą gyvenimą
taip kaip reikėjo
bėgau į kalnus
juose atgavau gyvenimo ritmą
aukštyn žemyn
viršūnė klonis
jūra teturi apačią

palengva imu suprasti
aukštyn žemyn platyn išilgai ratu įkypai
ir nežinau kaip išeina ir dar vienaip

jūra kalba
man
vandeniui
priklauso priešpaskutinis žodis

Iš lenkų kalbos vertė Vladas Braziūnas

Tai, tai ir tai

Inger Christensen. *Tai*. Eilėraščių rinkinys. Iš danų k. vertė Dovydas Grajauskas. V.: Bazilisko ambasada, 2023. 256 p.

Danų poetų kūryba neretai girdėta „Poetiniame Druskininkų rudenyje“, publikuota ne viename almanache, tačiau Inger Christensen poezijos rinkinys – pirmasis danų poezijos vertimas, Lietuvoje išleistas atskira knyga. I. Christensen – poetė, prozininkė, eseistė, viena svarbiausių XX a. skandinavų rašytojų.

1969 m. išleistas eilėraščių rinkinys „Tai“, pasak vertėjo Dovydo Grajausko, išgarsino poetę „dėl matematiškos, griežtos ir sistemiškos struktūros [...] ir dėl šešiasdešimtinių pabaigoje vyravusių laisvės, tam tikro anarchizmo ir pokyčių nuotaikų įprasminimo“ (p. 254). Anot vertėjo, knygą galima vadinti vienu eilėraščiu. Kitoniškumas jaučiamas ne tik dėl matematiškumo, bet ir dėl poetinės prozos, padriko, su sakiniu ar fraze nesusijusio skaidymo eilutėmis, netolygios skyrybos.

Knygos suskirstymas į skyrius „Scena“, „Siužetas“ ir „Tekstas“ liudija bandymą įteatrinti pasaulį, kuris tarsi perkuriamas ir kuriam reikia naujų pamatų. Viskas yra vaidyba, kalbančioji leidžiasi į teatrinį žaismą kartais kaip aktorė, kartais kaip režisierė, kartais kaip stebėtoja, stebinti save iš šalies ir suprantanti teatro absurdą.

Visa yra teatras, viskas pabira. Kalbančioji suskyla tarsi į daug veikėjų, kurie patys neatsimena savęs. Ryškus nesusikalbėjimas nei su savimi, nei su kitais: „smegenys virtusios viena šaknim / laiškais kurių niekas niekad negauna“ (p. 87). Ji bando suvokti save, bet klaidžioja, yra sutrikusi. Kalbančiajai neaišku, kas yra ir ji pati: „aš esu veidas kuris apverčia veidą / akmuo kuris kai apsiverčia pats / yra akmuo“ (p. 88). Akmuo gana sizifiškas, tarsi pačiai save būtų sunku ridenti.

„Scenoje“ ryškus skilimas ir bandymas apibrėžti pasaulį: „Mano pasaulis yra aiškus aš miegu Aš guliu savo aptvare / čia man nurodytoj vietoj tarp pėdų plaukų tamsoj / nurodyta miegoti ir keisti tapatybę fazėmis. Aš esu objektas. // Sako miegant mokaisi mirti [...] Mokaisi pasikliauti tais beprasmiškais sapnais // Mokaisi kad šitaip žiūrint yra įmanoma gyventi / išskirtinę mirtį“ (p. 68). Justi nusižeminimas ir bandymas susitaikyti su mirtimi, išgyventi jos išskirtinumą, savo išskirtinumą.

Kalbančioji išgyvena nesvarbumą, tačiau stengiasi to nepriimti skaudžiai: „istorijoje nr. 3517 sėdi žmogus jis pasakoja apie / šiltnamį šiltnamyje buvo sodas sode buvo / šiltnamis šiltnamyje buvo... // sode nr. 1423 sėdi žmogus jis pasakoja apie sodą...“ (p. 93). Nesvarbumas ir išskirtinumas kuria konfliktą: kalbančioji svarsto, ar išskirtinumas įmanomas tik mirtyje.

Eilėraščiuose juntama kažkas nepasiekiamo, neaprėpiamo, nutolusio: „tik atsitiktinumai iš tikrųjų išreiškia / Rojaus ilgesį Ilgesys buvo nuotraukoj / nes niekada nebuvo sveiko proto / nes niekada nebuvo sveiko proto“ (p. 94). Teatras pateisina vaidybą, tačiau gyvenimo kulminacija tampa nepasiekiama. Kalbančioji jos laukia, laukia, tačiau ji neišsipildo.

„Siužete“ išryškinami santykiai tarp kalbančiosios ir *kitų*. Teigiama, kad žmonės gyvena vieni kituose, kad vieni be kitų negali: „Kas nors įsilaužia į namą ir gyvena ten kiek įmanoma ilgiau // 3. Laimė yra pokytis kuris man nutinka kai aš aprašau / pasaulį Ji nutinka su pasauliu // 4. Mes gyvenam vieni kituose // 5. Mes gyvenam platyn vieni kituose // 6. Santykių galiojimas tirštėja ir keičiasi“ (p. 133). Tirštėdami santykiai įsuka visuomenę tarsi į dantiškus ratus ir kartais žmonės vieni kitiems tampa semaforais (p. 132).

„Siužete“ kuriama ir nauja visuomenė, kalbančioji bando nuo pasaulio sukūrimo ir savęs apmąstymo pereiti prie konkrečių poetinių figūrų: „Tad augina javus ant altoriaus ten Čilėj / Tad sekant tradicija pieną išmelžia melžėjos / tad krauna rietuvėm strėles ir užnuodija antgalius / Tad bokštus tuščius ten ryžiais dangun užsodina“ (p. 115). Babelio bokštas ironizuojamas, žmonės nepasiekia dangaus, bokštus užsodina tik ryžiais.

Gyvybės ir gyvumo klausimas problemiškas, kalbančioji svarsto, kada žmogus gyvas, ką reiškia būti gyvam: „O dykynė būt gali tokia dyka / Kad nieks nežinos kad ji čia / O numirę būt gali tokie negyvi / Kad nieks nežinos, kad jie čia“ (p. 102).

Siužetas yra gyvenimo tamsa: „jie mano kad gali ateit ir sakyti kad saulė pajuodo / Blogiausia kad šitaip jiems šnekant visai po truputį / masėms saulė tikra vis labiau ir labiau juoda rodos“ (p. 111). Ryški sąsaja su latvių išeiviu poetu Gunaru Saliniu ir jo eilėraščiu apie juodą saulę liudija panašų tamsos suvokimą ir visuotinį užtemimą, tamsą, negalėjimą įžvelgti šviesos. Ji nujaučia, kad „džiaugsmas dažnai yra spėriai mutuojantis genas“ (p. 110) ir kad teatre jis įmanomas tik vaidinant.

Teatriškumas įtikina, nors ir pasitaiko visiškų nesusipratimų: „Akmuo ritasi nuo kalnų / Sizifas užris jį atgal [...] Sizifas giedos: Akmuo skrenda viršukalnėmis“ (p. 104). Nepasakoma nieko naujo, nieko kitoniško, tai tik vienas banaliausių kontekstų, kuris nebent dera prie akmens motyvų, vartojamų skyriuje.

„Tekste“ poetė kuria pasaulį aptardama aštuonias kūrimo dienas, ji ir kiti tarsi įkalinti psichiatrijos ligoninėje: „Tu puikiai žinai, kad jie surado lovą. Ir šiandien jie visus tvirtai priraišiojo“ (p. 198). Pasaulis tampa uždara sfera, kurioje sunku išbūti ir kurti, kalbančiajai padeda tik aistra: „Tai ką davei mano mintims yra jausmo / beprotybė, jėga švelniame / judėjime // Tai ką davei man yra bendra magija // Mano aistra: eiti toliau“ (p. 204).

Galiausiai kalbančioji tampa kažkuo kitu, kažkuo, kas kitiems neša žinią: „Nesibaigiantis ratas / Lyg pasitikėtų / Manim kuris stovi ant žemės / Lyg žinotų kad aš / Esu jųjų žodžiai“ (p. 229). Pranašiškumas ir pranašės vaidmuo neatsiejami nuo lemties rato, kuris neišvengiamas nei teatre, nei gyvenime ir yra vienas svarbiausių matmenų.

Knygoje ryškus gyvenimo įpaveikslinimas, tapymas žodžiais, fragmentavimas. Tikrovė atkuriama scenoje, lyg po amnezijos ar ilgo tarpsnio bandant tiksliai prisiminti, kaip viskas buvo, kaip kalbančioji jautėsi, kaip atrodė aplinka: „Į dešinę: truputis samanų, vienišas / augalas: plastmasinis ir susiraukšlėjęs. / Į kairę: būtybės, besiblaškančios, jeigu įjungta srovė. // Papildomai planuojamas dirbtinis / lietus kuris žinoma pažadins / visiškai nenusakomą ilgesį“ (p. 35).

Fragmentiškumas išryškina byrančios visuomenės, susiskaldžiusios asmenybės vaizdą. Nors postmodernistinės būsenos perteikiamos neblogai, kai kur pernelyg leidžiamasi į abstrakcijas, pernelyg įsisukama į sąvokų žaismą, tad idėjos ne visada išsigrynina. Gali pasirodyti, kad iš dalies bijoma atskleisti vidinį skilimą, kalbančioji ne iki galo supranta, ką nori pasakyti, todėl kalba sudėtingai ir abstrakčiai: „Nyksmas nors nieko ten niekada ir nebuvo, / numirė ir tada ten nebuvo; / niekada nebuvo ir apibrėžtos / arba atsitiktinės vietos / atsitiktinės ne todėl kad / jai trūksta bevietiškumo / apibrėžtos ne todėl kad / yra be vietos / be apibrėžties, atsitiktinės ar ne. / Lyg tyras buvimas kai nieko nėra“ (p. 33). Nors sukuriama nežinomybės atmosfera, „niekas“, „niekada“, „buvimas“ pernelyg kartojasi. Dirbtinumą kuria ir atsainoka skyryba, kai kur skyrybos ženklai dėliojami, kai kur jų nėra. Tai perteikia skilimo būsenas.

Nors už motyvų kartojimo ne visada kas nors slypi, kai kur žaidimas tais pačiais motyvais įgauna nemažai prasmės: „Kažkas buvo paliktas ir išeina tik sutemus. // Kažkas palieka savo namus ir niekada į juos nebegrįžta. // Kažkas įsilaužia į namus ir gyvena ten kuo ilgiau. // Kažkas gyvena namuose, kurie šiaip jau seniai negyvenami. [...] Kažkas pradingo savo namuose ir niekada savęs nebematė“ (p. 28). Nors aptariami skirtingai gyvenantys subjektai, tai liudija, jog visų problemos ir rūpesčiai panašūs, visi susiduria su tais pačiais sunkumais, tik renkasi kitokius kelius.

Politinė poezija daug kur nevykusi, daug pasakoma tiesiogiai, nepaieškoma tropų: „Yra marksistai ant molinių kojų / gimę kolosais per anksti // jei jie staiga pašoktų / juos nuplautų jūra // nes ekonominis bumas lemia / mūšį dėl akcijų biržų // karas idant užtikrintum taiką“ (p. 121). Ir visa tai labai fragmentiška, tarsi dėlionė nelygiom briaunom.

Kai kur fragmentiškumas pernelyg chaotiškas: „pasaulis pradingsta / pasaulis po pasaulio / pradingsta / įslysta pasaulin // nupoliruotų tylų / pasaulin / iš marmurinių griaučių / sustingusių // baldakimų amebų lyties organų / išsprogdintų / kaukolių tuščių prisilietimų“ (p. 206). Šiuo atveju abstrakcijos perteikia jauseną, kad bet kuris asmuo gali atsidurti toje situacijoje, kurią apmąsto kalbančioji, tad abstrakcija įgyja konkretumo. Kalbančioji pripažįsta, kad sunku ką nors įvardyti tiksliai, todėl daug abstrakčių aprašymų, todėl tai ir taikliausia apibūdinti kaip „tai“. Su abstrakcijomis žaidžiama gerai, tačiau kai kur nebejaučiama ribų ir jomis prisidengiama nuo aiškesnės minties. Vis dėlto kalbančioji puikiai atskleidžia, kad apie abstrakčius dalykus galima kalbėti abstrakčiai, nes tai tinkamiausias būdas įžodinti abstrakcijas.

Žiedinė knygos kompozicija ilgais tekstais įkūnija chaosą ir bėgsmą nuo savęs. Nors galima kabinėtis prie daugelio motyvų, poetinis sąmonės srautas gyvas ir gaivališkas. Rinkinį galima perskaityti kaip vieną eilėraštį, bet kai kurie atskiri tekstai tik užpildo knygą, kad kiekviename poskyryje jų būtų po aštuonis.

Tad galima svarstyti apie ne vieno eilėraščio originalumą, apie ne visada sąmoningą motyvų kartojimąsi, bet 1969 m. knyga į danų poeziją įnešė naujų vėjų, o jos savitumas jaučiamas iki šiol.

– LINAS DAUGĖLA –

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Ar dirbtinis intelektas sunaikins žmoniją?

► Atkelta iš p. 3

„DI išgelbės pasaulį“

O trečiojoje stovykloje nerimaujama, kad mes per daug vilkiname DI reikalus. Kai kurie didieji kapitalistai, pvz., milijardierius Marcas Andreessenas, pritaria, kad DBI – įmanomas daiktas, tačiau tvirtina, kad jis ne tik mūsų nepražudys, bet dar ir atves žmoniją į nesibaigiantį, begalinės gausos ir bemaž magiškų technologijų kupiną aukso amžių. Ši grupė, didžiąja dalimi kilusi iš Silicio slėnio ir paprastai vadinama „DI spartuoliais“, labiausiai nerimauja, kad per stipri valdžios reakcija į DI dar lopšyje uždusins visa keičiančią ir pasaulį gelbstinčią technologiją, taip pasmerkdama žmoniją ekonominiam sąstingiui.

Kai kurie technooptimistai įsivaizduoja tokias DI utopijas, kad Karlas Marxas šalia jų atrodo be vaizduotės. „Guardian“ pernai išleido trumpametražį dokumentinį filmą, kuriame – nuo 2016 iki 2019 m. daryti interviu su „OpenAI“ vyriausiuoju mokslininku Ilja Suckeveriu. Pastarasis be skrupulų pareiškia: „DI išspręs visas dabartines mūsų problemas. Jis panaikins nedarbą, ligas ir skurdą. Bet taip pat jis sukurs ir naujų problemų.“

Andreessenas sutinka su Suckeveriu – tačiau tik iki „bet“. Aną birželį Andreessenas išleido straipsnį pavadinimu „Kodėl DI išgelbės pasaulį“, kuriame aiškino, kaip DI pagerins „viską, kas mums rūpi“, jei tik nenumarinsime jo įstatymais ir draudimais. Spalį prie straipsnio jis dar pridėjo ir „Technooptimistų manifestą“, kuriame ne tik giria vieną itališkojo fašizmo ideologų[5], bet ir progreso priešais vadina tokias idėjas kaip „grėsmė egzistencijai“, „tvarumas“, „patikimumas ir saugumas“ bei „technologijų etika“. Andreessenas žodžių į vatą nevynioja: „Mūsų įsitikinimu, bet kokio DI progreso stabdymo kaina – žmonių gyvybės. Mirtys, kurių galima išvengti pasitelkiant DI, kuris neegzistuoja, nors galėjo, – tai žmogžudystės forma.“

Greta „farmacijos broliuko“ Martino Shkreli[6], Andreessenas tikriausiai yra žymiausias „efektyviojo akceleracionizmo“, trumpinamo „e/acc“, propaguotojas; „e/acc“ – tai daugiausia internete veikiantis žmonių tinklas, kurio idėjos paremtos scientizmo[7] kulto, hiperkapitalizmo ir natūralistinės klaidos[8] mišiniu. „E/acc“, praeitą vasarą plitęs internete it virusas, seka reakcionieriškojo Nicko Lando akceleracionizmo teorija, kuri teigia, kad mums reikia dar intensyvesnio kapitalizmo, po kurio ateis posthumanistinė, DI varikliais varoma ateitis. Šią idėją „e/acc“ pertepa fizikos ir memų sluoksniais, o tada parduoda tam tikram Silicio slėnio elito porūšiui. Ši bendruomenė susiformavo kaip atsakas „deceleracionistams“, siekiantiems prilėtinti DI vystymą, – šie nemaža dalimi priklauso efektyviųjų altruistų (EA) bendruomenei, iš kurios „e/acc“ ir pasiskolino vardą.

DI spartuolis Richardas Suttonas – minėtas mokslininkas, jau pasiruošęs tarti sudie „žmonėms iš mėsos ir kaulų“, – šiuo metu dirba „Keen AGI“, naujajame Johno Carmacko, legendinio 10-ojo dešimtmečio žaidimo „Doom“ programuotojo, startuolyje. Įmonės misiją Carmackas pristato taip: „DBI arba nieko – pasitelkiant nučiuožusį mokslą!“

Kapitalizmas viską dar pablogina

Praeitą vasarį Samas Altmanas tviteryje rašė, kad Eliezeriui Yudkowsky kada nors bus „įteikta Nobelio taikos premija“. Kodėl? Todėl, kad, pasak Altmano, savamokslis mokslininkas ir neoficialių „Hario Poterio“ tęsinių autorius prie „DBI atsiradimo spartinimo prisidėjo labiausiai iš visų“. Altmanas priminė, kaip Yudkowsky padėjo „DeepMind“ užsitikrinti kertinį pirminį finansavimą iš Peterio Thielo[9] bei jo „gyvybiškai svarbų“ vaidmenį „įkuriant „OpenAI“.

Yudkowsky buvo akceleracionistas dar iki šio termino atsiradimo. Būdamas vos septyniolikos ir negalėdamas apkęsti diktatūrų, badų ir net pačios mirties, paskelbė manifestą, kuriame reikalavo sukurti skaitmeninį superprotą, gebantį „išspręsti“ visas žmonijos problemas. Per kitus dešimt metų jo „technofilija“ virto technofobija – 2008 m., aprašydamas savo atsivertimo istoriją, pripažino: „Sakyti „Nedaug trūko, kad būčiau sunaikinęs pasaulį!“ būtų pasipūtimas.“

Yudkowsky dabar garsėja kaip idėjos, kad DBI gali mus visus pražudyti, populiarintojas ir „dūmeriškiausias“ iš visų DI „dūmerių“. Visa karta technologijos entuziastų užaugo skaitydama jo tinklaraštį, tačiau didesnė dalis jų (įskaitant tikriausiai svarbiausią – Altmaną) įsisavino būtent jo teiginius, kad DBI bus svarbiausias kada nors egzistavęs dalykas, – o ne jo baimes, kaip sunku bus DBI suvaldyti, kad mūsų visų nepražudytų.

Kalbėdamas su manimi, Yudkowsky palygino DI su mašina, kuri „spausdina aukso lakštus“ tol, kol galiausiai „padega Žemės atmosferą“.

Kaip bus su atmosferos gaisru, neaišku, tačiau aukso lakštus ši mašina spausdina vis sparčiau. „Generatyvinio DI“ vajus kai kuriems žmonėms uždirba daug ir labai daug pinigų. „Microsoft“ per pastaruosius penkerius metus į „OpenAI“ investavo iš viso 13 milijardų JAV dolerių. Per vienus metus po „ChatGPT“, kuris sulaukė milžiniško pasisekimo, išleidimo „Microsoft“ vertė pakilo 1 trilijonu JAV dolerių. Šiandien ši beveik penkiasdešimtmetė korporacija verta daugiau nei „Google“ ir „Meta“ kartu sudėjus.

Pelno siekiantys veikėjai smagiai riedės toliau, po savęs palikdami pavojus, kurių mes niekada nesutikome prisiimti, kad tik gautų kuo daugiau pinigų – ar bent šlovę dėl skaitmeninio superproto sukūrimo, kuris, kaip tviteryje rašė Suttonas, „bus didžiausias visų laikų intelektinis pasiekimas, [...] svarbesnis nei žmonija, nei gyvybė, nei gėrio ir blogio skirtis“. Rinkos spaudimas, atrodo, vers įmones tobulėjančioms DI sistemoms perduoti vis daugiau ir daugiau galios ir autonomijos.

Vienas „Google“ DI tyrėjas man rašė: „Mano nuomone, didžiosios korporacijos taip skuba užsiimti kuo didesnes rinkos dalis, kad [DI] saugą laiko kažkokiu kvailu trikdžiu.“ Bengio man sakė, kad stebi „pavojingas įmonių lenktynes“, kurios su laiku tik spartės.

Apimta panikos dėl „Bing“ paieškos sistemos, kuri jau naudoja „OpenAI“ produktus, „Google“ paskelbė „raudonąjį aliarmą“, „pergalvojo“, kiek rizikos gali prisiimti, ir skubiai, nepaisydama darbuotojų prieštaravimų, išleido savąjį DKM „Bard“. Įmonės viduje darbuotojai „Bardą“ išvadino „patologiniu melagiu“ ir „svetima gėda“. „Google“ jį vis tiek išleido.

Center for AI Safety (DI saugos centro) direktorius Danas Hendrycksas teigia, kad „saugumo apėjimas [...] didžiąja dalimi ir varo į priekį DI raidą [...]. Iš tiesų nemanau, kad kai konkurencija taip stipriai spaudžia, kam nors rūpi geri ar blogi kažkieno ketinimai.“ Ironiška, kad Hendrycksas taip pat yra ir patarėjas saugumo klausimais naujausiame Elono Musko projekte „xAI“.

Visos trejos didžiausios DI dirbtuvės pradėjo savo kelią kaip nepriklausomos organizacijos, turinčios misiją, tačiau šiuo metu arba visiškai priklauso technologijų monstrams („Google DeepMind“), arba yra gavusios tiek milijardų dolerių investicijų iš trilijoninių kompanijų, kad jų altruistinės misijos gali pasimiršti nesibaigiančiame žygyje dėl kuo didesnių dividendų akcininkams („Anthropic“ iš „Google“ ir „Amazon“ iš viso gavo apie 6 milijardus JAV dolerių, o „Microsoft“ už tuos 13 milijardų įsigijo 49 procentus „OpenAI“ pelno siekiančio padalinio akcijų). „New York Times“ praeitų metų pabaigoje rašė, kad „DeepMind“ įkūrėjai vienu metu buvo ėmę „vis labiau nerimauti, ką „Google“ darys su jų išradimais. 2017 m. jie mėgino palikti įmonę. „Google“ atsakė padidindama „DeepMind“ įkūrėjų ir personalo algas bei akcijų paketus. Įkūrėjai pasiliko.“

Vienas ten dirbantis programuotojas man spalį rašė, jog kadangi šių dirbtuvių vadovai dažniausiai iš tikrųjų tiki, kad dėl DI galiausiai pinigai pasauliui taps nereikalingi, pelno jie siekia „didžiąja dalimi kaip įrankio“ investicijoms atgal į dirbtuves. Tačiau „tada pelno siekti spaudžia investuotojai (ar tai būtų rizikos kapitalo bendrovė, ar „Microsoft“)“.

Nuo 2020 iki 2022 m. į šią pramonę korporacijos investavo daugiau nei 600 milijardų JAV dolerių, o 2021 m. viena vienintelė DI konferencija pritraukė beveik 30 tūkstančių tyrėjų. Tuo tarpu, 2022 m. rugsėjo duomenimis, pasaulyje buvo tik apie 400 visu etatu dirbančių DI saugos tyrėjų, o 2023 m. pagrindinėje DI saugos konferencijoje dalyvavo mažiau nei 900 žmonių.

Kaip kompiuterinė įranga „prarijo pasaulį“, taip ir iš DI turėtume tikėtis panašios „nugalėtojui – viskas“ dinamikos, kuri prives prie dar didesnės turto ir galios koncentracijos. Altmanas prognozuoja, kad „proto kaina“ ateityje dėl DI nuvertės beveik iki nulio, o 2021 m. jis rašė, kad tada „dar daugiau galios iš darbo jėgos pereis į kapitalo rankas. [...] Jei viešoji politika prie to atitinkamai neprisitaikys, dauguma žmonių gyvens prasčiau nei šiandien.“ Minėtoje diskusijoje apie „aštrias nuomones“ Jackas Clarkas rašė, kad „masto ekonomijos kapitalizmas iš prigimties yra antidemokratinis, todėl ir daug kapitalinių išlaidų reikalaujantis DI yra antidemokratinis“.

Markusas Anderljungas – vieno didžiausių DI saugumo analizės centrų „GovAI“ vadovas ir pirmasis įtakingos „baltosios knygos“ apie „žinojimo ribas plečiančio DI“ reguliavimą autorius. Man jis rašė: „Jei jums nerimą kelia dabartinė kapitalizmo forma, tai dar labiau nerimauti turėtumėte dėl pasaulio, kuriame didžiules ekonomikos šakas reguliuoja DI sistemos, tiesiogiai sukurtos pelnui didinti.“

Tam 2021 m. birželį pritarė ir Samas Altmanas, kertinę „OpenAI“ filosofiją Ezrai Kleinui[10] nupasakojęs taip: „Viena iš paskatų, dėl kurios labai nerimavome, – paskata siekti begalinio pelno, kai daugiau visada yra geriau. [...] Ir, mano nuomone, ypač kai kalbame apie tokias labai galingas bendro naudojimo DI sistemas, paskata be galo auginti pelną turėtų būti nepageidaujama.“

Iki šiol daugiausia triukšmo diskusijose dėl DI saugumo sukėlė sensacinga 2023 m. lapkričio 17 d. naujiena – tą penktadienį, vos kelios dienos iki Padėkos dienos, „OpenAI“ ne pelno siekiančio padalinio valdyba atleido generalinį direktorių Samą Altmaną iš pareigų. Įdomiai skambančiuose „OpenAI“ įstatuose numatyta, kad ši valdyba yra atskaitinga ne investuotojams ar darbuotojams, o „žmonijai“. Savo sprendimą valdyba aptakiai aiškino neskaidriu Altmano elgesiu, tačiau po to, kad ir kaip būtų ironiška, daugiau šio sprendimo beveik ir nekomentavo.

Jau tą pirmadienį, apie trečią valandą nakties, „Microsoft“ pareiškė, kad Altmanas organizuoja pažangią tyrimų laboratoriją, kurioje atsiras vietos visiems „OpenAI“ darbuotojams – didžioji dalis jų pasirašė atvirą laišką, grasindami priimti „Microsoft“ pasiūlymą, jei Altmanas nebus grąžintas į pareigas. (Tai nebūtinai reiškia, kad Altmanas buvo toks populiarus vadovas, – reikia paminėti, kad jo atleidimas sukliudė planuotam „OpenAI“ darbuotojų valdomų akcijų už 86 milijardus JAV dolerių pardavimui.) Trečiadienį, truputį po pirmos valandos nakties, „OpenAI“ paskelbė, kad Altmanas grįžta į generalinio direktoriaus postą, o valdyboje atsiras du nauji nariai: buvęs „Twitter“ valdybos pirmininkas ir buvęs JAV iždo sekretorius Larry Summersas.

Per kiek mažiau nei savaitę „OpenAI“ vadovai ir Altmanas sugebėjo susitarti su „Microsoft“ ir įmonės darbuotojais, kad jis sėkmingai grįžtų į generalinio direktoriaus pareigas, o dauguma valdybos narių, atsakingų už jo atleidimą, patys būtų pakeisti. Pirmasis „Microsoft“ pageidavimas – Altmanas generalinio direktoriaus poste. Netikėtas jo atleidimas iš pradžių numušė senosios technologijų gigantės akcijas 5 procentiniais punktais (prarasti 140 milijardų JAV dolerių), bet po pranešimo, kad Altmanas grįžta, jos akcijų vertė pakilo į dar niekada neregėtas aukštumas. Bijodama, kad jai vėl bus „susitarta už nugaros“, „Microsoft“ dabar jau pasirūpino vieta ne pelno siekiančio padalinio valdyboje, nors ir be balso teisės.

Tik atleidus Altmaną, kilo uraganas „X“ (buvusiame „Twitter“) – jo vartotojai, didžiąja dalimi remdamiesi internetiniais gandais ir nepasirašytais straipsniais, ėmė kurpti istoriją, kad saugumu susirūpinę efektyvieji altruistai iš valdybos Altmaną atleido už tai, kad šis ėmėsi agresyviai komercializuoti „OpenAI“ DI modelius, per mažai rūpindamasis saugumu. Geriausiai stulbinančią „e/acc“ reakciją į Altmano atleidimą iliustruoja tuomet pseudonimu BasedBeffJezos pasirašinėjusio verslininko įrašas: „Efektyvieji altruistai iš esmės yra teroristai. Per naktį sunaikinti 80 milijardų dolerių vertės – tai teroro aktas.“

Kiek vėliau kiek patikimesnė žiniasklaida atskleidė, kad valdybos sprendimo priežastis buvo ne tiesioginis susirūpinimas DI saugumu, o visiškas nepasitikėjimas Altmanu. „Wall Street Journal“ išsiaiškino, kad „nebūta kokio nors vieno nutikimo, kuris paskatino atleisti Altmaną, – tai nuolatinė, lėta pasitikėjimo erozija kėlė jiems vis daugiau nerimo“.

Kelios savaitės iki atleidimo Altmanas, kaip teigiama, ėmėsi purvinų žaidimėlių, mėgindamas iš valdybos pašalinti jos narę Helen Toner, mat ši buvo viena iš akademinio straipsnio, kuris Altmanui pasirodė kritikuojantis „OpenAI“ saugumo politiką, autorių. Efektyviesiems altruistams prijaučianti DI valdysenos tyrėja Toner tame straipsnyje gyrė „Anthropic“, kad ši išvengė „tokio karštligiško kampų kirtimo, kokį pademonstravo „ChatGPT“ leidėjai“.

„New Yorker“ vėliau rašė, kad „keli iš šešių valdybos narių Altmaną laikė manipuliatoriumi ir intrigantu“. Kelios dienos po Altmano atleidimo „DeepMind“ DI saugumo tyrėjas, anksčiau dirbęs „OpenAI“, rašė, kad Altmanas jam „gausybę kartų melavo“, jį „apgaudinėjo, [juo] manipuliavo, o su kitais elgėsi dar blogiau“, – tokį vertinimą patvirtino ir dar vėliau pasirodęs straipsnis žurnale „Time“.

Altmanui tai nebuvo pirmas kartas, kai jį atleido. 2019 m. „Y Combinator“ įkūrėjas Paulas Grahamas pašalino Altmaną iš šio verslo inkubatoriaus vadovų, sunerimęs, kad šis pirmenybę teikia savo, o ne organizacijos naudai. Grahamas taip pat yra sakęs: „Samui tiesiog nuostabiai sekasi tapti galingam.“

Keistokas „OpenAI“ valdymo modelis buvo sugalvotas būtent tam, kad užkirstų kelią korupcijai, kuri lydi pelno siekį, tačiau, kaip taikliai rašė „Atlantic“, „pinigai visada nugali“. O į DI gebėjimų plėtrą šiuo metu investuojama kaip niekada daug pinigų.

Bus daugiau

„Jacobin“, 2024 m. žiema
Vertė Tomas Marcinkevičius

---

[5] Omenyje turimas italų sociologas, ekonomistas ir filosofas Vilfredo Pareto (1848–1923), kartais laikomas vienu fašizmo „ideologinių tėvų“. Andreesseno „Technooptimistų manifeste“ jis įrašytas tarp „Šventųjų technooptimizmo globėjų“.

[6] Martinas Shkreli (g. 1983) – amerikiečių verslininkas, pramintas „farmacijos broliuku“ (*pharma bro*) po to, kai 2015 m. nusipirko gyvybiškai svarbaus vaisto nuo toksoplazmozės ir izosporozės pirimetamino patentą ir 50 kartų pakėlė jo kainą. 2017–2022 m. sėdėjo kalėjime už sukčiavimą.

[7] Scientizmas – tikėjimas, kad mokslas ir mokslinis metodas yra geriausias būdas pažinti tikrovę. Perdėtas scientizmas laikomas logikos klaida.

[8] Natūralistinė klaida (*naturalistic fallacy*) – britų filosofo George'o Edwardo Moore'o 1903 m. suformuluota samprata: tikėjimas, kad „gėrį“ galima tiksliai apibrėžti ir išmatuoti kiekybiškai.

[9] Peteris Andreasas Thielas (g. 1967) – JAV milijardierius ir rizikos kapitalistas, vienas iš „PayPal“ įkūrėjų.

[10] Ezra Kleinas (g. 1984) – „New York Times“ skiltininkas, vienas naujienų portalo „Vox“ įkūrėjų, populiarios tinklalaidės „The Ezra Klein Show“ vedėjas.

ŠIAURĖS ATĖNAI

2024 m. birželio 7 d. Nr. 11 (1435)

Gaisras

Teisėjas Pakštaitis turėjo savotišką įprotį – baigęs nagrinėti bylą jis kaskart nufotografuodavo vieną, jo nuomone, svarbiausią įkaltį ir, parsinešęs namo, pastatydavo įrėmintą nuotrauką lentynoje šalia kitas bylas menančių artefaktų. Šie įkalčių vaizdai atliko dvejopą funkciją. Pirmiausia, ilga viena šalia kitos išrikiuotų fotografijų eilė padėdavo teisėjui susidoroti su retsykiais apninkančiomis mintimis apie gyvenimo beprasmiškumą. Be to, žiūrėdamas į jas, Pakštaitis nuolat gaudavo progą apmąstyti giliau slypinčias ir proceso metu retai akcentuojamas teisme nagrinėto įvykio priežastis. Štai ir dabar, grįžęs po teismo, jis išsitraukė iš portfelio pakeliui esančioje ateljė ant fotopopieriaus perkeltą kadrą, įamžinusį prie durų tvirtinamą gelsvą informacinę lentelę su ryškiai juodu užrašu, įstatė nuotrauką į stalčiuje rastą rėmelį ir pasidėjęs šį ant virtuvės stalo ėmė galvoti, kas kaltas.

Jis visada mėgdavo ieškoti tikrojo kaltininko pasibaigus bylai. Pradėjęs eiti dabartines pareigas, kurį laiką net bandė analizuoti statistiką, aiškindamasis, kokia dalis kaltinamųjų realiai nebuvo atsakingi už įvykius, nagrinėtus jo vadovaujamuose procesuose, kol įsitikino, kad nuteistieji beveik visada yra ne tie, kuriuos iš tiesų reikėtų bausti. Taip buvo ir šį kartą. Pakštaitis beveik neabejojo, jog esminė nelaimės, dėl kurios keli mažai kam žinomos ir nelabai daug veiklos turėjusios įstaigos darbuotojai patyrė lengvus ir vidutinio sunkumo kūno sužalojimus, o pati įstaiga vėliau tiesiog nustojo egzistuoti, priežastis nebuvo senais baldais užgriozdinta atsarginė laiptinė ar atmestinai pravestas priešgaisrinės saugos instruktažas. Žinoma, už saugių darbo sąlygų užtikrinimą atsakingi darbuotojai galėjo labiau pasistengti vykdydami savo pareigas, tačiau esmė glūdėjo giliau.

Tiesa, šįsyk Pakštaitį džiugino bent jau tai, kad po daugiau nei pusmetį trukusio teismo proceso niekam nebuvo paskirtos nuobaudos. Nors nagrinėjant bylą pripažinta, kad gaisras kilo dėl gausybės darbo saugos reikalavimų pažeidimų, teismas kartu buvo priverstas konstatuoti, jog, Sisteminės pagalbos visuomenės skaitmeninėms iniciatyvoms skatinimo, stebėsenos, informacijos ir akreditacijos valdybai nebevykdant veiklos, už joje susidariusią situaciją atsakingi asmenys negali būti patraukti atsakomybėn: prieš kelis mėnesius iki nuosprendžio paskelbimo, atlikus ministerijos inicijuotą vidinį tyrimą, ši įstaiga buvo išformuota, specialųjį ministro įsakymą motyvuojant tuo, kad jos veikla dubliuoja kitų padalinių funkcijas ir nėra pakankamai efektyvi. Maža to, atskira nutartimi teismas atmetė pilietės D. A. ieškinį dėl žalos, patirtos po to, kai bendradarbiai išmetė ją pro langą iš ketvirto pastato aukšto, pripažindamas, kad ikiteisminio tyrimo metu nepavyko surinkti pakankamai įrodymų, liudijančių tyčinį ieškovės minimo veiksmo pobūdį.

Visgi po poros valandų mąstymo žiūrint į lentelės, turėjusios papuošti vieno (dabar jau buvusios) institucijos kabineto duris, atvaizdą Pakštaitis priėjo prie išvados, kad pagrindinės liūdnai pasibaigusių įvykių kaltininkės yra dvi: viršininkė ir ponia Dainora. Ypač pastaroji – juk būtent jos keistos užmačios inspiravo visą tolesnio vyksmo grandinę, tad galiausiai valdyboje įsiplieskęs gaisras buvo ilgai besirutuliojusios neįtikėtinų atsitiktinumų sekos padarinys. Tiesą sakant, reikalai šioje įstaigoje pakrypo bloga linkme jau maždaug prieš pusantro mėnesio iki liūdnai pasibaigusio įvykio.

Saulėtas to gegužės ketvirtadienio rytas būtų taip ir likęs eilinis, jeigu kone dešimtmetį viename valdybos padalinių dirbanti Dainora tądien nebūtų atvykusi į tarnybą nešina didele puokšte raudonų rožių ir būdama itin pakilios nuotaikos. Bendradarbiams paklausus, kas per šventė, ji netikėtai pareiškė vakar apgynusi socialinių mokslų daktaro disertaciją. Visiems išsižiojus iš netikėtumo, o tolimiausiame kampe sėdinčiam Almantui pradėjus žvengti visa gerkle, Dainora išėmė iš rankinuko ir iškilmingai paklojo stalo viduryje į įmautę įkištą diplomą su šiuos žodžius patvirtinančiu įrašu. Priėję arčiau kolegos netruko įsitikinti, kad virš kelias eilutes užimančio disertacijos pavadinimo tikrai puikuojasi jos vardas ir pavardė, o kai Almantas garsiai perskaitė įmantriai skambančią darbo temą („Informacijos apie kasdienių higienos įgūdžių svarbą suvokimo problemos įvairiuose postsovietinės Lietuvos visuomenės sluoksniuose ir jų mažinimo galimybių įvertinimo metodikos parengimas“), suvaldyti prunkštimą buvo nelengva ne tik jam pačiam, bet ir daugumai skyriaus moteriškių.

Galutinai patikėti lig tol nematyto formato dokumento tikrumu visi prisivertė tik tuomet, kai viena bendradarbė pagūglinusi internete aptiko skelbimą apie vakar universitete vykusią disertacijos gynimo procedūrą. Valdyboje Dainorą laikė žiopla pasipūtėle, nuolat besigiriančia savo pasiekimais ir mėgstančia visiems guostis, kad jos nuopelnai nėra deramai įvertinti. Žinai, vaikystėje niekas manim netikėjo, motina su patėviu visą laiką vadino mane durne, bet aš vis tiek baigiau kolegiją, o paskui įstojau į išlyginamąsias ir sugebėjau gauti vadybos magistrą, gerokai apsinešusi pa-

Darius Misiūnas. Laiptai. 2024

sakodavo ji dažname darbuotojų vakarėlyje, prisėdusi šalia kurio nors atokiau įsitaisiusio kolegos. Šiaip jau didžioji dalis kolektyvo narių buvo linkę pritarti kadaise Dainoros tėvų išsakytai nuomonei, nes žinojo – pavedus net ir visai paprastą užduotį, ji arba nieko nedarys, arba pridirbs nesąmonių, kurių pasekmes teks ilgai srėbti visam skyriui. Maža to, dalis bendradarbių neabejojo, kad savo diplomus Dainora gavo „per lovą“: nors nebuvo labai graži, o pažinčių svetainėse sutiktiems vyrukams jau po kelių dienų įgrisdavo nuobodžios jos šnekos apie savo išskirtinumą, perkopusi keturiasdešimt ji vis dar aktyviai reiškėsi meilės fronte, kas kelis mėnesius keisdama partnerius ir po eilinio išsiskyrimo vis kartodama nebegalėjusi ilgiau būti su „tokiu tūpu“.

Po kurio laiko, visiems sugrįžus į savo darbo vietas, kiek atkutus ir ėmus patylomis aptarinėti netikėtą Dainoros gyvenimo posūkį, Almantas pašaipiai mestelėjo, kad dabar jai reiktų eiti pas viršininkę ir paprašyti atsižvelgus į pasikeitusį statusą pakelti algą. Pradžioje Pakštaitis manė, kad dėl šios replikos Almantą irgi būtų galima laikyti vienu iš vėliau susidariusios situacijos kaltininkų, tačiau, prisiminęs kitų kolegų liudijimus, netruko apsigalvoti. Sprendžiant iš visko, Almanto žodžiai vargu ar galėjo ką lemti, nes Dainora iš anksto buvo numačiusi detalų veiksmų planą. Praėjus kelioms minutėms po to, kai, įmerkusi vazon gėles, ji įsitaisė prie kompiuterio, visi valdybos darbuotojai tarnybiniame pašte išvydo laišką, kuriame buvo informuojami apie naujai įgytą bendradarbės mokslinį titulą: apačioje, šalia paryškintomis raidėmis užrašytos siuntėjos pavardės taip pat puikavosi prierašas *Dr*. Dar po pusvalandžio įsiveržusi į viršininkės kabinetą Dainora įsakmiu tonu pareiškė, kad nuo kito mėnesio jai privalu nustatyti didesnį atlyginimo koeficientą ir skirti atskirą kabinetą, bei pareikalavo, kad ant jo durų pritvirtintoje lentelėje būtų aiškiai nurodyta – čia dirba socialinių mokslų daktarė.

Jau kelintus metus paskutinės kadencijos pabaigos ir palydų į pensiją laukiančiai valdybos viršininkei Dainora nuolat kėlė galvos skausmą. Sekretorė buvo taip pripratusi prie 2–3 kartus per savaitę besikartojančių jos vizitų, kad, šiai užėjus, net nebebandydavo pasakoti apie įtemptą vadovės darbotvarkę ir prašydavo tik vieno – netrankyti užrakintų viršininkės durų tradicinio jos popietinio pogulio metu. Pastaruoju metu Dainora, regis, stengėsi į tai atsižvelgti ir dažniau lankydavosi rytinėmis valandomis. Baimindamasi, kad nepakiltų spaudimas, viršininkė įprastai stengėsi ramiai išklausyti jos skundus ir kaskart linkčiojo galvą, šiai pasakojant, kaip kiti skyriaus darbuotojai per dienas žaidžia kompiuterinius žaidimus, nuolat palieka Dainorai sunkiausius darbus, versdami ją dirbti viršvalandžius, kaip buhalterė avansu neišmoka komandiruotpinigių, o valytoja specialiai nelaisto ant jos stalo augančių kaktusų ir laiku neišplauna grindų. Dažniausiai pakakdavo gerą pusvalandį imituoti, kad pritaria jos mintims, apsimetus susierzinusiai, skambtelėti skyriaus vedėjai, įsakmiu tonu liepti jai rytoj užeiti pasikalbėti, o atsisveikinant pažadėti, jog netrukus viskas bus sutvarkyta.

Bet šį kartą Dainora buvo nusiteikusi ypač aršiai, o jos iškelti reikalavimai – sunkiai įgyvendinami: pakelti atlyginimą buvo įmanoma nebent paskyrus ją į naujas pareigas (nuolatinių vizitų metu Dainora jau spėjo išsizyzti, kad pagal pareigybinį koeficientą priklausanti alga būtų užkelta iki maksimalios leistinų „žirklių“ ribos), o septintus metus besitęsiantis pirmo aukšto remontas senokai vertė valdybos darbuotojus sėdėti kabinetuose susispaudus labiau, nei leidžia oficialios higienos normos. Išlydėdama Dainorą pro duris viršininkė išreiškė viltį, kad naujausių jos norų įgyvendinimo galimybes pavyks išsiaiškinti maždaug per šešias savaites, nors viduje pati tuo labai abejojo. Naujai iškepta mokslų daktarė aiškiai neliko patenkinta atsakymu, bet, džiaugdamasi bent jau tuo, kad rytoj pavyko išsireikalauti laisvadienį, kol kas nusprendė palikti viršininkę ramybėje.

Šiaip ar taip, vadovybei tapo aišku – šįsyk lengvai išsisukti nepavyks, tad atlyginimo klausimu jau pirmadienį buvo kreiptasi į valdybos veiklą kuruojantį ministerijos padalinį. Departamento direktorius, ne kartą sulaukęs Dainoros skundų žodžiu bei raštu, regis, nebenorėjo tampyti katino už ūsų ir pasiūlė viršininkei puikią išeitį – įsteigti valdyboje naują skyrių ir garbiąją mokslų daktarę paskirti jo vedėja. Taigi, po savaitės tabelyje ties jos pavarde jau puikavosi naujos pareigos, o dar po poros dienų staigiai karjeros laiptais pakilusi Dainora gavo ir gerokai didesnę algą, priklausančią Strateginių veiklos krypčių administravimo skyriaus vadovei. Nors naujajame skyriuje darbavosi viena, tad taip ir negavo progos įgyvendinti didžiausio gyvenimo troškimo – kam nors realiai pavadovauti, Dainora liko visai patenkinta greitu sprendimu. Dar labiau ji nudžiugo išgirdusi, jog netrukus turės atskirą kabinetą: viršininkė įkalbėjo vieną iš savo pavaduotojų persikraustyti į pirmo aukšto flygelį, kur buvo jau beveik galutinai suremontuotas kambarėlis, anksčiau atlikęs įstaigos archyvo (kitaip tariant, makulatūros sandėlio) funkciją. Nors šalimais dirbantys statybininkai kėlė triukšmą ir patalpos sienos vis dar buvo nedažytos, pavaduotojas įžvelgė šiame pasiūlyme savitų privalumų – pirma, čia jo niekas netrukdė, nes kabinete nebuvo laidinio telefono, o mobiliojo jis niekada nenaudojo, antra, iš čia galėjai daug greičiau nusigauti iki tarnybinio išėjimo, kur po stogeliu buvo įrengta jo ypač dažnai lankoma rūkykla, – todėl mielai užleido savo kabinetą Dainorai.

Vis dėlto, sėkmingai įgyvendinus didžiąją dalį reikalavimų, staiga paaiškėjo, jog sunkiausia bus išspręsti lentelės ant skyriaus viršininkės durų klausimą. Anksčiau lenteles su pareigybių užrašais valdybos darbuotojams padarydavo vietinis ūkvedys: jaunystėje besidarbuojant laidojimo biure ir juodu tušu raitant gilaus liūdesio persunktus užrašus ant vainikų ir krepšelių juostų įgyti kaligrafinio rašymo gebėjimai jam pravertė ir perėjus į valdybą. Tačiau pernai ūkvedys išėjo į užtarnautą poilsį. Maža to, ministerijos atstovai, rudenį vykusio vidaus audito metu pastebėję ant kabinetų savadarbes lenteles, prigrasė ateityje užsakinėti panašią atributiką tik viešųjų pirkimų būdu. Sekretorei pradėjus aiškintis situaciją dėl galimybių užsakyti lentelę Dainoros kabinetui, netikėtai sužinota, kad ankstesnis viešųjų pirkimų, susijusių su ministerijai pavaldžių įstaigų atributikos gamyba, laimėtojas šiuo metu bankrutavęs. Galų gale, po kelias dienas trukusių svarstymų ir derinimų su ministerija, buvo organizuota vieša potencialių paslaugos teikėjų apklausa, tačiau pasirodė, kad pigiausiai pagal nurodytas specifikacijas pagaminti lentelę besisiūlanti firma prašo už ją nei daug, nei mažai... 537,42 euro.

Viršininkės, po kelių savaičių gavusios iš viešųjų pirkimų skyriaus apklausos rezultatus ir pamačiusios riebiu šriftu atspausdintą paslaugos kainą, spaudimas šoko į viršų taip staigiai kaip populistų, žadančių didinti pensijas, reitingai per rinkimus. Susinervinusi tądien ji net neprigulė popiečio miego: galvoje nuolat sukosi tas už visišką nieką prašomas triženklis skaičius. Pradžioje viršininkė buvo beveik pasiryžusi nusispjauti į ministerijos rekomendacijas ir liepti sekretorei surasti valdyboje kokį nors gražiau rašantį arba įmantresnę kompiuterinės grafikos programą perpratusį darbuotoją, bent laikinai nustumiant problemą ateičiai. Ji puikiai žinojo, kad organizacijos einamosioms išlaidoms skirtų lėšų skiltyje šiuo metu likę lygiai du eurai, o viceministras pastarojo posėdžio metu buvo aiškiai pasakęs: visiems vadovams, „netilpusiems“ į standartinį lėšų limitą, skirtumas metų gale bus išskaičiuotas iš atlyginimo. Vis dėlto vakarop po ilgų apmąstymų viršininkė nusprendė pasielgti kitaip ir, nuėjusi į apatinį flygelį, susitarė su ką tik jame įsikūrusiu pavaduotoju, dažnokai pagelbėdavusiu panašiose situacijose: jam buvo išrašyta 1 500 eurų premija, o ją gavęs šis pažadėjo išsyk atiduoti 600 eurų „einamosioms išlaidoms“.

Šitas jos veiksmas, teisėjo Pakštaičio nuomone, buvo lemtingas – juk būtent po to, kai atlyginimų mokėjimo dieną nukeliavęs iki artimiausio bankomato ir išgryninęs reikiamą sumą pavaduotojas įteikė viršininkei pinigus, o ši perdavė didžiąją jų dalį sekretorei, liepdama suderėti su lentelių gamintojais, kad sąskaitoje įrašytų du eurus, o likusius gautų grynaisiais, prasidėjo lemtingų įvykių, primenančių tvirtai suregztą veiksmo filmo scenarijų, seka. Firmos atstovai, neabejotinai nudžiuginti pasiūlymo, per dvi dienas padirbo socialinių mokslų daktarei pritinkančią iškabą. Kitą rytą viršininkė suskubo pranešti eilinį kartą su nusiskundimais atbildėjusiai Dainorai, kad iki pirmadienio jos duris papuoš atitinkama lentelė (valdybos patalpų administratoriui net buvo prisakyta iš anksto apsirūpinti medvaržčiais, kad iškabą būtų galima pritvirtinti vos atgabentą). Dar po trijų dienų sekretorė gavo žinutę, kurioje buvo rašoma, jog kurjeris pristatys užsakytą prekę 13:15, todėl, grįžusi po pietų pertraukos ir įsitikinusi, kad viršininkė tvarkingai snaudžia ant minkštojo kampo savame kabinete, ji įsitaisė prie stalo ir, vangiai slinkdama monitoriumi žemyn per nykius feis-

buko įrašus bei retsykiais dirsčiodama pro langą, ėmė laukti į įstaigos kiemą įsukančio siuntų tarnybos automobilio.

Nepraėjus nė pusvalandžiui telefone pasirodė pranešimas, kad prekė atgabenta nurodytu adresu. Dar kartą žvilgtelėjusi į apačią sekretorė taip ir nepamatė gerai pažįstamo autobusiuko, tad nuėjo apsidairyti į gatvę. Nusileidusi žemyn ir pro pirmo aukšto flygelio tarnybinio išėjimo duris iškišusi galvą, lauke pamatė rūkantį viršininkės pavaduotoją, šis patikino, kad jokia mašina net trumpam nebuvo stabtelėjusi. Jau kylant atgal telefonas vėl sučirškė. Ekrane iššokęs tekstas grėsmingai informavo, kad neatsiėmus per dešimt minučių siunta bus palikta artimiausiame paštomate. Susinervinusi sekretorė pažiūrėjo pro laiptinės langą ir vėl nieko nepastebėjusi paskambino kurjeriui. Po kelių pyptelėjimų balsas telefone raportavo, kad su abonentu šiuo metu nėra galimybės susisiekti. Tada ji grįžo į savo kabinetą ketvirtame aukšte, susirado internete trumpąjį siuntų tarnybos numerį ir laidiniu telefonu paskambino siuntų pristatymą Vilniaus regione kuruojančiai operatorei.

Įdomiausia veiksmo dalis prasidėjo tuomet, kai galiausiai išsiaiškinusi, kokio siuntinio ieškoma, operatorė pagal GPS duomenis nustatė, jog kurjerio automobilis stovi valdybos kieme. Mintyse keikdama telefonu nesinaudojantį viršininkės pavaduotoją, kuriam apsižvalgyti būtų žymiai lengviau ir paprasčiau, sekretorė vėl nusileido žemyn. Šį kartą išėjo pro plytomis ir cemento maišais užgriozdintas pagrindines kitados specialiai – idant įkyrūs lankytojai lengvai nerastų įėjimo – atokiau nuo gatvės įrengtas duris. Didelei jos nuostabai, už seno alyvų krūmo šalia statybinėms atliekoms skirtų konteinerių virtinės stovėjo mikroautobusas su gerai žinomu logotipu. Tai durnius, kaip jis čia ir prasispraudė, susikeikė ji, priėjusi patikrinti, ar kas nors sėdi mašinoje, ir pastebėjusi nuo purvinos aikštelės tarp sukrautų gipskartonio plokščių vingiuojančias vėžes: didžiąją kiemo dalį užimančias statybinių medžiagų krūvas skiriantis tarpas vietomis vos viršijo autobusiuko plotį.

Įsitikinusi, kad autobusiukas tuščias, atgal grįžo šūkaudama ir klausinėdama pakeliui sutiktų remontininkų, ar nematė kurjerio su paketu. Prie kito išėjimo vėl pastebėjo rūkantį pavaduotoją. Aprėktas dėl laiko leidimo veltui, šis suskubo į pagalbą: dabar po remontuojamą pirmą aukštą vaikščiojo jau dviese, klausinėdami visus iš eilės. Sekretorė buvo įsitikinusi, kad kurjeris paklydo būtent šiame aukšte. Jei būtų užlipęs nors iki antro, kas nors tikrai būtų parodęs, kur eiti, aiškino ji pavaduotojui, bet ne, reikia būtinai kažkur įstrigti ir siuntinėti kvailas žinutes... Visgi praėjus kuriam laikui abu suvokė, jog suka jau bene ketvirtą ratą, kaskart sutikdami tuos pačius kortomis lošiančius statybininkus, slepiančius kamputyje už radiatoriaus plokščią butelaitį, tad nutarė pasiskirstę apžiūrėti aukščiau esančias patalpas. Po gero pusvalandžio, apėjus didžiąją dalį kabinetų ir sukėlus ant kojų pusę valdybos, kažkas pranešė apie sklindančius iš rūsio keistus garsus. Dar po keliolikos minučių, sekretorei šiaip ne taip radus patalpų administratorių ir šiam po kažkelinto bandymo pagaliau atitaikius rūsio durų raktus, grupė susijaudinusių darbuotojų siaurais laiptais nusileido į tamsias, voratinkliais apdrikusias technines patalpas ir įsitikino, jog vargšas kurjeris sunkiai suprantamu būdu užstrigo seniai nenaudojamo lifto kabinoje, be kita ko, dargi sugebėjo nukristi kartu su ja į apačią, kur metro storio sienos trikdė bet kokį telefono ryšį.

Kol visi susijaudinę lakstė pirmyn atgal, aiškindamiesi, ką daryti, skambinėdami įvairioms tarnyboms ir dalindamiesi netikėto įvykio įspūdžiais su artimaisiais (niūrokos valdybos kasdienybės fone šis incidentas buvo tikrai neeilinis), šurmulį išgirdusi Dainora išlindo į koridorių apsidairyti, kas vyksta. Nors iš tolumos vis pasigirsdavo aukštyn žemyn zujančių bendradarbių kojų bildesys ir nerimo kupini šūkčiojimai, pirmas koridoriuje jai už akių užkliuvęs dalykas buvo ne kas kita, o tai, kad ant kabineto durų vis dar nepakabintas užrašas. Žvilgtelėjusi į laikrodį, ji įsitikino, kad pirmadienio popietė jau ritasi į antrą pusę – buvo dvidešimt po dviejų. Dainora buvo labai gerai įsiminusi viršininkės pažadą sutvarkyti iškabos reikalus iki pirmadienio, tad išsyk grįžo prie darbo stalo ir surinko sekretorės numerį, ketindama pasiteirauti, kada gi pagaliau sulauks vardinės lentelės su įrašytu moksliniu laipsniu.

Sekretorės telefonui suskambus, valdybos viršininkė vis dar snaudė savo kabinete. Į skambučius jos popietinio miego metu paprastai buvo atsiliepiama itin sparčiai – dažniausiai ji net neišgirsdavo trumpo birbtelėjimo už durų, – bet šį kartą telefonas zyzė ilgai ir nuobodžiai, o ragelio niekas nekėlė. Susierzinusi ji atsikėlė ir pravėrė duris, ketindama aprėkti sekretorę, bet šios vieta buvo tuščia. Kol apsnūdusi mėgino susivokti, kas nutiko, aparatas liovėsi birbęs. Bijodama, kad galbūt pražiopsojo skambutį iš ministerijos (valdybos darbuotojai gerai žinojo jos dienotvarkę ir poilsio valandomis netrukdydavo), priėjo patikrinti, kas taip atkakliai mėgina su ja susisiekti, ir paspaudusi mygtuką išvydo monitoriuje šviečiant Dainoros pavardę. Viršininkės spaudimas ėmė kilti į viršų lyg nepriklausomų elektros tiekėjų siūlomos kainos, staiga sutrikus energijos gamybai. Maža to, iš koridoriaus galo ataidėjo tradicinei popietei nebūdingi rypavimai: rodėsi, tarsi kažkas bėginėja po pastatą, žaisdamas slėpynes. Siekdama įsitikinti, ar tai nėra dar vienas prastos savijautos simptomas, ji spustelėjo prieškambario durų rankeną ir apstulbo, suvokusi, jog šios neatsidaro – eidama ieškoti kurjerio, sekretorė dėl visa ko užrakino kabinetą, kad kas nors netyčiom įsiveržęs nesutrikdytų viršininkės pogulio...

Netrukus šūksniai laiptinės pusėje suintensyvėjo, mat kildama iš rūsio sekretorė pastebėjo ant kanalizacijos vamzdžio tupintį riebų tarakoną ir, gailiai suspigusi, čia pat nualpo, nemenku svoriu užgriūdama žemiau stovėjusius pavaduotoją, patalpų administratorių ir darbotvarkės reglamentavimo skyriaus vyriausiąją patarėją. Vyriškiai šiaip ne taip išsilaikė ant kojų, tačiau nuo periodinio badavimo perkarusi patarėja išsitiesė visu ūgiu, gerokai susitrenkdama galvą. Per rūsyje susigrūdusių žmonių būrį nuvilnijo klyksmų lydima išgąsčio banga. Į kilusį ūžesį atsiliepė ir kurjeris, puldamas visomis galūnėmis intensyviai trankyti lifto duris. Atmosfera įkaito: nusigandusios pelės išsislapstė po nuotekų sistemos grotelėmis, o suglumę vorai susigūžė tamsiausiose palubių kertėse.

Teismo proceso metu Pakštaičiui taip ir nepavyko išsiaiškinti, kas šiame triukšmingame sąmyšyje pirmas užuodė dūmus. Tai, be abejonės, turėjo būti kažkas, tuo metu buvęs arčiau baigiamo remontuoti flygelio, – galbūt kuris nors iš paeiliui butelaitį siurbčiojusių statybininkų, įsitaisiusių aplink kortų stalelio funkcijas atliekantį gipsinio glaisto kibirą, – nes vėlesnė ugniagesių ekspertizė parodė, jog pirminio ugnies židinio būta šalia tarnybinio išėjimo stovinčiame šiukšlių konteineryje. Teisėjas beveik neabejojo, kad gaisrą sukėlė sekretorės aprėktas viršininkės pavaduotojas, sutrikęs ir sviedęs į šiukšlyną neužgesintą cigaretę. Įrodyti to proceso metu taip pat nepavyko, nes pavaduotojas teigė dažnai matęs šioje vietoje rūkančius remontininkus, tačiau Pakštaitis, studijų metais kelias vasaras papildomai uždarbiavęs statybose, žinojo, kad įprotis specialiai eiti į lauką užplėšti dūmo šiems tikrai nėra būdingas: dauguma jų rūkė čia pat darbo vietoje. Tą patvirtino ir tyrėjų prie išėjimo aptikti tušti rūkalų pakeliai, tarp kurių nebuvo nė vieno kontrabandinių baltarusiškų cigarečių – o statybininkai pirkdavo būtent tokias – pavyzdžio, ir tai, kad ugniagesiai nerado pirmame pastato aukšte nė vieno veikiančio dūmų detektoriaus (iš visų jų buvo specialiai išimti maitinimo elementai), už ką darbų vykdytojui teismas skyrė atskirą baudą.

Šiaip ar taip, pavaduotojo vaidmuo aptariamame epizode buvo svarbesnis kitu aspektu: būtent jis pirmas išgirdo į viršų nešamos nualpusios sekretorės kišenėje džeržgiantį telefoną ir atsiliepė į viršininkės skambutį: trūkčiojančiu iš susijaudinimo balsu ši pranešė, kad yra užrakinta savo kabinete. Maždaug tuo pat metu iš pirmo aukšto galo atsirito balsai, įspėjantys apie kilusį gaisrą. Ko gero, suvokęs, jog, išplitus ugniai, uždaryta viršininkė niekaip nesugebės ištrūkti iš ketvirtame aukšte esančios darbo vietos, pavaduotojas kurį laiką dar svarstė, ar verta ją gelbėti. Nors neturėjo jokių įrodymų, teismo metu neblogai perpratęs jo psichologiją Pakštaitis buvo tikras, kad pavaduotojas neabejotinai apgalvojo variantą, kuomet, gaisre žuvus viršininkei, būtų galėjęs bent laikinai užimti jos vietą. Tačiau atrodo, kad po trumpų apmąstymų į penktą dešimtį senokai įkopusio vyriškio racionalumas galiausiai paėmė viršų prieš jaunystėje puoselėtas svajones, todėl, vos išnešus sekretorę į koridorių, pavaduotojas gana grubiai paleido iš rankų užpakalinę jos suglebusio kūno dalį (tą patvirtino ir teismo metu gautas skundas dėl medicininės ekspertizės komisijos išvadų, kuriame ši teigė, jog jos patirta žala įvertinta neteisingai vien todėl, kad dalies sužeidimų – tarp jų ir ant sėdmenų susidariusių kraujosruvų – ji negalėjusi pademonstruoti vyriškosios lyties ekspertams) ir, sušukęs „Viršininkė užstrigo!“, kartu su didžiąja dalimi susirinkusių darbuotojų nurūko laiptais aukštyn.

Kad tai buvo lemtinga klaida, dauguma gelbėjimo operacijos dalyvių, deja, suprato pavėluotai – kai liepsnoms apėmus daugiau nei pusę apatinio flygelio tiršti dūmai, tarytum viršininkės spaudimas, žaibo greičiu pakilo iki laiptinės lubų ir ėmė grėsmingai slinkti ketvirto aukšto koridoriumi, kurio centre susispietusi minia mėgino išlaužti užrakintas duris. Pirmoji supanikavo Dainora, atbėgusi čia gerokai anksčiau už visus, siekdama išsiaiškinti, kodėl viršininkė ignoruoja jos skambučius (lipdama į viršų ji net neužuodė svilėsių kvapo, – mintys sukosi tik apie eilinį kartą pažadų nevykdančios valdžios kėslus), ir iš įsiūčio, kad jos neįsileidžia, ėmusi spardyti kabineto duris. Pastebėjus dūmus, Dainoros smegenys ūmai atsiblokavo ir pagaliau priėmė jau kurį laiką siunčiamus į duris atidaužytų kojų pirštų skausmo signalus: suvokusi, kad sparčiai nusigauti iki išėjimo vargu ar pavyks, ji pradėjo spiegdama trauktis atsarginės laiptinės link. Jai iš paskos netruko pasekti kitos moteriškės, sudarančios kolektyvo daugumą. Prie kabineto durų liko tik Almantas su pavaduotoju – išsivadavę iš klykaujančios ordos apsupties, galiausiai jiedu gavo progą apsidairyti aplink ir, aptikę už nugarų sienoje įrengtame priešgaisrinio inventoriaus langelyje laužtuvą, išvadavo leisgyvę viršininkę.

Vėlesnė veiksmų eiga panėšėjo į avilį palikusio bičių spiečiaus elgesį. Nubėgę prie evakuacijai skirtos antrosios laiptinės visi greitai įsitikino, kad ja nusileisti neįmanoma: tiek patys laiptai, tiek aikštelės buvo prigrūsti iš apačios prieš remontą atneštų spintų, o ant šių – matyt, norint mėginsiančius kaip nors pro jas prasisprausti įtikinti, kad to daryti tikrai neverta, – mėtėsi krūvos aplūžusių kėdžių ir senų suolų. Viršininkė, lig tol keiksnojusi patalpų administratorių tik mintyse, šį kartą pratrūko balsu. Dainoros žviegimas dar labiau sustiprėjo, momentais pasiekdamas ultragarso dažnį. Daugelio išsigandusių merginų veidais riedėjo ašaros, stambumu primenančios pirmus liūtinio pobūdžio kritulių lašus. Pavaduotojas mintyse plūdo save už tai, kad atsiliepė sekretorės telefonu ir pasidavęs jausmams nepaliko viršininkės dusti vienos. Žmonės tai išsiskirdavo į kelias grupeles, besiblaškančias nuo vienų durų prie kitų ir ieškančias langų, pro kuriuos būtų patogiau iššokti, tai vėl susitelkdavo į vientisą koridoriumi klaidžiojantį būrį.

Sveiko proto šiame didžiąją valdybos darbuotojų komandos dalį sudarančiame būryje, regis, neprarado vienintelis Almantas. Prigludęs prie praverto tualeto lango jis stebėjo gatvę ir pirmas išvydo atvykstantį gaisrinės automobilį. Netrukus, jo pakviesti, tualete susispietę visi ketvirto aukšto nelaimėliai stebėjo, kaip jų link pro tankias medžių šakas, tarsi pranašas per besiskiriančią jūrą, lėtai artėja ugniagesių keltuvo bokštelis. Iš kiemo jiems mojavo likusi kolektyvo dalis: greitosios medikai baigė gaivinti statybininkų į lauką išneštas sekretorę ir vyriausiąją patarėją, o savo atgabentą paketą rankoje tvirtai laikantis kurjeris su jį iš lifto prieš pat gaisrą ištraukusiu patalpų administratoriumi sėdėjo atsirėmę į stovinčio prie alyvų autobusiuko šoną. Vis labiau panašėjo, kad incidentas baigsis eiliniu pamokančiu reportažu su laiminga pabaiga – skubiai atvykę kelių televizijų operatoriai su kameromis jau brazdinosi aplink, mėgindami nutaikyti geresnį rakursą. Atokiau stovintis darbų vykdytojas vienu metu netgi ketino užsirūkyti, bet buvo sudrausmintas pro šalį einančių ugniagesių.

Tikriausiai viskas iš tiesų ir būtų taip pasibaigę, jei ne Dainora. Keltuvui su dviem ugniagesiais gelbėtojais pagaliau priartėjus prie lango, pavaduotojas jau ruošėsi padėti viršininkei įlipti į metalinį aptvarą, bet susijaudinusi Dainora staiga pareiškė, kad ji turi būti nukelta pirma. Jau spėjusios kiek apsiraminti moteriškės netikėtai vėl suirzo, o dar labiau užkilęs spaudimas taip iškreipė viršininkės veidą, kad ši tapo panaši į pensinio amžiaus pradinių klasių mokytoją, eilinį kartą nepastebėjusią padykusių trečiokų ant kėdės pribarstytų smeigtukų. Dauguma susirinkusiųjų suprato – artėja momentas, kai pagaliau galės atkeršyti tai kvailai skundikei.

Dainorai pradėjus brautis link lango, kolegės surėmė pečius, tvirtai pasiryžusios nė už ką jos nepraleisti, o šiai – galbūt dargi ir tyčia (nors to teisėjui Pakštaičiui taip ir nepavyko iki galo išsiaiškinti) – aštriomis savo aukštakulnių „špilkomis“ užmynus būrio priešakyje stovinčioms stamboko sudėjimo kokybės analitikei ir panašaus stoto personalo vadybininkei ant kojų, bokštelyje esantys ugniagesiai nelauktai išvydo tikrai neeilinį vaizdą: virš jų galvų, mosikuodama išsiskleidusio sijono padurkais, lyg sparnuotoji raketa prašvilpė spiegianti mokslų daktarė. Nepraėjus nė sekundei apačioje pasigirdo duslus dunkstelėjimas, o virš kiemo pakilo grybo formos dulkių debesis – krentančio kūno svorį amortizavo į netoli kurjerio mikroautobuso stovintį konteinerį sumestos akmens vatos atraižos. Tiek viršuje, tiek apačioje pasigirdo susižavėjimo kupinų šūksnių lydimos ovacijos. Apstulbę greitosios medikai drauge su ugniagesiais suskubo padėti po skrydžio iš statybinių atliekų krūvos besikapanojančiai nelaimėlei, tačiau, vos vienam iš gelbėtojų priartėjus, Dainora taip spyrė jam tarpukojin, kad visi kiti nebedrįso artintis.

Kai po kurio laiko ugniagesiai nukėlė paskutinius ketvirtame aukšte buvusius žmones, aplipusi vata ir putplasčiu Dainora, mostaguodama rankomis ir kojomis, vis dar gulėjo aukštielninka, matyt, ne iki galo supratusi, kas įvyko, o visos televizijos kameros jau buvo nukreiptos į ją. Lentelė, kur mano lentelė, spygčiojo ji, pusiau gulomis įsitaisiusi šiukšlių kalno viršūnėje, kol sutrikę žurnalistai gūžčiojo pečiais dirsčiodami vienas į kitą. Pirmasis vėl susivokė Almantas. Nupėdinęs prie autobusiuko jis išplėšė iš kurjerio rankų paketą ir išpakavęs Dainoros pareigas ir titulus žyminčią lentelę atrėmė į konteinerio priekinę dalį. Ūmai nurimusi Dainora atsisėdo, pasitaisė susivėlusius plaukus ir palaimingai šypsodamasi atsisuko į ją filmuojančius reporterius, viršininkės spaudimas normalizavosi, o iš tolo situaciją stebintis darbų vykdytojas pagaliau gavo progą prisidegti cigaretę...

Teisėjas Pakštaitis pakilo nuo taburetės, nuėjęs į svetainę prastumdė keletą lentynoje sustatytų įkalčių nuotraukų ir šypsodamasis įtaisė rėmelį su Dainoros kabineto iškabos vaizdu pačiame centre.

– ANTANAS SHESHI –

ERIKS ĀDAMSONS

Šimtas dvidešimt latų

Erikas Adamsonas (1907–1946) – Rygoje gimęs ir augęs latvių prozininkas, poetas, vertėjas. Kūrybai būdinga subtili estetinė pajauta, atidumas detalėms, prozos kūriniuose koncentruojamasi į žmogaus silpnybes, vidinius konfliktus, subjektyvumo ir išorinio pasaulio koliziją. Adamsonas parašė keturias poezijos knygas, dramos kūrinių, poemų vaikams, romaną ir du trumposios prozos rinkinius, iš kurių vienas pavadinimu „Smulkios ydos“ (*Smalkās kaites*, 1937) yra įtrauktas į Latvijos literatūros kanoną. Apsakymuose pavaizduoti psichologiniai nukrypimai, kompleksai, įkyrios idėjos sukuria įdomiausias situacijas ir suteikia modernizmui charakteringą ironiško absurdo prieskonį. Vadintas estetu, snobu, dekadentu, saloniniu autoriumi, manierizmo atstovu, nes jo poezijai būdingos rafinuotos puošmenos. Latvių tradicijai neįprasti ir net pretenzingi Adamsono epitetai jo kūrybai suteikia išraiškingo originalumo ir stilizuoto dekoratyvumo. Jo kalbą kritikai vadino „egzotiškų austrių lėkšte“, lygino su jugendo stilistika.

Šimtas dvidešimt latų buvo Zelmos Gabaros, vieno privataus fabriko buhalterės, mėnesio alga. Iš jos visai gerai būtų pavalgiusios ir apsirengusios Zelma ir jos motina, jei tik Zelmos brolis, kuris valgė už tris, plėšė rūbus už tris ir, be to, dar lankė jūreivystės mokyklą, būtų pasistengęs rasti kokį darbą. Bet to jis nedarė, ir todėl Zelma su motina, labai bijodamos vekselių ir avansų, amžinai susirūpinusios ir vaidingos, kruopščiai planavo, kaip gyventi, kad neperžengtų šios geležinės ribos – šimto dvidešimties latų.

Mėnesio išlaidas abi moterys jau iš anksto iki smulkmenų apskaičiuodavo ir įrašydavo mažame mėlyname sąsiuvinyje. Pradedant nuomos pinigais, apšvietimu, šildymu ir maistu, iki siūlų ritelės – viskas į jų skaičiavimus buvo įtraukiama – taip pat ir įvairios aukos, Raudonojo Kryžiaus loterijos bilietai, brolio mokyklos pinigai ir vadovėliai bei daug kitų didesnių ar mažesnių išlaidų.

Vienu žodžiu, tai buvo mažas biudžetas, nuo kurio jau keletą metų priklausė motina, duktė ir sūnus.

Bet sykį tris dienas iš eilės Gabarų kambaryje nebuvo girdėti sunkių žingsnių, švilpavimo, grubaus, pikto balso.

„Tai reiškia, – sprendė kaimynai, – kad to pikto vaikino, to liūto, nėra namuose.“

Iš tiesų, Ernestas, jūreivystės mokyklos auklėtinis, prieš tris dienas išėjo ir dingo arba išplaukęs laivu, arba tiesiog, kaip visuomet, ieškodamas nuotykių. Bet tai dar būtų niekai. Tegul eina! Jis retkarčiais kažką nerišliai suurgzdavo apie Islandiją ar Atlantą. Svarbiausia – ir tai iš tikrųjų buvo nelaimė, kurios net Zelma su motina niekaip negalėjo numatyti, – ant komodos po ruda molinio mauro galva nebebuvo šimto dvidešimties latų, Zelmos, buhalterės, ką tik gautos lapkričio mėnesio algos!

Motinos neužklupo nei didelė laimė, nei baisi neviltis. Ji tikrai garsiai verkė, juokingai dejavo, bet visa tai veikiau buvo įprotis. Trečią dieną motiną apėmusi didelė bejėgystė virto kvailu abejingumu. Ji ištisai gulėjo, nevalgė, nebedirbo jokių ūkio darbų, tylėdama žiūrėjo į vieną tašką. Kai motina grubiai plūsdavosi, buvo geresnė nei šeimą kankindama tylėjimu. Zelma tai žinojo ir nekentė tokios motinos nuotaikos – jos pasyvumas reiškė, kad ieškoti kokios nors išeities motina kategoriškai atsisako. Taigi visas įvykio svoris su pasekmėmis vėl užgulė Zelmą. Ji norėjo trumpai ir paprastai sau paaiškinti visa, kas nutiko. Bet šis įvykis Zelmai atrodė vis tamsesnis ir nesuvokiamesnis. Buhalterę kartais suimdavo nerimas, kartais – keista baimė. Kuo labiau stengėsi mintis supaprastinti, tuo jos darėsi painesnės.

Vadinasi, visi kruopščiausiai ir smulkiausiai apgalvoti skaičiavimai sunaikinti! Ar tikrai brolis būtų galėjęs taip pasielgti? Juk jis per gerai žinojo šeimos aplinkybes. Be to, Ernesto niekšu tikrai nepavadinsi.

Negalima paneigti, kad jis buvo keistas, tingus, pasileidęs – paskutinėmis dienomis prieš išeidamas visai paniuro. Bet argi jis nebuvo užsisklendęs savyje ir labai niūrus nuolatos? Užtekdavo tik pasižiūrėti į Ernestą apie dešimtą valandą ryto, kai jis piktai iškišdavo vešliai garbanotą, šviesiaplaukę galvą iš avikailio ir sudilusių užklotų krūvos savo guolyje, kad pavadintum jį niūriu liūtu. Iškart po to jis paprastai riebiai nusikeikdavo, kad jam trukdo miegoti, kol pamažu imdavo žaisti su savo sidabriškai pilku katinu, pakrikštytu moterišku vardu – Marlena. Šis neretai gulėdavo Ernestui, naktimis nedėvinčiam apatinių, ant nuogo pilvo, jaukiai murkdamas ir skleisdamas malonią šilumą. Valandų valandas Ernestas kurdavo įvairius katino erzinimo būdus. Kartais užsidėdavo padarą sau ant kaklo kaip senamadišką Napoleono III laikų boa; kartais sukišdavo mažą mongolišką katino galvą į savo plačiai pražiotą burną; kartais žnaibydavo kokią vietą vargšo augintinio papilvėje, ir šį judesį kaskart palydėdavo baisingas gyvūno kniaukimas.

Visa tai Zelma dabar atsiminė kaip kažką tamsaus, grubaus, žvėriško, apie dvidešimt dvejų metų vaikiną liudijančio tik tai, kas blogiausia.

Netrukus sesuo atrado dar daug kitų blogų brolio savybių.

Nuo jo visa reikėjo slėpti, pavyzdžiui, dantų pastą, saldumynus, odekoloną (kurį Zelmai vardadienio proga padovanojo viena bendradarbė). Bet ir tada jis dažnai surasdavo paslėptus daiktus, išsikvepindavo odekolonu vešlius plaukus, pažastis, kojų pirštus, panaikindamas – kaip pats mėgo sakyti – siaubingą prakaito smarvę. Tuo pačiu tikslu prisiberdavo egiptiečių kosmetinės pudros „Aida“ į kepurę, kojines, pirštines, išsispausdavo pusę dantų pastos tūbelės į burną ir ant šepetėlio, savanaudiškai mėgaudamasis aitria pipirmėtės vėsa. Tokiu atveju Zelmai likdavo tik susitaikyti su tuo, kad odekolono „Akacija, Iliuzionas, Ryga“ buteliukas pilnas vandens, o tuščia dantų pastos „Mėta“ tūbelė suformuota taip, tarsi būtų pilna.

Ramunės Pigagaitės nuotrauka

Apskritai, jei šis vaikinas ką nors naudodavo, tai švaistūniškai, su kaupu. Jei blizgindavo batus, paprasto juodo batų tepalo „Lodix“ dėžutę ištepdavo per vieną kartą; jei imdavo sviesto, kiekvienas gniužulas būdavo kuplus lyg auksaspalvio astro žiedas.

Ernestas prausdavosi ne kiekvieną rytą, bet kai jau pradėdavo praustis, visa virtuvė paplūsdavo, o subtilioji Marlena – vienintelis padaras, kurį, kitiems matant, vaikinas retkarčiais pamyluodavo, – visiškai persimainydavo: įsisprausdavo į kampą lyg Indijos buivolo ragas išlenkta uodega, spjaudydavosi ir šnypšdavo tarsi tas liūtas, su kuriuo sykį kovėsi Samsonas.

Diena iš dienos Ernestas rūkė, švilpavo ir dainavo (beje, jis turėjo slaptą norą – įsigyti patefoną), ir, nepaisant žaliojo muilo* ir vandens, visi daiktai – popieriaus lapai, balti skalbiniai, – prie kurių jis prisiliesdavo, pasidengdavo arba riebalų dėmėmis, arba papirosų pelenais, arba kitų nešvarumų atspaudais. Ernestas niekuomet padoriai nekalbėdavo – arba bambėdavo, arba keikdavosi; miegodamas mosuodavo ore kumščiais, guolyje iš visų jėgų versdavosi nuo vieno šono ant kito lyg bausdamas netvirtą lentinį gultą.

Taigi šis slunkius, niekada nedirbęs jokio darbo, vangiai besimokantis ir gyvenantis iš sesers malonės, ją dar apvogė ir išėjo leisti pinigų.

Tai buvo galutinė Zelmos išvada. Ir, kaip buvo galima numatyti, ketvirtos dienos rytą, visas nusivalkiojęs ir purvinas, negana to – tarsi lengvai apgirtęs, grįžo Ernestas. Sesers jis nė nepastebėjo – pirmą rūstų žvilgsnį skyrė gulinčiai motinai, lyg kaltas būtų ne jis, o vargšė moteris.

– Močia, ko drybsai? – suriko jis. – Neturi ką daryt? Išskalbk marškinius, suadyk kojines, išlygink kelnes! Tik pažiūrėk, rado laiko tinginiaut!

Motina iškart atsigavo. Tai Zelma jau buvo numačiusi ir su pasibjaurėjimu nusisuko. Ji nujautė, kad motinai plūdimasis dabar sukels net tam tikrą piktdžiugą.

– Vaje, vaje! Sakyk greičiau, kur buvai! – pradėjo motina atstumiančiai bejėgišku balsu.

Ernestas ėmė šaipytis:

– Tu turbūt galvoji, kad valkiojausi kažkur aplink? Net į galvą neateitų!

– Tai kur tu tada buvai, sakyk greičiau, ak, dievulėliau! Ir kur pinigai? Pinigai! – begalę sykių visokiomis kraupiomis intonacijomis, tai rėkdama, tai verkdama, kartojo motina.

Bet vaikinas, kuris vienintelis pokalbiuose su motina mokėjo pagauti tikrąją nuotaiką, garsiu balsu ir riebiais keiksmais ją vis perrėkė:

– Žinau gi, žinau, tu, sena ragana, tikriausiai manai, kad visus pinigus iššvaisčiau! Neatspėjai! Jei taip nori žinot, tai va ką už tuos pinigus nupirkau!

Ir Ernestas ant stalo nerūpestingai numetė mažą paketėlį, nuplėšė rudą vyniojamąjį popierių ir prieš moterų akis ištiesė pilkai melsvą vilnonį megztinį, baltai tarsi kanapių grūdeliais taškuotą, ir buteliuką odekolono „Japoninės alyvos“. Tada iš kišenės ištraukė ir ant megztinio padėjo baltas šukas sidabrine rankena.

Abi moterys stebėjosi.

Zelma: Ką tai reiškia?

Ernestas: Trumpai tariant, dovanos! Dėl to, kad tu taip ilgai mane maitinai, leidai į mokyklą, rengei. Supranti, višta?

Motina: Kvaily, kam viso to reikia?

Zelma: Mums juk trūksta daug reikalingesnių dalykų! Ir kiek viskas kainavo?

Ernestas: Kas gauna dovanų, kainos neklausia.

Motina: Dovanų? Už Zelmos pinigus!

Ernestas: O kas tau darbo!

Zelma: Megztinis pirktas pas Vulfą – kaina prikabinta – keturiolika latų. Odekolonas kainuos kokį latą.

Ernestas: Ir šukos tris latus. Iš viso aštuoniolika latų. Geriau pasidarė, ką?

Motina: O kur likę pinigai? Kiek lieka, iš šimto dvidešimt atėmus aštuoniolika?

Zelma: Šimtas ir du latai.

Motina: Tai kur dingo tie, sakykim, šimtas latų?

Ernestas: Taip ir maniau! O kaipgi! Man dar reikės duot ataskaitą apie kiekvieną santimą! Pažįstu tave, tu pinigų ištroškusi gyvate!

Zelma: Ką čia kalbėt – jis ne viso proto!

Motina: Bet išleist pinigus – tiek proto tai turi! Atiduok šimtą latų!

Ernestas: Ožka, kaipgi aš galiu tiek daug turėt – aš juk negalėjau keturias dienas nevalgęs gyventi!

Motina: Kodėl tada nėjai namo?

Ernestas: Kaip aš galėjau be pinigų rodytis?

Motina: O dabar turi pinigų?

Ernestas: Turiu dovanų!

Motina: Kodėl iškart jų nenupirkai, jei apskritai norėjai tokią kvailystę daryt, o tris dienas šlaisteisi gatvėm?

Ernestas: Argi galėjau taip greit ką nors gudraus sugalvot!

Taip jie plūdosi be pabaigos ir be prasmės, kol Ernestas kažkurią akimirką nustojo atsakinėti. Jis verčiau kartojo savo pamėgtą gimnastikos pratimą – po kambarį ant rankų vaikščiojo taip, kad susivėlę plaukai šlavė grindis.

Netrukus vėl prasidėjo keiksmai.

Motina: Ir tavęs sąžinė visai negraužė?

Ernestas: Kaip negraužė! Graužė. Ir dažnai. Ak, kokia kančia! Ne jums ją suprast! Kad ją numalšinčiau, užėjau į „Staburagą“, „Vulkaną“. Išgėriau kažkokio šnapso, butelį alaus. Ir valgyt užsinorėjau. Ten buvo lašišos ir ikrų. Aš juk tų skanėstų gyvenime nesu valgęs – supraskit pačios, kaip užsigeidžiau!

Motina: Ir taip visus pinigus išleidai?

Ernestas: Višta! Dovanas pamiršai?

Motina: Tegu jas skradžiai, tas tavo dovanas! Bet jos kainavo tik aštuoniolika latų. Kur šimtas latų?

Ernestas: Galiausiai dar norėjau nuo odos padoriai nušutint visą purvą. Velnias žino, kada prausiausi! Mes gi neturim vonios. Užsukau į pirtį. Ir nuslinko nuo kūno gryna tešla. Po to liepiau nuskust barzdą ir apkirpt plaukus. Nusipirkau šimtą „Rygos“ (seniai nerūkiau!). O kur dar muilas, rankšluostis, arbatpinigiai kiekvienam žingsny! Visa tai juk kažkiek kainuoja, ar ne?

Motina: Sakysim, penkis latus. Kur likę?

Ernestas: Seniai jau norėjau kokį pigesnį patefoną įsigyt. Na nusipirkau tokį. Beje, tik už šešiasdešimt latų.

Moterys sudejavo.

– Tai kur jis yra? – galų gale atsitokėjo Zelma.

Bet Ernestas ėmė paniekinamai švilpauti „Eina gatve pareigūnas Žanis“.

Ilgai moterys laukė, kol vaikinas išsišvilpaus. Galiausiai jis abejingai pasakė:

– A, patefonas? Paskolinau vienam draugui...

Moterys nusijuokė.

Motina: Vienu žodžiu, nieko nebeliko?

Ernestas: Kaip – nieko! Penki latai!

Motina: Tai duok tuos penkis, vagie! ►

► Ernestas gerą valandėlę rausėsi po kišenes, viduje širsdamas dėl reketininkų ir išnaudotojų, kol surinko saują santimų.

– Po velnių, – riktelėjo, – aš tą skritulį** ką tik prieš ateidamas išmainiau mėsinėj! Matot, Marlenai nupirkau plaučių. Ir Marlenos nedera užmiršti!

Gudruolis katinas nuožmiai draskė grindis, mosavo uodega tarsi kokia šilkine aguona ir glaustėsi prie Ernesto klešnių, kol gavo gerą kąsnį plaučių.

Motina tuo metu, keldama balsą, be paliovos aimanavo:

– Ir šimtas latų iššvaistyti! Tikriausiai su gatvės moterimis! Ak tu niekše! Netikėlis koks! Fu! Ką mes darysim? Kaip mes gyvensim? Vaje, vaje.

Bet Ernestas energingai užsimojo dideliu delnu ir garsiai suriko:

– O kad būtų po ranka kokia malka!

Motina nutilo. Pyktis virto dar blogesne būsena – tylėjimu. Ji paniro į apsimestinį abejingumą.

Ernestas kelias akimirkas grėsmingai stebėjo motiną. Bet kai pažvelgė į plaučiais besivaišinančią Marleną, jo veide pražydo šviesi, maloni šypsena. Jis sučiupo padarą už ausų ir meiliai kalbėjo:

– Ak tu auksinis rainiuk, storas lūšiuk, pasiutęs tigre! Ar nori džiovintų strimelių, žalios maltos mėsos? Sūrio žievės aš tau duosiu, menkės ašakų ir smulkiausių vištos kaulelių. Paukštelius tau gaudysiu. Galėsi kregždutes ir baltas peles ėsti.

Kadangi Ernestui dar buvo likę kažkiek katinui skirto švelnumo, jis pažiūrėjo į seserį ir nerangiai pasakė:

– Matai, man reikėjo tau kažką padovanot – tu vienintelė šeimos maitintoja. Norėjau tau kaip nors atsidėkot. Bet ką čia kalbėti! Man musė liežuvin neįkando!

Zelma tylėjo. Nežinojo, ar Ernestas begėdiškai apsimeta, ar kalba teisybę. Ji nepyko. Jai net atrodė, kad į kambarį plūsta gaivesnis oras. Brolis – jaunas, stiprus vaikinas – paprasčiausiai norėjo atsikvėpti ir nors sykį ištrūkti lauk iš šių geležinių ribų, šie sunkūs šimtas dvidešimt latų Ernesto rankose staiga tapo malonūs ir visiškai lengvi. Tris dienas vaikinas galėjo su jais veikti ką tik panorėjęs.

Bet Zelma suprato, kad nepaliaujamas motinos ir Ernesto plūdimasis paaštrės, taps dar grubesnis. Dabar motina tik retkarčiais reikšmingai atsidusdavo ir tylėjo, kaupdama jėgas tyliai tironijai. Zelma labai gerai žinojo, ką ji reiškia. Motinos akimis, Ernestas, ko gero, dabar paženklintas ugniniais rašmenimis, milžiniška tatuiruote „Ls 120“. Šį skaičių per amžius regės. Jo nenuplaus nei laikas, nei vandenys. Jo negalės nuo kūno išdeginti net ugnimi. Šį skaičių 120 motina atsimins visada, vos tik pažvelgusi į sūnų. Net menkavertės nosinės, kurią Ernestas sykį pametė, ji neįstengė pamiršti metų metus ir nuolat priekaištaudavo:

– Tau nieko negalima duot. Tu juk amžinai viską pameti. Atsimeni tą nosinę.

Bet pati kartą pametė naują skėtį.

Dešimt kartų Ernestas galės atiduoti šimtą dvidešimt latų, ir vis tiek dar *tūkstantįkart* motina iki žilos senatvės, iki paskutinio atodūsio, kiekvieną duonos riekę paduodama, primins: „Pameni, tai nutiko tada, kai tu tuos šimtą dvidešimt latų iššvaistei! Tik vėl pinigų neišmėtyk kaip tąsyk tuos šimtą dvidešimt latų!“

Vienu žodžiu, motinos akyse Ernestas visiems laikams bus virtęs skaičiumi 120.

Bet šiuos Zelmos svarstymus nutraukė tamsi nuojauta, kad ji vienintelė savo šeimoje mąsto. Ji vienintelė turi rasti išeitį ir daryti visa, kas įmanoma, – vakarais vesti kalbų pamokas, išsiprašyti avanso iš darbovietės ar skolintis iš pažįstamų, kad surinktų šiuos šimtą dvidešimt latų, kurie buvo būtini pragyvenimui lapkričio mėnesį. Zelma – panašiai kaip motina – tapo visiškai abejinga išoriniam pasauliui, iki liguistumo, iki keistos kainų neurastenijos, visas mintis be paliovos skyrė kasdienybės apskaičiavimams, tad visa artimiausia aplinka jai virto vienu vieninteliu skaičiumi 120.

Taip Gabarų šeimą tvirčiau nei bet kada apsivijo geležinė kilpa – šimtas dvidešimt latų.

Iš: Latviešu zelta stāsti. Sast. Raimonds Briedis. Rīga: Lauku avīze, 2007
Vertė Vaiva Birietaitė

* Minkštas žalios spalvos muilas, puikiai šalinantis riebalus ir dezinfekuojantis.
** 1929–1932 m. Latvijoje buvo kaldinamos penkių latų monetos.

Kultūros ministerija kviečia dalyvauti renkant Lietuvos kultūros tarybos narius

Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, vadovaudamasi Lietuvos kultūros tarybos įstatymu ir Lietuvos kultūros tarybos narių susirinkimo narių rinkimų tvarkos aprašu (toliau – rinkimų aprašas), skelbia Lietuvos kultūros tarybos narių susirinkimo (toliau – susirinkimas) **rinkimų pradžią nuo 2024 m. birželio 3 d.**

Lietuvos kultūros taryba yra biudžetinė įstaiga prie Kultūros ministerijos, pagal kompetenciją įgyvendinanti valstybės politiką kultūros ministrui pavestose valdymo srityse, vykdanti viešojo administravimo funkcijas.

Lietuvos kultūros tarybos narių susirinkimas – kolegialus įstaigos valdymo organas, kurį sudaro 10 renkamų narių ir Tarybos pirmininkas.

Lietuvos kultūros taryba finansuoja kultūros ir meno projektus, skiria stipendijas kūrėjams, atlieka kultūros srities tyrimus.

Rinkimų koordinatorė – Kultūros ministerijos Profesionaliosios kūrybos ir tarptautiškumo politikos grupės vadovė Janina Krušinskaitė, tel. +370 608 45 515, el. p. *janina.krusinskaite@lrkm.lt*.

Rinkėjų, rinksiančių Lietuvos kultūros tarybos narius, delegavimas

1. Iki 2024 m. liepos 1 d. (imtinai) po 2 rinkėjus turi deleguoti: Lietuvos kultūros ir meno taryba, Lietuvos meno kūrėjų asociacija, asociacija „Kultūros savivaldos kolegija“.

Šios organizacijos rinkėjus deleguoja raštu, nurodydamos rinkėjo vardą, pavardę, telefono numerį, elektroninio pašto adresą. Rašte nurodomos organizacijos steigiamųjų dokumentų (įstatai, nuostatai, statutas ir pan.) nuostatos (punktai), kurių pagrindu priimtas sprendimas dėl rinkėjo (visuotinio susirinkimo protokolas, kolegialaus ar vienasmenio valdymo organo sprendimas, įgaliojimas atstovauti organizacijai ir pan.).

Dokumentai, kuriais deleguojami rinkėjai, pateikiami Kultūros ministerijai tiesiogiai, siunčiami registruotu laišku arba siunčiami *info@lrkm.lt*, juos pasirašius kvalifikuotu elektroniniu parašu. Šių dokumentų kopija taip pat turi būti atsiųsta el. paštu rinkimų koordinatoriui.

2. **Iki 2024 m. liepos 1 d. (imtinai)** Lietuvos bibliotekininkų draugija, Lietuvos muziejų asociacija ir Lietuvos kultūros centrų asociacija turi deleguoti 2 bendrai atrinktus rinkėjus.

Šios asociacijos atrenka du bendrai deleguojamus rinkėjus savarankiškai ir juos deleguoja raštu, nurodydamos rinkėjo vardą, pavardę, telefono numerį, elektroninio pašto adresą. Rašte nurodomos asociacijų steigiamųjų dokumentų nuostatos, kurių pagrindu priimtas sprendimas dėl rinkėjų.

Dokumentai, kuriais deleguojami rinkėjai, pateikiami Kultūros ministerijai tiesiogiai, siunčiami registruotu laišku arba siunčiami *info@lrkm.lt*, juos pasirašius kvalifikuotu elektroniniu parašu. Šių dokumentų kopija taip pat turi būti atsiųsta el. paštu rinkimų koordinatoriui.

3. Tautinės mažumos (bendrijos) išrenka ir deleguoja 1 rinkėją.

Tautinės mažumos (bendrijos) yra asociacijos ir viešosios įstaigos, kurios atstovauja tautinėms mažumoms (Lietuvos Respublikos piliečiams, kuriems būdinga kitokia nei tautinei daugumai kultūra, religija ar kalba ir kuriuos vienija siekis išsaugoti savo tautinę tapatybę) ir tenkina jų interesus bei gina jų teises.

Iki 2024 m. birželio 17 d. **(imtinai)** tautinės mažumos (bendrijos) turi kreiptis į Kultūros ministeriją dėl dalyvavimo 1 bendro rinkėjo atrankoje.

Rašte nurodoma: bendrijos atstovo, kuris dalyvaus rinkėjo atrankoje, vardas, pavardė, telefono numeris, elektroninio pašto adresas, siūlomo rinkėjo vardas, pavardė, telefono numeris, elektroninio pašto adresas, bendrijos steigimo dokumentų nuostatos, kurių pagrindu priimtas sprendimas dėl rinkėjo atrankos arba suteikti įgaliojimai atstovauti bendrijoms rinkėjų atrankoje. Jeigu bendrijos steigimo dokumentai viešai nepaskelbti, pridedama jų kopija arba išrašas.

Kelios bendrijos gali siūlyti bendrą atstovą ir bendrą rinkėją. Šiuo atveju Kultūros ministerijai pateikiamos susitarimų ir (ar) susirinkimų protokolų, kuriuos pasirašo ar tvirtina bendrijų steigimo dokumentuose numatyti valdymo organai, kopijos.

Rinkėju siūlomas asmuo negali būti siūlomas į atstovus, kurie renka rinkėją.

Dokumentai pateikiami Kultūros ministerijai tiesiogiai, siunčiami registruotu laišku arba siunčiami *info@lrkm.lt*, juos pasirašius kvalifikuotu elektroniniu parašu. Šių dokumentų kopija taip pat turi būti atsiųsta el. paštu rinkimų koordinatoriui.

4. Nepriklausomos organizacijos išrenka ir deleguoja 4 rinkėjus.

Iki 2024 m. birželio 17 d. (imtinai) šio skelbimo 1, 2 ir 3 punktuose nurodytoms organizacijoms nepriklausančios asociacijos ir viešosios įstaigos (toliau – nepriklausomos organizacijos) atsiunčia Kultūros ministerijai rašytinius prašymus dalyvauti nepriklausomų organizacijų rinkėjų atrankoje.

Kartu su prašymu nepriklausomos organizacijos pateikia:

1. steigiamųjų dokumentų kopijas (jeigu šie dokumentai viešai nepaskelbti);

2. trumpą informaciją apie savo veiklą ir svarbiausius per vienus metus įgyvendintus projektus.

Prašyme nurodomas asmuo, kuris atstovaus nepriklausomai organizacijai rinkėjų atrankoje, bei du asmenys, kuriuos nepriklausoma organizacija siūlo į rinkėjus. Kandidatas į rinkėjus negali būti siūlomas į atstovus, kurie atrenka rinkėjus. Teikiant šiuos asmenis Kultūros ministerijai pateikiami šių asmenų vardai, pavardės, telefono numeriai ir elektroninio pašto adresai.

Kelios nepriklausomos organizacijos gali deleguoti bendrą atstovą ir bendrus kandidatus į rinkėjus. Šiuo atveju Kultūros ministerijai pateikiamos susitarimų ir (ar) susirinkimų protokolų, kuriuos pasirašo ar tvirtina nepriklausomų organizacijų steigimo dokumentuose numatyti valdymo organai, kopijos.

Dokumentai pateikiami Kultūros ministerijai tiesiogiai, siunčiami registruotu laišku arba siunčiami *info@lrkm.lt*, juos pasirašius kvalifikuotu elektroniniu parašu. Šių dokumentų kopija taip pat turi būti atsiųsta el. paštu rinkimų koordinatoriui.

Pretendentų į Lietuvos kultūros tarybos narius teikimas

Pretendentų į Lietuvos kultūros tarybos narius dokumentai priimami iki 2024 m. rugsėjo 27 d. (imtinai).

Pretendentus gali siūlyti fiziniai ir juridiniai asmenys. Pretendentais gali būti siūlomi asmenys, dėl savo pasiekimų kultūros ir (ar) meno srityse žinomi Lietuvoje, turintys ne mažesnę kaip 5 metų patirtį įgyvendinant kultūrinius projektus bei žinių ir gebėjimų (kompetencijos), padedančių siekti Lietuvos kultūros tarybai keliamų tikslų ir įgyvendinti jos funkcijas.

Pretendentai privalo būti nepriekaištingos reputacijos, kaip ji apibrėžta Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatyme.

Pretendentais negali būti kultūros ir meno organizacijų (bet kokios juridinės formos įstaigų, veikiančių kultūros ar meno srityje) vadovai ir į Lietuvos kultūros tarybos rinkėjų sąrašą įtraukti rinkėjai.

Siūlant pretendentą, Kultūros ministerijai pateikiami šie dokumentai:

1. laisvos formos pretendento rekomendacija, kurioje pateikiama ši informacija:

1.1. pretendento ir jį siūlančio asmens kontaktiniai duomenys;

1.2. pretendento gyvenimo aprašymas (įvardinant patirtį įgyvendinant kultūrinius projektus);

1.3. pretendento žinios ir gebėjimai (kompetencijos), padėsiantys siekti Lietuvos kultūros tarybai keliamų tikslų ir įgyvendinti jos funkcijas;

1.4. informacija, ar pretendentas yra siūlomas kaip tautinės mažumos (bendrijos) atstovas;

2. pretendento asmens tapatybę įrodančio dokumento kopija;

3. pretendento rašytinis sutikimas būti pasiūlytam.

Dokumentai pateikiami Kultūros ministerijai tiesiogiai, siunčiami registruotu laišku arba siunčiami info@lrkm.lt, *juos pasirašius kvalifikuotu elektroniniu parašu. Šių dokumentų kopija taip pat turi būti atsiųsta el. paštu rinkimų koordinatoriui.*

Lietuvos kultūros tarybos narių rinkėjų ir pretendentų į Lietuvos kultūros tarybos narius sąrašai bei kita svarbi informacija apie rinkimų eigą bus skelbiama Kultūros ministerijos interneto svetainėje *www.lrkm.lt*.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA

Kultūros sostinės

Pastebėjau ne visai suprantamą dėsningumą, kad pastaraisiais metais Lietuvoje daugėja įvairaus rango kultūros sostinių. Gimtasis Alytus tokia (Lietuvos kultūros) skelbėsi prieš dvejus metus. Europos kultūros sostine tais metais buvo Kaunas, todėl savaime kilo neaiškumas, kiek miestų gali tokiu skambiu pavadinimu tituluotis vienoje šalyje vienu metu, o kiek dar gali būti vadinamųjų žemesnio rango vietovių. Nes juk dar atsirado ir mažosios sostinės... Kažko nesupratau tada, nesuprantu ir dabar. Galvojau apie niūraus feodalizmo laikus, kai karaliaus laikino pastovio vieta buvo skelbiama sostine. Arba kai dabartinės Vokietijos teritorijoje galėjo egzistuoti kelios dešimtys tokių sostinių. Aišku, jos neturėjo skambaus epiteto „kultūros“. Ir tuomet, ir dabar nesuprantu, kaip idėjos sumanytojai supranta kultūrą ir jos esmę. Gal kaip ekranuose mirguliuojančias poras, kurių privalomas atributas – „čebatuoti“, kutais papuoštu apavu vyrai? Gal kaip besimaivančias paneles ir dainuojančius bebalsius vyrukus, kurie protingiausiai atrodo, kai nedainuoja, o kalba apie sudėtingą savo dvasinį pasaulį? Žinoma, pasaulis margas ir įvairus ir kuo įvairesnis, tuo įdomesnis, bet... Užtenka „pavaikščioti“ televizijos kanalais ir pamatai, kiek daug sekimo vienų kitais, labai maža originalumo ir tikro kūrybiškumo, o tikras meniškumas retas kaip aukso grynuolis šlako kalne, bet tai ir kuria kultūrą arba antikultūrą.

Galima daug kalbėti ir nieko nepasakyti, svarbiausia yra požiūris į kultūrą, sąlygos jai vystytis ar ant jos uždėti leteną savo. Kažką panašaus matau vykstant mūsų šalyje visais lygiais, kuriuos išvardinsiu pagal hierarchijos reikalavimus. Įprastine tvarka reikėtų pradėti nuo žemiausių grandžių, bet aš pasielgsiu atvirkščiai. Vienas apžvalgininkas, aptardamas šių dienų kultūros aktualijas, taikliai pasakė, kad politikai nieko neišmano apie kultūrą ir meną, menininkai nieko ar mažai nutuokia apie politiką. Realybė tokia, kad dėl finansavimo nutraukimo priversti užsidaryti įprasti jau susiformavusių kultūrinių tradicijų leidiniai, nes negali išlaikyti savų darbuotojų, negali atsilyginti bendradarbiaujantiems autoriams.

Pakalbėsiu apie niekuo neišsiskiriantį, nebent įdomesne ir gražesne geografine vieta, miestą. Kaip ir kitų miestų ir miestelių, jo pagrindinės betono trinkelėmis grįstos gatvės ir aikštės tviskėte tviska švara. Niekuo neišsiskiria jis ir pavasarį prasidedančiais, vėlyvą rudenį sustojančiais gatvių remontais. Jie pačiose judriausiose gatvėse paprastai trunka kelerius metus – tai dėl lėšų trūkumo, tai dėl kitų pateisinamų priežasčių. Vasarą vykstantys begaliniai kultūros, sporto, prekybos renginiai, užtveriantys dar išvažiuojamas gatves, vis labiau komplikuoja transporto judėjimą. Apsimesiu naiviu pašaliečiu, bet gerai žinau, jog nuolatinės nuorodos *apvažiavimas, apylanka* gali normaliam žmogui taip sudrumsti protą, kad jis važiuodamas į Kauną gali priartėti prie Baltarusijos sienos. Tada jam kils natūralus noras nudardėti į tą šalį nusipirkti grikių, cigarečių „Minsk“, pigesnės degtinės ir kitų lukašenkiškų vertybių. Jei rimtai, tai prieš kelerius metus tokiu gatvių rekonstrukcijų laikotarpiu iš Marijampolės į Druskininkus važiavę bičiuliai skundėsi, kad Alytuje užtruko ilgiau nei važiuodami tarp šių dviejų miestų. Tikėkite manimi, jie po svetimus miestus moka važinėti – juk Marijampolė yra lietuvių prekybos naudotais automobiliais sostinė! Apskritai, kalbant apie gimtojo miesto suplanavimą ir struktūrą, tai ne vieną dešimtmetį jis griautas ir kalbėti apie senųjų miestelių tradiciją nėra prasmės – ji paprasčiausiai sunaikinta. Tai prasidėjo septintajame dešimtmetyje, kai vadai Vilniuje nusprendė Alytų paversti pramoniniu miestu. Žinoma, gyvenimas eina ir turi daug kas keistis ir vystytis, bet pas mus vyko viskas kitaip. Tradicijų naikinimu daugiausia užsiėmė dažniausiai iš kitų regionų atvykę vadukai, projektuotojai, architektai ir šiaip pinigų turintys, bet skonio stokojantys prakutėliai.

Kyla klausimas: kodėl kalbėdamas apie kultūros sostinę pradedu nuo tokių dalykų? Nes architektūra – ne tik visų menų, bet ir bendros gyvenimo kokybės ir jos kultūrinės išraiškos motina. Prieš kelis dešimtmečius rengiau parodą apie Alytaus tarpukario modernistinę architektūrą. Jau tada ji buvo ganėtinai sunaikinta, pradiniu tašku pasirinkau Šarūno, Margio gatves su išlikusiais mūrinukais, secesinėmis medinėmis durimis, kitais medžio ir metalo fragmentais. Dabar vaikštinėdamas šiomis gatvelėmis jų neužtinku nė kvapo. Šarūno gatvėje radau vieną kol kas nenugriautą ar „nesudėžutintą“ tokio stiliaus namą. Gal tai nebuvo grynojo stiliaus egzemplioriai, bet jie miestui suteikė tradiciją.

Kostas Poškus. Seirijų gatvė Alytuje. 2007

Vaikščiodamas Nemuno gatvės rajone žinojau, kad prieškariu jos pradžioje ant plytinių stulpų stovėjo alaus darykla į pusrūsį vedančiomis sunkiomis medinėmis durimis. Ji jau seniai nugriauta, dabar jos vietoje iškilusi daugiaaukštė pabaisa. Šalia Antano Juozapavičiaus tilto stovėjusi raudonplytė pirtis paversta kažkokiu nutinkuotu kavinių ir kitokių panašių įstaigų pavadinimais pasipuošusiu monstru. Bet svarbiausia: iškaba skelbia, kad čia yra *Menų inkubatorius*. Galbūt tuo patikėčiau, jei prieš kelerius metus per televiziją nebūčiau matęs neskonybę demonstruojančiais paveikslėliais apkabinėtoje menėje šio inkubatoriaus savininko (gal valdytojo – nežinau) pokalbio su miesto valdytojais: jis pasitikinčiai pareiškė, kad *menas yra visų pirma verslas*. Iš dalies sutikčiau, bet pagalvojau, kad tokie ponai nesupranta, jog jiems viešoje vietoje reikėtų vengti pokalbių apie meną. Prisiminiau kitą pokalbį, kuriame N. dejavo, kad Alytus – vienintelis miestas Lietuvoje, neturintis paminklo partizanams rezistentams. Gyvenimas sukasi spiralėmis ir besikartojančios vijos įgauna kartais visai kitas, netgi priešingas spalvas. Nes visa istorija priminė Sąjūdžio klestėjimo laikais tuometinės vykdomojo komiteto pirmininkės viešą skundą, jog Alytus, girdi, vienintelis miestas, neturintis Lenino paminklo. Ačiū Dievui, taip jo ir nepastatė, o dabar atėjo kita, griovimo epocha. Kelyje link Lazdijų stovėjo dvi granitinės sovietinių karių galvos. Vieną jų Nepriklausomybės pradžioje susprogdino vienas patriotas (už ką užsidirbo trejus metus cypės), antroji oficialiai likviduota prieš kelerius metus. Vaizdas nepagerėjo, o sprogdintojas, jeigu būtų išgyvenęs iki šių dienų, galėtų iš valstybės už kalėjime praleistus metus reikalauti kompensacijos. Dar jaunystėje esu bendravęs su įvykio liudininkais, iš šalies stebėjusiais tuščiu lauku bėgančius, iš nevilties klykiančius, minų draskomus kareivius... Bevaikštinėdamas praeinu aukšta siena aptvertą pastatą, už kurio sandariai uždarytų vartų yra niekaip nepažymėtas kiemas. Jame vokiečiai pirmąją karo dieną sušaudė aplinkinėse gatvėse sugautus šimtą įkaitų. Viskas užmiršta ir jokios atminimo lentos nėra...

Bet gimtajame mieste nėra taip jau blogai! Čia juk galima pamatyti profesionaliai atliktų grafičių, gyvena įdomiai dirbančių, dažniausiai svetur besieksponuojančių dailininkų, kitų sričių menininkų. Yra poniučių, galinčių valandų valandas kalbėti apie tai, kaip jos *išdiskutavo* idėją apie septynis tiltus jungiančius... („plia plia plia“ – kadangi esu neišsiauklėjęs tipas, todėl norėčiau tai baigti negražiu rusišku panašiai skambančiu keiksmažodžiu...). Tačiau, kalbant toliau, man taip ir nepaaiškėja, ką galima vadinti kultūra – popso koncertus, trinkelėmis grįstas gatves, miško takelius, išpiltus skalda, ar dar ką nors? Skaitant Johano Huizingos „Viduramžių rudenį“, galima matyti gal netiesiogines, bet panašias sąsajas su jo nagrinėjamu vėliau išnykusios Burgundijos hercogystės laikotarpiu, istorijos apmąstymuose pateikiamu per diduomenės gyvenimo prizmę. To meto šaltiniuose toji epocha neretai pateikiama kaip blizgančių apdarų ir puikybės kupina šventė. Dar ir apdainuojama tuometinių rašeivų bei pseudofilosofų. Valdovai lyginti su Aleksandru ar Cezariu, žygiai prilyginti atliktiems Heraklio. Prastuomenei vietos nebelieka, jai skiriamas tik žiūrovo ar pasyvaus stebėtojo vaidmuo: garsiomis ovacijomis sutikti į miestą įžengiantį valdovą ar žavėtis kažkurios neįtikusios personalijos galvos nukirsdinimu. Ačiū Dievui, dabar to nėra – gyvename ne viduramžiais, net ne vėlyvaisiais, o iškiliame XXI amžiuje.

Deja deja, bet situacija kartojasi su nepagrįstomis istorijomis, išgalvotomis pasakaitėmis apie gėrį ir grožį, iš piršto laužtomis ir jokio pagrindo neturinčiomis teorijomis apie šlovingą praeitį. Galop prisimenu dar praeitos vasaros pradžioje per radiją girdėtą reportažą, kurio metu vienoje regioninėje *kultūros sostinėje* entuziastinga žurnalistė klausinėjo vietinius gyventojus, ką jie galvoja apie miesteliui nors ir laikinai suteiktą garbingą titulą. Ant kūdros kranto su meškere sėdintis žmogelis pakraipė galvą – „pirmą kartą iš jūsų apie tai girdžiu, o karosus gaudau ne sau, bet katinui“. Kartais patikimiau katinams gaudyti karosus, o ne kalbėti apie būtus ir nebūtus nuopelnus kultūrai ar kultūrą apskritai.

– KOSTAS POŠKUS –

Nusikaltimo motyvas

Veronika akimirkai apmirė, apsidairė, kad įsitikintų, jog esama klausytojų, ir tučtuojau vėl paleido gerklę. Visas jos suknelės priekis ir staliukas priešais buvo kruopščiai nutepti braškiniu jogurtu. Jonas, rodos, visiškai netrikdomas spiegimo, tvirta ranka statė kortų namelį. Aplink jį voliojosi krūvos daiktų, su kuriais neseniai buvo kažkieno žaista: dubuo su kiaušinių plakikliu, šaudymo lankas iš sulenktos vytelės ir chalato diržo, praplyšusios pėdkelnės, prigrūstos medinių kubelių, keletas obuolių – visi apkandžioti... Iš vonios kambario sklido dvokas – kažkas vėl nenuleido vandens. Praslinko apsimiegojusi Kotryna. Ji, kaip visada, tuoj grius ant sofos ir įniks į komiksus. Pro besilaikančias ant vieno vyrio spintelės dureles buvo matyti sausainių pakelis. Tik pakelis. Sausainių jame nebebuvo nė vieno. Nėščia moteris atsidususi siektelėjo žirklių – iš švelnučių kaip šermuonėlio kailis Liucijos plaukų reikėjo iškirpti kramtomąją gumą (kirpčius dukra vakar avangardiškai pasitrumpino pati). Paskui susipylė į burną saują atšalusių keptų bulvių – jos nepykindavo tik kol ką nors kramtydavo. Į lango stiklą bilsnojo ant surištų šalikų kadaruojantis nuogos barbės torsas.

•

– Dėl to, ką padariau, nesigailiu.

Advokatas net loštelėjo iš netikėtumo. Pasisukęs visu apvalainu kūnu į moterį ėmė kažin ką pusbalsiu berti, galiausiai numojo ranka. Vėliau, voliodamas burnoje vakarienei pašildytą kotletą iš „Maximos“, jis atsiplėš nuo skaitomo straipsnio ir grįš prie tos daugiavaikės atvejo. Turbūt kvailiausias nusikaltimas jo praktikoje. Ir, svarbiausia, jokio motyvo. Nei kokia bomžė, nei ką. Ar nepakaltinama. Jis gūžtelėjo pečiais ir atstūmė lėkštę. Stuktelėjo į cigarečių pakelį, išsitraukė vieną ir susierzinęs čirkštelėjo prie jos žiebtuvėliu. Vis dėlto apmaudu. Juk reikėjo tik gailėtis ir būtų davę lygtinai.

•

Moteris kameroje pasidėjo krūvelę švarių lapų, rašiklį už penkiasdešimt centų ir prisėdo ant gulto. Treji metai, kaip tik standartinės apimties romanui. Ilgai ir palaimingai klausėsi tylos.

-d-

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 652 87 978).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.

4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 950 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Medijų rėmimo fondas 2024 m. suteikė 53 970 Eur paramą laikraščio leidybai; Lietuvos kultūros taryba – 16 000 Eur paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 7 900 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros kritika, refleksija, analizė“.

MRF MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
9 771392 776033